

মিৰি জীয়াৰী

ৰজনীকান্ত বৰদলৈ

প্ৰথম অধ্যায় : নৈৰ পাৰত

এই অসম দেশৰ লক্ষীমপুৰ জিলাত সোৱণশিৰী নামেৰে এখন নৈ আছে। এই নৈখন অসমৰ উত্তৰত থকা মিৰি আৰু ডফলাৰ পৰ্বতলানীৰ পৰা ওলাই উত্তৰ লক্ষীমপুৰৰ মাজেদি বাগৰি মাজুলীৰ খেৰকটীয়া নৈত পৰিছেগৈ। খেৰকটীয়া এখন বেলেগ নৈ নহয়। ব্ৰহ্মপুত্ৰ ঠাল এটা মাথোন। ঘাই ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পৰা ফাটি আহি সোৱণশিৰীত পৰিছে। আজিকালিও লক্ষীমপুৰ আৰু মাজুলীৰ সাধাৰণ শ্ৰেণীৰ মানুহৰ ভিতৰত এনেকুৱা প্ৰবাদ আছে যে ব্ৰহ্মপুত্ৰ বাবাই আগবাঢ়ি আহি, তেওঁৰ পৰম ৰূপৱতী সৰ্বগুণে বিভূষিতা ভাৰ্য্যা সোৱণশিৰীক বাটৰে পৰাই আদৰি নিছে। যি ঠাইত সোৱণশিৰী আৰু খেৰকটীয়া লগ লাগিছে, সেই ঠাইৰে পৰা যিখন নৈ হৈছে, তাৰ নাম লুইত। লুইত লক্ষীমপুৰ আৰু মাজুলীৰ মাজেদি বাগৰি পশ্চিম মুখে ব্ৰহ্মপুত্ৰত পৰিছে।

সোৱণশিৰী নৈখন বহলে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাঁচ জোখৰ এজোখমান হৰ। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পানীতকৈ ইয়াৰ পানী নিৰ্মল। যিমান ওপৰৰ ফাললৈ যোৱা যায়, ইয়াৰ পানী সিমান নিৰ্মল পোৱা যায়। আনকি ওপৰৰ ফালে পানী ইমান ফটফটীয়া যে তললৈকে দেখি। এই পানীৰ লগত ঠায়ে ঠায়ে অলপ সোণ মিহলি আছে। আগেয়ে সোৱণশিৰী অসমৰ এখন প্ৰধান সোণ কমোৱা নৈ আছিল। আজিকালিও ঠায়ে ঠায়ে সোৱণশিৰীৰ পানীত সোণৰ ৰেণু আছে। কিন্তু আজিকালি অসমীয়া মানুহে সোণ ধুবলৈ এৰিছে। বৃত্তিটো বৰ কষ্টকৰ, লাভ নহয়। কপালত থাকিলেহে এমাহ বালি ধুই এমিকি সোণ উলিয়াব পাৰি। আগেয়ে ৰজাৰ দিনত ধান-চাউল বৰ সম্ভা আছিল। এমিকি সোণেৰেই এপৰিয়াল মানুহৰ গোটেইটো

মাহ খাবলৈ আটিছিল। কিন্তু আজিকালি পাঁট-ছয় টকা ৰূপ নহলে এটা মানুহকে খাবলৈ নটাত পৰিল। সেইদেখি আজিকালি অসমীয়া মানুহে বাধ্য হৈ এনেবিলাক বৃত্তি এৰি পেলাইছে।কিন্তু আজিকালিও সোৱণশিৰী আইৰ দুখীয়া অসমীয়া মানুহক সোণ দান কৰা পুণ্য-ফাঁকি ৰহিত হলেও, আইৰ আন আন গুণ সকলো আগৰ দৰেই আছে।সেই কাৰণে আৰু তেওঁৰ শীতল সুকোমল বেথালগা আদৰতেই অসমীয়া মানুহে এতিয়াও আইক বখানিবলৈ এৰিব পৰা নাই, আইৰ ৰূপৰো সীমা নাই। কতবা বৰ বিতোপন বিতোপন হাবিৰ মাজেদি বাগৰিছে। কতবা গাঁৱৰ মাজেদি গৈ পাৰত থকা মানুহবিলাকক তেওঁৰ শীতল বতাহ আৰু নিৰ্মল পানী দি দেহে মনে ভালে ৰাখিছে।

আইৰ অসমীয়া মানুহতকৈ পৰ্বতৰ পৰা অহা সৰল ভাবৰ মিৰি মানুহবিলাকৰ ওপৰত চেনেহ বেছি। স্বভাৱৰ এই অজলা-আজলী লৰা-ছোৱালী মিৰি জাতিয়ে আইক এৰি কেতিয়াও থাকিব নোৱাৰে।পৰ্বতৰ শীতল ঠাইৰ পৰা নামি অহা (ক) মিৰিহঁতৰ আইৰ কাষত নাথাকিলেই নহয়।”চৰগ পূজাত” (খ) সিহঁতক শীতল কৰিবলৈ “মুগলীং মিৰেমাক” (গ) তাম্ৰ লেছিনাক চিনেক তাম্ৰ একি ৰাক্ বেচিনেক্ বেচি তাম ৰনেক্ বিদাক বন্ধে, চিনকে তাককনে, টুকুইয়া আকিয়ে, কিময়কা, আচাৰে বিবি মতৈকা (ঘ)ইত্যাদি বুলি তুতি কৰা মিৰিহঁতৰ সোৱণশিৰী আইৰ শীতল বতাহ নাপালে জীৱ নাথাকে। সোৱণশিৰীৰ শীতল পানী নাথালে সিহঁতৰ পিয়াহ নপলায়। আই সোৱণশিৰীৰ কোলাত সৰু সৰু নাৱত উঠি উমলিব নাপালে মিৰিহঁতৰ মনত ৰং নালাগে। সেইদেখি এই মিৰি জাতি অধিকাংশ মানুহেই আই সোৱণশিৰীৰ পাৰত বাস কৰে।ঠায়ে ঠায়ে সোৱণশিৰীৰ দুয়ো পাৰে মিৰিহঁতৰ

গাঁও। কতবা হয়তো এপাৰে মিৰিৰ গাঁও আনপাৰে হাবি। সেই হাবি ভাঙি মিৰিহঁতে ভুঁই কৰে।

এনেকুৱা এখন মিৰি গাঁৱৰ পশ্চিম ফালে দুখন আত্ৰ ধানৰ ভুঁই আছিল। সেই ভুঁই দুখন সোৱণশিৰী নৈৰ পাৰতে। মুঠতে গড়াৰ পৰা দহ-বাৰ নল দূৰ। ভুঁই দুখনৰ মাজত দুখন চাঙ। মুঠেই পাঁচ-ছয় নলৰ আঁতৰা-আঁতৰি। এই চাঙ দুখনৰ এখনত এজনী আঠ-ন বছৰ বয়সীয়া ছোৱালী। আনখনত এটা তেৰ-চৈধ্য বছৰ বয়সীয়া লৰা। দুইৰো হাতত দুডাল টকা। মাজে মাজে টুনী টোকোৰা ইত্যাদি চৰাই ধানত পৰে। সেই চৰাইবিলাকক লৰা-ছোৱালীহালে টকা কোৱাই কোৱাই খেদিছে।

বেলি প্ৰায় চাইটামান বাজিল। সুৰুয় দেৱতাই লাগে লাহে পশ্চিম আকাশত ঠাই ললেগৈ। ৰদৰ কিৰণ সোৱণশিৰী নৈত পৰি জিলমলাইছে। লৰা-ছোৱালীহালে অকলৈ অকলৈ বহি আছে। এনেতে সিফালে হাবিৰ পৰা এটা ভালুক ওলাল। ভালুকটো ওলোৱা মাত্ৰেই লৰা-ছোৱালী হালৰ জীৱ উৰি গল। দুয়ো আতুৰ হৈ দৌৰ মাৰিলে। দৌৰত আঠ হাত নল গৈয়েই, ছোৱালীজনী উজুতি খাই পৰিল। কিন্তু ততক্ষণাত ভালুকৰ ভয় পাছ কৰিও লৰাটোৱে আহি ছোৱালীজনীক তুলিলে আৰু সুধিলে —”পানেই দুখ পালি নেকি ?”

লৰাটোৰ এই কথাত ছোৱালীজনীয়ে খিল খিল কৰি হাঁহি কলে,—
”জঙ্ঘি মই একো দুখ পোৱা নাই।”

লৰাটোৰ নাম জঙ্কি আৰু ছোৱালীজনীৰ নাম পানেই। তেতিয়া জঙ্কিয়ে কলে,- পানেই আমি আৰু ইয়াত নাথাকোঁ, যাওঁ বল।

পানেই-এৰা বল গুটি যাওঁগৈ। গধূলিও হৈছে।

তেতিয়া এই মিৰি লৰা-ছোৱালী হালেই দুয়ো নাৱত উঠিলগৈ। লৰাটোৱে গুৰিত থিয় হৈ গুৰি-বঠাপাট চলাব। ছোৱালীজনীয়েও আগত থিয় হৈ আগ-বঠাপাট চৰিয়াব ধৰিলে। নাঁৱৰ চাবে চাবে ছোৱালীজনীয়ে গাব ধৰিলে:-

(১)

(ঙ)

দূৰৈকৈ নলবি বুঁই ঐ চেনেঙা (চ)

দূৰৈকৈ নলবি বুঁই-

আয়োঁতে বিষাব লায়ৰী কঁকাল ঐ

যাওঁতে বিষাব বৰি-

তাৰ পিছত লৰাটোৱেও গালে:-

(২)

বাৰে নৈৰ নিৰেমল পানী ঐ কনেঙ (ছ) ঐ

বাৰে নৈৰ নিৰেমল পানী-

তাতোকৈ নিৰেমল সৰুটি কনেঙ ঐ

যেন চৰিয়াৰে পানী-

এইদৰে নাম গাই গৈ থাকোঁতে নাও সিপাৰ পালেগৈ। তেতিয়া

মিৰি লৰা-ছোৱালী হালেই পাৰত নাও এৰি নামিল। ঘৰাঘৰি যাবৰ পৰাত পানেয়ে জঙ্কি কলে,-“হেৰ জঙ্কি! হেৰ জঙ্কি! কাইলৈ আমাৰ ঘৰত ধেমালি হৱ। তই আহিবি দেই।” জঙ্কি-
”বাৰু যাম দেই পানেই।”

মিৰি সকলৰ বিষয়ে

(ক)মিৰিসকলৰ নিজৰ ভিতৰত এনেকুৱা প্ৰবাদ আছে যে তেওঁবিলাক আগেয়ে শদিয়াৰ ওপৰৰ বৰ আবৰৰ লগৰ মানুহ আছিল।তাৰ পিছত দেশত, সদায় খেলে খেলে কটা-ছিঙা হৈ থকাত তাত থাকিবলৈ শঙ্কা যেন বিবেচনা কৰি আমাৰ ভৈয়ামলৈ নামি আহে।তেওঁবিলাকে হেনো যি বাটে তৰা, কচু ইত্যাদি গছ আছিল সেইবিলাক বাটৰেহে আহিছিল।আহোঁতে সেই গছবিলাক কাটি কাটি থৈছিল। এফালৰ পৰা কাটি আহে মানে সেই গছবিলাক আকৌ গজালি মেলিছিল। বৰ আৰৰে গছবিলাকৰ গজালি মেলা দেখি “মিৰিহঁত বহুদিনৰ আগেয়ে পলাইছে;সিহঁতক আৰু খেদি লগ পোৱা নাযাব”ইত্যাদি বিবেচনা কৰি উলটি গল।মিৰিসকলে তেতিয়া আহি ভৈয়ামত বসতি কৰে। তেওঁবিলাকৰ প্ৰধান খেল দুটা,-দহ গামৰ খেল, আৰু বাৰে গামৰ খেল। বাৰে গামৰ খেলৰ ভিতৰত হেনো চুতীয়া, দৈতিয়াল ইত্যাদি সৰু সৰু খেল আছে।দহ গামৰ খেলত আয়েঙিয়া, মায়েঙিয়া, চাৰেঙিয়া, দামুকিয়াল, শামুগুৰিয়া ইত্যাদি খেল আছে।এই গোটেই বিলাকেই আমাৰ ভৈয়ামত থকা মিৰি খেল।পৰ্বতৰ ওপৰতো নানা জাতৰ মিৰি আছে।ইহঁত এতিয়াও

বৰ অসভ্যই হৈ আছে।সিহঁতৰ অনেক খেল আছে শুনা যায়।
গাসি, ঘাসি, সাৰোগ, চিলি ইত্যাদি পৰ্বতীয়া মিৰি খেলৰ কথা
আমি শুনিছোঁক।আচাৰ-ব্যৱহাৰ, চলন-ফুৰণ, খোৱা-লোৱা,
আমাৰ ভৈয়ামৰ মিৰি আজিকালি অসমীয়া। তেওঁবিলাকৰ বেলেগ
মাত থাকিলেও সকলোৱে অসমীয়া কথা কয়।কানি-কাপোৰ
অসমীয়া মানুহৰ দৰে পিন্ধে।তেওঁবিলাকে হিন্দু ধৰ্মও লৈছে।

(খ)চৰগ পূজা-ই এটা মিৰি জাতীয় দৈবিক ক্ৰিয়া।ধন থকা
যেই সেই মিৰিয়ে ইয়াক কৰিব পাৰে।পূজা বছৰেকে বা তিনি-
চাৰি বছৰৰ আঁতৰে আঁতৰে কৰিব পাৰে। যি মানুহে এই পূজা
এবাৰ কৰে সি সেই পূজা নিয়মিত সময়ত সদায় কৰি থাকিব
লাগিব।পৰিয়ালটোৰ সকলোৰে ভালৰ অৰ্থে এই পূজাটো কৰে।
ইয়াত মেঘ,বিজুলী,চন্দ্ৰ,সূৰ্য্য,তৰা,মাটি,পানী ইত্যাদি প্ৰকৃতিৰ
দেৱতাসকলক মদ,গাহৰি,কুকুৰা দি পূজে।ক্ৰিয়া বহুত।ঠাইৰ
অভাৱত ইয়াত বিস্তাৰিত বিৱৰণ দিব পৰা নগল।

(গ)মুগলীং মিৰেমা-এওঁলোক বিজুলী আৰু মেঘৰ
দেৱতা।সোৱণশিৰী নৈৰ পাৰত থকা মিৰি গাঁওবিলাকত অনেক
সময়তে চৰগ পৰে। সেইদেখি আৰু সাধাৰণতঃ বিজুলীৰ চকামকা
দেখিলে, মেঘৰ গাজনি শুনিলে ভয় লাগে দেখি স্বভাৱত অজলা
মিৰি জাতিয়ে বিজুলী আৰু মেঘক দুজনা ডাঙৰ দেৱতা বুলি
ভাবে।গাহৰি এটাক ধুৱাই-পখলাই পাত এখনত জীয়াই জীয়াই
পেলাই লয়।তাৰ পাছত মাৰি এডালেৰে মূৰত মৰিয়াবলৈ
ধৰে।মূৰটো ফাটিলে যি তেজ ওলায় সেই তেজ টোপা আন এখন
পাতত ধৰি মুগলীং মিৰেমাৰ নামেৰে ওপৰত লিখাৰ দৰে বচন
মাতি উচ্চৰ্গা কৰে।

(ঘ) বিজুলী আৰু মেঘ-আমি তোমালোকক এটা “৫ বছৰীয়া” “৪টা বগা খুৰা থকা” “শিঙাল” দঁতাল গাহৰি দিলো। তোমালোকে ইয়াকে খাই আমাক ভালে ৰাখা। আমাৰ যেন মূৰৰ কামোৰ, পেট বেয়া নহয়। আমাক শীতলে ৰাখা। পাঁচ বছৰ বয়সিয়াল বুলিলেই গাহৰিটো প্ৰকৃততে পাঁচ বছৰ বয়সীয়া সিটি নহয়। পাঁচ বছৰ বয়সীয়া অৰ্থে ডাঙৰ। মিৰিৰ হেচাপ মতে পাঁচ বছৰ হোৱাই গাহৰিৰ ডাঙৰ আৰু শকত হোৱাৰ চিন। দুবছৰীয়া গাহৰি এটি দিলেও ৫ বছৰৰ নাম লয়। গাহৰিৰ দাঁত থাকে; শিং নাথাকে। শিঙাল বোলাৰ ভাব এই যে আগেয়ে মিৰিসকলে গৰু মহো পূজাত লগাইছিল আৰু খাইছিল, কিন্তু আজিকালি হিন্দুৰ সংসৰ্গত পৰি আমাৰ ভৈয়ামৰ মিৰিয়ে গৰু-মহ খাব এৰিছে। মূৰৰ কামোৰ মিৰিসকলৰ এটি সাধাৰণ ৰোগ। তেওঁবিলাকে বৰকৈ মদ খায়। সেইদেখি মূৰৰ কামোৰ সৰহ। পেট বেয়ালৈ মিৰিয়ে বৰ ভয় কৰে। আনকি জহনী লাগিলে মৰা মানুহকো পেলাই থৈ হাবিলৈ পলায়। যি বাটেদি পলায় সেই বাটটোও হাবি কাটি কাটি মাৰি যায়, যাতে জহনীৰ দেৱতাই বাট চিনি পাব নোৱাৰে। মিৰিসকলে অলপ গৰমকে বৰ গৰম বুলি ভাবে। কাৰণ প্ৰবাদ আছে তেওঁবিলাক আগেয়ে পৰ্বতৰ শীতল ঠাইৰ মানুহ আছিল।

(ঙ) মিৰি জাতিয়ে অসমীয়া কথা কলে সদায় ‘খ’ ৰ ঠাইত ‘ক’, ‘ঘ’ ৰ ঠাইত ‘গ’, ‘ঠ’ ৰ ঠাইত ‘ট’, ‘ঢ’ ৰ ঠাইত ‘ড’, ‘ফ’ ৰ ঠাইত ‘প’, ‘ভ’ ৰ ঠাইত ‘ব’, ‘হ’ আৰু ‘স’ ৰ ঠাইত ‘অ’ উচ্চাৰণ কৰে। গীতত থকা মিৰি ভাষাৰ শব্দবিলাকৰ অৰ্থ-

(চ) “চেনেঙ”-মৰমৰ ডেকা।

(ছ) “কনঙা”-মৰমৰ গাভৰু।

দ্বিতীয় অধ্যায় : লক্ষীমপুৰ নগৰৰ ওচৰত

আজি বহাগৰ ঘাই দিন।ঘৰে ঘৰে অসমীয়া কি ভাল মানুহ কি ইতৰ মানুহ সকলোৰে মনত ৰং-ধেমালি হৈছে। ঘৰে ঘৰে থোৱা-লোৱাৰ ধুমধাম পৰিছে। বছৰেকৰ সকলো দুখ-ভাগৰ, হাই-দন এৰি আজি অসমীয়া মানুহে বছৰেকৰ বিহত উগ্ৰাল হৈছে। বন্ধ-বৰ্গৰ লগত সকলোৱে দেখা-শিনা হৈছে। গুৰুজনক তলতীয়াজনে সেৱা-সত্কাৰ কৰি বছৰেকলৈকে ভালে-কুশলে থাকিবলৈ আশীৰ্বাদ লৈছে। সমনীয়া লৰাবিলাকে লগ লাগি হাঁহি-থিকিন্দালি পাতিছে।

ভাল মানুহৰ ঘৰবিলাকৰ ভিতৰত মাইকী মানুহবিলাকে লগ লাগি পঁচি খেলিছে। সেই খেলুৱাই তিনি-চাৰিজনী মাইকী মানুহৰ লগত দুই-এজন মতা ডেকা বাবুও বিহছে। মাকে পুতেকে বিপৰীত ভাগে, কড়িৰ ঢালত বহি কড়ি মাৰিব লাগিছে। কড়ি পেলোৱাত মাইকী মানুহৰ হাত বৰ পাৰ্গত। ছটা কড়িৰ এটা বুঢ়া আঙুলিৰ টিপতে ধৰি এই পাঁচোটা বগৰাই দহ বোলোতে দহ পেলাইছে। তাকে দেখি চতুৰ পুতেকে মাকক ঘটুৱাবলৈ মন কৰি নিজেও সেইদৰে কড়ি গুঠি গুঠি লৈছে।মাকে পুতেকৰ চকুলৈ তাৰ পাছত হাতলৈ তত কৰিছে।তাকে দেখি মাকে পুতেকক পোনেই দাবি মাৰি ধৰিছে,”ওঁ তই কড়ি গুঠি লইছ?”পুতেকে নলওঁ দে বাবু।এই চা মই কড়ি জোকাৰি লৈছোঁ,তইয়ো গুঠি নামাৰিবি এই বুলি ঢাল পেলালে।পুতেকৰ সৌভাগ্যত পঁচি পৰিল।মাকে তাকে দেখি গুঠি মৰা বিদ্যাটো এৰিব নোৱাৰিলে।দেখুৱাই কড়ি জোকাৰি ললে হয়,কিন্তু বগাবাবৰ পৰত টিপতে বুঢ়া আঙুলিৰ মাজত এটা কড়ি লৈ দহ পেলালে।মাকৰ এই কাৰবাৰ দেখি

চতুৰ পুতেকে মাকক ঘটুৱাবলৈ মন কৰি এটি নতুন উপায়
স্বজিলে। তেওঁ ঢাল চুৰ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। দহঘৰ চলাব
লাগিলে ওটি পোন্ধৰ ঘৰলৈকে নিয়ে। চাৰি পৰিলে ছয়ৰ ঘৰত
দিয়ে। পাৰিলে মাকেও পুতেকৰ এই কাৰবাৰৰ আলেখলেখ কৰি
চাবলৈ ধৰিলে। অৱশেষত ধেমালিতে খকৰা-মুকতি এটা মাৰি
দিলে। পুতেকে খিল-খিল কৰি হাঁহি ও নেথেলো যা এই বুলি উঠি
ওটি গল।

তেতিয়া বাকীকেইজনী তিৰোতাৰ সৈতে আৰু এজনী জীয়াৰীক
মাতি নি আকৌ খেল আৰম্ভ কৰিলে। ইফালে বাহিৰ মহলত
তিনি-চাৰিজন বাবু লগ লাগি তাচ খেলাত বহিছে।

খেলত বহিবলৈ নোপোৱা বা বিহু চাবলৈ যাব নোপোৱা অসুখীয়া
মনৰ বেটী ছোৱালীজনীয়ে ধঁপাত যোগাই ওৰ কৰিব পৰা নাই।

বাবুসকলৰ ভিতৰত এজন কোমল মুখেৰে মুখত ডাঢ়ি থকা,
বৰণত বগা, বাবু বৰ ধেমেলীয়া। তেওঁৰ তাচ খেলাৰ উদ্দেশ্য
নহয়; কেৱল ৰং কৰিবৰহে মন। তেওঁৰ বিপৰীতে এজন বাবু
বহিছে, তেওঁৰ দীঘল, কোমল মুখখনত নতুনকৈ ডাঢ়ি ফুটি
ওলাইছে মাথোন। মনটো বৰ সৰল অৰ্থাত্ তেওঁ হোজা বিধৰ
মানুহ। তেওঁ তাচ খেলৰ বৰ ওজা। তাচ হাতত ললে সংসাৰ
গোটেইখনকে পাহৰে। কেনেকৈ খৰখৰকৈ মাটিত পাত পাৰিব
ইয়াৰেহে চিন্তা। নিজৰ হাতৰ পৰা পাত মাৰিব ধৰিলে পাত
ভাঙিব খোজে আৰু মাজে মাজে বিপৰীতে বহা ডাঢ়িয়াল
বাবুজনক চাই “মল্লা” “মল্লা” (মৰিলা) বুলি একোটা চিঞৰ

মাৰিছে। বিপৰীতে বহা বাবুজনে মল্লা শব্দক পোনাই “মোল্লাজিত” পেলাইছে। আৰু মাজে মাজে তেওঁৰ শত্ৰুৰ (খেলৰ শত্ৰু) মুখলৈ চাই হাঁহি হাঁহি বাগৰি পৰিছে। চুটি-মুটিকৈ পাতল বাবু এজনে যদিও তাচ খেলাত বহিছে তথাচ তেওঁৰ তাচত সিমান হেঁপাহ নাই। তাচৰ পাত দিবৰ পৰত “অ মই দিব লাগে নেকি?” এইবুলি একোটা পাত নিজৰ হাতৰ পৰা মুঠেই পেলাই পেলাই দিছে আৰু তেওঁ কেৱল কথাহে পাতিছে। ভৰকিয়াল গায়ে গোটেৰে ৰবা বাবু এজনে এফালে পাতল বাবুজনৰ কথাও শুনিছে, কেতিয়াবা ৰঙিয়াল-বগা বাবুৰ আমোদত হাঁহিছেও আৰু কেতিয়াবা নিজেও গহীনে গহীনে দুই-চাৰি আশাৰ কথা কৈছে। বগা বাবুজনে মাজে মাজে হাতৰ বেয়া পাত একোটা থৈ পিঠৰ পৰা বাল ভাল পাত তুলি লৈ আকৌ ঘূৰাই মাৰিছে। তেওঁ সেই কাৰ্য্যত মাজে মাজে কৃতকাৰ্য্যও হৈছে। দুই-এবাৰ দীঘল বাবুৰ তীক্ষ্ণ কটাক্ষ দৃষ্টিত ধৰা পৰি দুইয়ো কঢ়া-আজোৰাও লগাইছে। এইদৰে খেল, গল্প, আমোদ, ধঁপাত খোৱা ইত্যাদি চলিছে। মফঃস্বলৰ ভিতৰত, ঠায়ে ঠায়ে ডেকা-গাভৰুবিলাকে লগ লাগি বিহু গাইছে। কোনোৱে ঢোপ খেলিছে। এইদৰে আমোদ-প্ৰমোদত লক্ষীমপুৰ খলকি পৰিছে। দিনটো গল; ক্ৰমে সাজ লাগি আহিল। দুই-এজনকৈ ওচৰৰ মিৰি ঢোল ডগৰ লৈ লক্ষীমপুৰ জিলা উঠিল আৰু ইঘৰ সিঘৰকৈ বিহু গাই গাই ফুৰিব ধৰিলে। আজি বৰ বিহুৰ দিন। জাকে জাকে বিহু গোৱা মিৰি আহি লক্ষীমপুৰ ভৰিল। বাটে-পথে ঢোল, ডগৰ লৈ ফুৰা মিৰি ডেকা-গাভৰুৱে অনাই-বনাই ফুৰিছে। ভাল মানুহবিলাকৰ ঘৰে ঘৰে দুই-এজাককৈ মিৰিয়ে বিহু পাতিছে; আৰু টকা, আধলি, বাবুবিলাকৰ ঘৰৰ পৰা আদায় কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিছে।

সেই মিৰিবিলাকৰ ভিতৰত এজাক মিৰিয়ে সকলোৰে মন আকৰ্ষিছে। সেই জাকটোৰ ডেকাবিলাকৰ ভিতৰত চাৰি-পাঁচোটামান ঢোল, তিনি-চাৰিযোৰ তাল, দুটা পেঁপা। সিহঁতৰ নাচনিয়াৰ গাভৰুও সৰহ। এইজাক মিৰিয়ে পোনেই বাবু এঘৰত বিহ পাতিলেগৈ। প্ৰথমেই ঢোলৰ নাচ চলিল। চাৰি-পাঁচটা ঢোলত একেলগে কোব পৰিবলৈ ধৰিলে। লগে লগে তাল চলিল আৰু তাৰ লগে লগে গাভৰুহঁতে নাচিব ধৰিলে। তাৰ পাছত ঢুলীয়া-কালীয়াবিলাকে বেইত ঘূৰাৰ দৰে ঘূৰিবলৈ ধৰিলে। গাভৰুহঁতেও নাচি নাচি শাৰীয়ে শাৰীয়ে ঘূৰিবলৈ ধৰিলে। ঢুলীয়াহঁতে এবাৰ সোঁহাতৰ পৰা বাওঁহাতলৈ এবাৰ বাওঁহাতৰ পৰা সোঁহাতলৈ ঢোল বজাই বগিয়া-বগি নাচ পাতিলে। ঢোল-খোল বোৱা শেষ হল।

বাবুসকলৰ হুকুম পৰিল “গাভৰুহঁতে হাতত চপৰিয়াই নাম গাই গাই নাচিব লাগে।” ততক্ষণাত ঢুলীয়া কালীয়াবিলাক এফলীয়া হল। গাভৰুহঁতে শাৰী পাতিলে। পোনেই এজনী গাভৰুৱে হাতত চাপৰ মাৰি লগাই দিলে:-

(৩)

“ৰঙা (ক) নৈৰ যে দেকিয়া তোৰালি যে তোৰালি
দিনত চাৰি আঙুল বাৰে।
চম্পাফুল যে লেদেহা (খ) তোৰালি যে তোৰালি-
নাচাই বা তাকিব কোনে।”
লগে লগে নাচ চলিল।

তাৰ পাছত আকৌ এজনীয়ে লগালে:

(৪)

“দেউতা ওলালে বাটচৰাৰ মুখলৈ
দুলীয়াই যে পাতিলে দোলা ঐ লাবৰী
দুলীয়াই পাতিলে দোলা।
কাণতে জিলিঙিল (গ) নৰা-জাঙেপাই (ঘ)
গাতে গোমেচেঙৰ (ঙ) চোলা ঐ লাবৰী
গাতে গোমেচেঙৰ চোলা।”

আকৌ এজনীয়ে লগালে:-

(৫)

“চকলা যে কাটৰে মই পনি (চ) কাটিলোঁ-
লেডেহৰ কোঁপলৈ চাই।
আজি নিকা অপনত বেয়া কৈ দেখিলোঁ-
পনিকনে অৰাব পায়।”

তাৰ পাছত আকৌ এজনীয়ে ধৰিলে:-

(৬)

“নাচনী নৰিয়া পৰিল ঐ চেনেঙা
নাচনী নৰিয়া পৰিল।
নাচনীৰ অলনি কুকুৰা কাটিলো (ছ)
নাচনী ডিয়ে বয়িল।”

এই গীত গোৱাৰ পিছতে ডেকা-গাভৰুৱে বাবুবিলাকক বৰঙণি

গনিলে। বাবুসকলৰ এজনে মাত লগালে- “ইহ, তহঁতে ফাকি দিলি। গোটেইবিলাক গাভৰুৱে নানাচিলে। সৌ সিহঁত দুজনীয়ে নচা নাই।” তেতিয়াই সেই গাভৰু দুজনীয়ে মাত লগালে, “আমি নাচিলে পাঁচ টকা পাঁচ টকা লাগিব।”

বাবুহঁতৰ এজনে হাঁহি হাঁহি কলে,- “দিম দে বাবু নাচ তহঁতে।”

এই গাভৰু দুয়োজনী পাতল। এজনিৰ বৰণ অলপ মিঠা। এজনী নিখুঁত বগা। দুইওজনীৰে মুখৰ গঢ় বাৰু। লাহৰি খোপাত ফুল খোহাঁ। চিকণ মুগাৰ ৰিহা-মেখেলা। গাত ৰঙা ফেলালিনৰ চোলা। সিহঁত দুজনী আগবঢ়া মাত্ৰেই ডেকাজাকৰ ভিতৰৰ পৰা এটা প্ৰায় কুৰি বছৰীয়া ডেকা পেঁপা এটা লৈ ওলাল। ডেকাটোৱেও চিকুণকৈ মূৰ মেলাইছে। তাৰ ওপৰত এটা পাগুৰি। গলত ডাঙৰ ডাঙৰ পোৱালে সৈতে এধাৰ সোণৰ মণি। কাণত দুটা সোণ পাতি বাখৰ সজা জাংফাইৰ কেৰু। গাত এটা চিনা কোট। ধুতীখনো চিকুঁ পিন্ধিছে। ডেকাজন বৰ ওখও নহয় বৰ চাপৰো নহয়। মুখখন চুচিকটা।

গাভৰু দুজনী আগবঢ়া মাত্ৰে ডেকাজনে পেঁপাত ফু দিলে। আৰু দিয়া মাত্ৰে সিহঁত দুজনী উত্ৰাৱল হল। পেঁপা বজাই বজাই এই তিনি মূৰ্তি নাচিবলৈ ধৰিলে। সিহঁতৰ নাচন, সিহঁতৰ ফুৰ্তি দেখি এনে বিবেচনা হোৱাত পৰিল যেন দুজনী অপেশ্বৰী গন্ধৰ্বৰাজ চিত্ৰৰথে সৈতে পৃথিৱীলৈ নামি আহিল। এই দুজনী গাভৰুৰ বগীজনীয়ে নাচোনটোৱে পতি ডেকাজনৰ চকুলৈ চাই চাই আন কেৱে নজনাকৈ মিচিককৈ হাঁহিব ধৰিলে। তাইৰ বয়স প্ৰায়

তেৰ-চৈধ্য বছৰ। প্ৰথম অধ্যায়ৰ সোৱণশিৰী পাৰত থকা ভুঁইত টঙি ৰখা লৰাটোৱে এতিয়াৰ আমাৰ পেঁপা বজোৱা ডেকাজন, নাম “জংকি”। বগী গাভৰুজনী “পানেই”। আজি পাঁচ বছৰৰ মূৰত দুইও সম্পূৰ্ণ ডেকা-গাভৰু হৈ উঠিছে। নাচ ভাঙিল; বাবুজনৰ ৰূপ এটকা দণ্ড হল। নাচনিয়াৰ মিৰি গাভৰুহঁত গুচি গল। বাবুসকলে তেতিয়া কোনে “ভাল নাচিছিল” কোনে “বেয়া নাচিছিল” ইত্যাদি কথাৰ আলোচনা কৰি দুই-তিনি চিলিমমান ধঁপাত উৰাই ঘৰা-ঘৰি গল।

.....
দ্বিতীয় অধ্যায়ৰ মিৰি ভাষাৰ শব্দৰ ভাঙনি

ক) ৰঙা নৈ-এই নামেৰে লক্ষীমপুৰ নগৰৰ পশ্চিম ফালে তিনি মাইল দূৰৈত এখন নৈ আছে। ইয়াৰ পাৰতো বহুত মিৰি আছে।

(খ) লেদেঙা-মৰমৰ গাভৰু।

(গ) জিলিঙিল-জিলিকিল।

(ঘ) নৰা জাঙেপাই-জাংফাই কেৰু।

(ঙ) গোমেচেঙৰ-গোমচেঙ। অসমত গোমচেঙ নামৰ এবিধ বৰ উত্কৃষ্ট কাপোৰ আছিল;কিন্তু আজিকালি লোপ পৰি আহিছে।পাশ্চাত্য সভ্যতাৰ ফল।

(চ) মিৰি প্ৰায় সকলো ডেকা-গাভৰুৱে সৰু সৰু কাঠৰ ফমিৰে মূৰ মেলায়। সেই ফণিক সিহঁতে প্ৰায় সদায় খোপাতে ৰাখে। মিৰি ডেকা-গাভৰুৰু এটা বৰ লাহৰ বস্তু।

(ছ) “কুকুৰা কাটিলো” কেৰে কেৰে ‘দেও পূজা কৰিলো’ এই কথাও লগায়। দুয়োটা একে কথা। মিৰিয়ে বেমাৰত পৰিলে দৰব নাথায়। সিহঁতৰ দেওধাইৰ হতুৱাই মঙ্গল চোৱায়, কোন দেৱেনো বেমাৰ পেলাইছে। তেতিয়া সেই দেওক মদ, গাহৰি, কুকুৰা দি পূজে।

তৃতীয় অধ্যায় : মিৰি গাঁৱত

“The bashful virigin’s side-long looks of love-
The Matrons’ glance that would those looks reprove-
These were thy charms, sweet village
Spots like these with sweet succession-
Taught Even toil to please”
Goldsmith

আমি আগৰ অধ্যায়ত বিৱৰণ দিয়া ঘটনাবিলাক হৈ যাবৰ ছমাহ হল। আজি কাতি মাহৰ সাদিন যায়। শোৱণশিৰীৰ পাৰত থকা মিৰিগাঁৱত ৰাতি পুৱাইছে মাথোন। মিৰিগাঁৱত বৰ ধুমধাম। ডেকা-গাভৰুৱে চিকুণ চিকুণ কানি-কাপোৰ পিন্ধি ঘৰে ঘৰে হাতত খৰাহি লৈ চাউল, লোণ, তেল, মাহ তুলিছে। ঘৰে ঘৰে পাত, কাঁহী ইত্যাদি গোটাইছে। সিফালে বাৰটামান মানুহে ছটামান গাহৰি (ক) ভাৰ কৰি আনিছে। দুটা মানুহে এটা বৰ ডাঙৰ খাঙত প্ৰায় দুকুৰিমান কুকুৰা চৰা (খ) ভাৰ কৰি নিছে। ডাঙৰ ডাঙৰ টৌ, ঘটী, বাটি ঘৰে ঘৰে বুঢ়ী মাইকীবিলাকে উলিয়াই দিছে।

আনন্দ উলাহতে ডেকা-গাভৰুৱে হতা-হাতি কৰি নিছে। কাচি ৰদ প্ৰায়ে পূৰ্ণ হল। সকলো মাল-বস্তু মৰঙ ঘৰত (গ) চাপিলগৈ। লাহে লাহে গাঁৱৰ বুঢ়া-বুঢ়ী, লৰা-ছোৱালী সকলো মৰঙ ঘৰলৈ লৰ ধৰিলে। এটাইবিলাক মানুহ মৰঙ ঘৰত উঠিলগৈ, আৰু দিহাদিহি বহিল। এই বুঢ়া মিৰিহঁতৰ অধিকাংশই

ৰাতি সেৱাৰ ভকত। (ঘ) পকা ভকতসকলে কেঁচা ভকতসকলৰ পৰা সুকীয়া আসন ললে। তেওঁবিলাকৰ শৰীৰৰ পৰা অলপ আঁতৰি তেওঁবিলাকৰ সাধুৱে এখন বেলেগ আসন গ্ৰহণ কৰিলে। ইফালে দেওধাইকে (ঙ) প্ৰমুখ্য কৰি কেঁচা পন্থৰসকল বেলেগ এশাৰী হৈ বহিল। এইদৰে সকলোৱে দিহাদিহি বহা হলত পকা ভকতসকলে তেওঁবিলাকৰ সাধুৰ চকুলৈ চালে। সাধুৱে তেতিয়া “ও” এই শব্দটি উচ্চাৰণ কৰিলে। তত্ক্ষণাত্ পাঁচোটো কুকুৰা, দুটা গাহৰি ধুৱাই-পখলাই আনি ভকতৰ মাজত পেলালে। লগে লগে ৰান্ধোনৰ আন আন দ্ৰব্যবিলাকো ডেকা-গাভৰুৱে আনি ভকতৰ মাজত থাপিলে। থপা হলত সাধু পুৰুষজনে দুবাৰমান ইফালে-সিফালে চাই আকৌ “ও” উচ্চাৰণ কৰিলে; তেতিয়া মৰঙত থকা সকলো ডেকা-গাভৰুৱে শাৰী পাতি ভকতৰ আগত আঁঠু লৈ পৰিল। তেতিয়া ভকতজনে শ্ৰীগুৰু শঙ্কৰ-মাধৱৰ নাম স্মৰি ডেকা-গাভৰুক আশীৰ্বাদ কৰিবলৈ ধৰিলে।

“বোলা তোৰা সকলে শ্ৰীগুৰুৰ চৰণক চিন্তি তেওঁ যেন আমাৰ এই ডেকা-গাভৰুহঁতক আকৌ আহে বছৰলৈ তেওঁৰ চৰণত এনেকৈ সেৱা কৰিবলৈ শক্তি দিয়ে। এইবিলাক যেন ভালে-কুশলে থাকে, এটাইৰে মনত যেন সদায় ৰং-ধেমালি থাকে। আহে বছৰলৈ যেন খেতি-বাতি বাৰু হয়। মেঘে আৰু বিজুলীয়ে যেন অইনায় নকৰে। শ্ৰীগুৰুৰ চৰণে যে আমাক শীতলে ৰাখে-অ’ ৰাম, অ’ হৰি।”

এইদৰে আশীৰ্বাদ দিয়া শেষ হল। ডেকা-গাভৰু উঠিল। তেতিয়া অনুমতি লৈ ৰান্ধনি উঠিল। সাজ ৰান্ধিবলৈ ধৰিলে। ইফালে

ভকতসকলে বাটিয়ে বাটিয়ে অমৃত পান কৰিবলৈ ধৰিলে।
ভকতসকলে নিজে বাটি ধৰিব নোৱাৰে। একোজন ভকতনীয়ে
তোৰাসকলক অমৃত পান কৰাই দিব লাগে। তেহে তেৰাসৰলৰ
অমৃত পান হয়। এইদৰে অমৃতৰ শৰাধ শেষ হল। ভকতীয়া
চিয়াৰ পাল পৰিল। সাধুৱে লগাই দিলে:-

“মৰা নদীৰ পাৰ প্ৰভু জীৱই (চ) আছে বৈ ঐ
জীৱই আছে বৈ-

দেখা দেখা বন্ধু সৰ মোৰ ভেলৰ বিলৈ ঐ ভেলৰ বিলৈ।
কাউৰী-শগুণি-শৃগাল মহাদানী ঐ-শৃগাল মহাদানী-

শগুণিয়ে দোকান দিয়ে মাংস খায় টানি ঐ
মাংস খায় টানি।”

এইদৰে চিয়া গোৱা শেষ হল। সিকালে ৰান্ধোন-বাঢ়োন চলিল।
পকা ভকতসকলে আশীৰ্বাদ দিয়া ডেকা-গাভৰুসকলৰ ভিতৰত
আমি দ্বিতীয় অধ্যায়ত উনুকিওৱা জংকি আৰু পানেয়ো আছিল।
কব নোৱাৰো কিৰ শক্তিতনো সিহঁত দইও আশীৰ্বাদ লওঁতেও
লগালগি হৈহে আঁঠু লবলৈ পাৰিলে। আমি দুয়োটাৰ ভিতৰত
ইটো-সিটোৱে কথা-বতৰা পতা মুঠেই নেদেখিলোঁ। তথাপি কি
শক্তিৰ বলতনো এনেকুৱা এটা মহত্ৱ ক্ৰিয়াতো ইহঁত দুইও
একেলগে বৰ মাগিব পালে তাক আমি এতিয়াও তত ধৰিব
নোৱাৰিলোঁ। যি কি নহওক যথা সময়ত সাজ তৈয়াৰ হল।
সমস্ত দিহ তেনেই চৰুৱে হাড়ীয়ে আনি ভকতসকলৰ মাজত
পেলালে। বাঢ়নী উঠিল। সাজ বাঁটি দিবলৈ ধৰিলে। গোটেই

বিলাক বুঢ়া-বুঢ়ী, পকা ভকত, কেঁচা ভকতে আনন্দ মনেৰে
সাজ লব ধৰিলে। ডেকা-গাভৰুবিলাক নবহিল। ইবিলাকে সাজ
লওঁতে সিহঁতে আঁঠু লৈ থাকিল।

এইদৰে ভকতীয়া ক্ৰিয়াৰ সমাপ্তি হল। আশীৰ্বাদ কৰি কৰি বেলি
এটামান বজাত পকা ভকত-ভকতনীসকল ঘৰা-ঘৰি গল।
তেতিয়া হাঁহি-খিকিন্দালি, বং-ধেমালি কৰি কৰি ডেকা-
গাভৰুবিলাকে ভকতৰ অৱশিষ্ট লব ধৰিলে। ডেকাসকল এশাৰী
হল। গাভৰুহঁতে এশাৰী হৈ খাব ধৰিলে; কিন্তু কি আচৰিত
কথা। খাবৰ পৰতো পানেই-জঙ্কি দয়ো মুখা-মুখি হৈহে বহিব
পাৰিলে। এইদৰে খাওঁতে-বওঁতে দিনটো গল। ৰাতি হল। ডেকা-
গাভৰুবিলাকে কলহে কলহে মদ চালৰ পাছত ইমূৰৰ পৰা
সিমূৰলৈ আঁৰিব ধৰিলে। তাৰ পাছত দেওধাই মহাপুৰুষে হাত-
ভৰি ধুই মৰঙত উঠিল। ডেকা-গাভৰু, কেঁচা ভকত সকলোৱে
তেওঁক মাজত সুমাই ললে। ততক্ষণাৎ দেওধায়ে লগাই দিলে:-

(ছ)

“দৰমিসি তুলায় ঐ তিৰমেকে তিৰমাঙায়

অকবে কস্বং আপুনে ৰেয়েপে ৰেয়াবায়”

মিৰি ডেকা-গাভৰুৱে সমস্বৰে ধৰিলে:-

“দৰমিসি তুলায় ঐ তিৰমেকে তিৰমাঙায়

অকবে কস্বং আপুনে ৰেয়েপে ৰেয়াবায়”

নাম গোৱা হলতে ঢোলৰ কোব পৰিল। দেওধাইক মাজ কৰি
ডেকা-গাভৰুবিলাকে কছাৰীৰ মাদল কোৱোৱা নাচৰ দৰে বা

চাওঁতালৰ জুম নচাৰ দৰে ঢোলৰ শব্দত এটি নতুন নিয়মে ঘূৰি
ঘূৰি নাচ পাতিলে। নাচ শেষ হল। তেতিয়া আকৌ দেওধায়ে
লগাই দিলে:-

“দৰমিসি তুলায় ঐ তিৰমেকে তিৰমাঙায়
অকবে কস্বং আপুনে ৰেয়েপে ৰেয়াবায়”

আগৰ দৰে আকৌ নাচ চলিল, আকৌ গান হল। আকৌ নাচ-
গান শেষ হল। তেতিয়া দেওধায়ে চাঙত ডাঙৰকৈ এহাতমান
ওপৰলৈ এটা জাপ মাৰি লগাই দিলে:-

(জ)

“ঙক্কেৰুমনে-তাৰে লিকৰে”

ডেকা-গাভৰুৱে গালে:-

“দৰমিসি তুলায় ঐ তিৰমেকে তিৰমাঙায়
অকবে কস্বং আপুনে ৰেয়েপে ৰেয়াবায়”
আকৌ দেওধায়ে জাঁপ মাৰি লগালে:-

(ঝ)

“কাংৰে বকায়গা”

ডেকা-গাভৰুৱে গালে:-

“দৰমিসি তুলায় ঐ তিৰমেকে তিৰমাঙায়
অকবে কস্বং আপুনে ৰেয়েপে ৰেয়াবায়”

এইবাৰ দেওধাই ডেকা-গাভৰু এটাইৰে ভাগৰ লাগিল।
এটাইবিলাকে উঠি চালৰ কামীত আঁৰি থোৱা অমৃত বাটিয়ে
বাটিয়ে পান কৰিব ধৰিলে। অমৃত পান কৰা শেষ হল।
তেতিয়া আকৌ আগৰ দৰে সিহঁতে জুম পাতিলেগৈ। এইদৰে
দেওধায়ে নতুন উত্সাহেৰে লগাই দিলে:-

(ঐ)

দাদাম্ বনেঙ বনেঙ দাদিঙ
পেকামা কামদামা কলপি-কলপি
কামদাঙ নিতুঙা কলপি-কলপি

তত্ক্ষণাত্ ডেকা-গাভৰুৱে সমস্বৰে ধৰিলে:-

দাদাম্ বনেঙ বনেঙ দাদিঙ
পেকামা কামদামা কলপি-কলপি
কামদাঙ নিতুঙা কলপি-কলপি

আকৌ ঢোল-খোল বাজিলয ডেকা-গাভৰুবিলাকে নাচিব ধৰিলে।
লাওবাহি (ট) তাল ইত্যাদিৰ শব্দত গাঁওখন খলকি পৰিল।
ৰাতিও বেছি হৈ আহিল। এইদৰে মিৰিৰ চাঙদোপ (ঠ) ক্ৰিয়া
চলিব ধৰিলে। এই চাঙদোপ ক্ৰিয়াৰ লগে লগে মদ চলিব
ধৰিলে। দেওধাইৰ গাত দেও চৰি আহিল। ক্ৰমে মিৰি দেৱতাৰ
নাচবিলাক আৰু দেওধাইৰ পদবিলাক আৰু গহীন হবলৈ ধৰিলে।
ৰাতি পুৱাওঁ পুৱাও হ'ল। তত্ক্ষণাত্ দেওধায়ে লগালে:-

(ড)

“পাঞ্চেয়া ৰেগৰেগে
পামিয়া ৰেগৰেগে”

এইদৰে দেওধাইৰ গাত দেৱে সম্পূৰ্ণে লক্ষিল। ৰেগি ৰেগামৰ পৰা
কাৰ্টিং কাৰ্টান নামি আহি দেওধাইক লাগ দিলে। দেওধাই
তেতিয়া অচেতন হৈ পৰিল। ডেকা-গাভৰুৱে আঁঠু লৈ সুধিব

ধৰিলে:-

হে প্ৰভু। কওকচোন আহে বছৰলৈ আমাৰ খেতি-বাতি বাৰু
হৰনে?

দেওধাই-”হৰ”।

ডেকা-গাভৰু-”মেঘে বিজুলীয়ে আমাক একো অইনাই
নকৰিবনে?”

দেওধাই-”মোক ভালকৈ পূজা দিলে একো হানি-বিঘিনিযে
নাপাব।”

ডেকা-গাভৰু-”গাঁৱত পানী লগা জ্বৰ নৰিয়া নহবতো?”

দেওধাই-”নহব। কিন্তু মোক ভালকৈ পূজা দিব লাগিব।”

ডেকা-গাভৰু-”দিম বাৰু কওকচোন আমি সকলো ডেকা-গাভৰু
ভালে থাকিম নে?”

দেওধাই-(কিছুমান পৰ ৰৈ) “ও থাকিবি কিন্তু এটা বেয়াও
আছে।”

ডেকা-গাভৰু-”কওকচোন প্ৰভু! বেয়াটোনো কি?”

ডেকা-গাভৰুৰ এই প্ৰশ্নত দেওধাই ভালেমান পৰ মনে মনে থাকিল। অৱশেষত কিছুমান আইলাং বাইলাং বকিব ধৰিলে। ডেকা-গাভৰুৱে তাক বুজিব নোৱাৰিলে। এনেতে তাৰ গাৰ পৰা দেৱে এৰা দিলে। দেওধাই উঠি বহিল আৰু একোকে কব নোৱাৰাত পৰিল। (ঢ) এইদৰে চাওদুপি ঠিকনা চোৱাৰ লগে লগে ৰাতি পুৱাল। তেতিয়া এটাইবিলাকে নৈত গা-পা ধুই আহি জুৰৰ পূজাৰ (ণ) আৰম্ভ কৰিলে। সেই পূজা কৰোতে বেলি দুপৰীয়া হল। কাৰ্টিং-কাৰ্টান, মওৰে, চিনেক, দহমুখ, দঙকঙ, লৌজি-লেইতাং, মুগলীং-মিৰেমা, ইত্যাদি সকলো দেৱতাই মদ, গাহৰি, কুকুৰা ইত্যাদিৰ পূজা খাই স্বস্থানলৈ ওচি গল। দেওধায়ে পূজাৰ অৱশিষ্ট খাই-বই উঠি ৰূপ পাঁচ টকা, কাপোৰ এযুৰি পাই ঘৰ পালেগৈ। আন আন বয়সিয়াল মিৰিবিলাক ঘৰাঘৰি গল। কিন্তু ডেকা-গাভৰুৰ বিহু নাভাঙিল। বেলি ভাটী দিলে। ডেকা-গাভৰুৱে মৰঙৰ আগতে আনন্দেৰে বিহু পাতি তোলপাৰ লগালে। জুমে জুমে নাচ চলিল, যি যি জাকলৈ যাবলৈ বাল পালে সি সেই জাকলৈকে গল। পানেই আৰু জঙ্কি দুইও একে জাকতে থাকিল, এৰা-এৰি নকৰিলে। এইবাৰ পানেই জঙ্কিয়ে বিহু লগাই দিলে:-

৭

চতে যাই যাই বয়াগে পালেয়ি-
পুলিলে বেবেলি লতা।
কইনো তাকে মানে ওৰকৈ নপৰে-
সৰুটি লেদেঙৰ কতা।।

জঙ্ঘিৰ গোৱা শেষ হল। ঢোল বাজিল। পানেইকে প্ৰমুখ্য কৰি
গাভৰুহঁতে নাচিব ধৰিলে। নাচ শেষ হল-এইবাৰ পানেয়ে
লগালে:-

৮

চৰাই মনেমতি শুয়ুৰি মাৰিলে-
কোটায়ি বেঙেনাৰ তলত।
কিনো দায়ে জগৰ লগালো চেনেঙ ঐ
নামাতে গদূলি পুৱা।

আকৌ এজাকত এজন ডেকায়ে লগালে:-

৯

কাকিনী তামোলত কুপো বায়েঁ ললে-
পৰে যেন পৰে যেন দেকোঁ।
সৰুটি মনেমা নৰিয়া পৰিলে-
মৰে যেন মৰে যেন দেকোঁ।।

ইয়াৰ পাছতে এজনী গাভৰুৱে লগালে:-

১০

চাপৰি চাপৰি মই তোলো বাবৰি-
আৰাম (ত) বিৰিকৰে কৰি।
যাকে চাই পুৰো তাকে যে নেদেকো
কিনো জুয়ে লগা চকু।।

এনেকুৱাবিলাক নৃত্য-গীত চলিল। নৃত্যৰো ওৰ নপৰে; গীতৰো ওৰ নপৰে। এনেয়ে মিৰি ডেকা-গাভৰু সদায় ৰঙিয়াল। এতিয়া আকৌ তাতে অমৃত ৰসে সিহঁতক উগ্ৰাৱল কৰি তুলিছে। এইদৰে নাচি থাকোঁতে জংকিয়ে ছেগ চাই এবাৰ পানেইক অকলে লগ পাই কলে:-”পানেই, মোক এবাৰ এঠাইত দেখা দিব পাৰিবিনে ? মোৰ তোৰে সৈতে চাৰি আশাৰমান কথা কবলগীয়া আছে।”

জংকিৰ এই কথাত পানেয়ে কলে:-”বাবু এতিয়া আমি থাকোঁ, ছেগ চাই মই সোৱণশিৰীৰ বালিলৈ যাম, তইও তালৈকে যাবি; কি কথা কবলৈ খুজিছ কবি।”

পানেই আৰু জংকিৰ মাজত মুহূৰ্তৰ ভিতৰতে কথা-বতৰা পতা হল, কোনোৱে তত ধৰিব নোৱাৰিলে। নাচ-বাগ ৰাতিও চলিব ধৰিলে। আকৌ ডেকা-গাভৰুৰ খাবৰ সময় হল। তেতিয়া পানেয়ে নিজৰ কথামতে এটা চল দেখুৱাই সোৱণশিৰীৰ বালিলৈ অকলৈ অকলৈ গল। জংকিয়েও “মই ঘৰৰ পৰা আহোঁ” বুলি ঘৰলৈ মুখ কৰি গল হয়, কিন্তু প্ৰকৃততে ঘৰলৈ নগৈ সোৱণশিৰীৰ বালি পালেগৈ; চকুৰ নিমিষতে তড়িতৰ বলতেনে সি পানেইৰ ওচৰ চাপিল। তাৰ পাছত কব ধৰিলে-পানেই-

পানেই-জংকি!

জংকি-তই আহিছ?

পানেই-আহিছো জঙ্কি!

জঙ্কি-তোক এটা কথা সুধিবলৈ মন কৰিছোঁ।

পানেই-কি কথা জঙ্কি সোধ!

জঙ্কি-কচোন পানেই তই মোক ভাল পাবনে?

পানেই-(হাঁহি হাঁহি)কেলেইনো লাগিছে তোক এই কথা জঙ্কি?

জঙ্কি-পানেই তই বেজাৰ পালি নেকি? তেন্তে একোকে নোসোধোঁ।

পানেই-(আকৌ হাঁহি হাঁহি) সোধ। নোসোধনো কেলই-

জঙ্কি-তেন্তে কচোন-তই মোক মৰম কৰনে?

পানেই-মই কব নোৱাৰোঁ।

জঙ্কি-মই বুজিলো পানেই! তই মোক ভাল নাপাব। নহলেনো আজিৰ নাচত তই মাজে মাজে কমুদৰ ফালে কেলই বাৰে বাৰে চাইছিলি?

পানেই-এ আয়!তই কি কথাবিলাক কৰচোন!

জঙ্কি-এৰা পানেই মই বঢ়িয়াকৈ বুজিছোঁ। তই মোক ভাল নাপাৰ। তই কমুদকহে ভাল পাৰ। তাহানি সবুৰে পৰা দুয়ো যে একেলগে ভুঁই বখিছিলোঁ, ভালুক ওলাওঁতে যে একেলগে লৰ মাৰিছিলোঁ, নাৱত উঠি যে নাম গাইছিলোঁ, তাৰ পাছত যে দুয়ো অনেক ঠাইত একেলগে হাতত ধৰাধৰি কৰি ফুৰিছিলোঁ, তই সকলোকে পাহৰিলি হৰলা পানেই। মই হলে পাহৰা নাই। তোৰ আশাতহে ইমান দিন জীয়াই আছোঁ পানেই! এতিয়া তই যদি মোক ভাল নাপাওঁ বুলি কৰ তেন্তে আৰু মোৰ থাকিবলৈ ঠাই নাই। পানেই! মোৰ আই-বোপাই সবুতে মৰিল। লৰাকালৰে পৰা তোৰে লগত ডাঙৰ হলোঁ। তোকেহে মই আপোন বুলি জানিছিলোঁ। পানেই তইও এতিয়া মোক ভাল নোপোৱাত পৰিলি।

পানেয়ে জঙ্কিৰ এইবিলাক কথা তবধ মনেৰে শুনিব ধৰিলে। মোৰ আজলী মিৰি-জীয়ৰীৰ মৰমত বেথা লাগিল। তাই এতেদিনে অতি যতন কৰি যে জানৰ মুখটি বান্ধি থৈছিল আজি জঙ্কিৰ বাক্যৰূপ কোব চাবত তাই হৃদয়ৰ সেই জানৰ মুখটি মুকলি হল। খুন্দা খাই থকা নৈটি ববলৈ ধৰিলে। আজলী পানেইৰ চকুৰ পৰা গিৰ গিৰ কৰি পানী ওলাল। তাই কথা কব নোৱৰাত পৰিল। তেতিয়াই জঙ্কিয়ে তাইক সাবট মাৰি ধৰি তাইৰ চকুৰ পানী মচি দিলে।

পানেয়ে তাৰ পাছত কলে- “জঙ্কি, তোক মই ভালপাওঁ; তই আজি মিছাই মোক কমুদলৈ চোৱা কথাটো ধৰিলি।”

জঙ্কি-”পানেই, মোৰ দোষ খেম। বেজাৰ নকিৰিবি! লাহৰী ঐ।
এই জনম থাকে মানে মইও তোকে ভাল পাম। পানেই তই
নেৰিবি।কচোন, তই মোত বিয়া সোমাবিনে?”

পানেই-”আয়ে-বোপায়ে দিলে তোলৈ যামতো!”

জঙ্কি-”মাৰ বাপেৰে কিজানি তোক মোলৈ নিদিয়ে। মোৰ কেৰে
নাই। হাতত টকা-কড়িও নাই।”

পানেই-জঙ্কি দুখ কৰিলে তোৰ টকা হৰ। তই দুখ কৰি
কেটামান টকা গোটাৰলৈ দিহা কৰ। যেতিয়ালৈকে তই টকা
গোটাই আই-বোপাইক দি মোক নিনিয় মানে মইও কালেকো
নাযাওঁ। মই তোলৈকে যাম। আজি এই সোৱণশিৰীৰ বালিত থিয়
হৈ কাৰ্টিং কাৰ্টানক সাথী কৰিলোঁ।

জঙ্কি-”পানেই, তই আজি মোৰ গাত নতুন বল দিলি। যাওঁ দেই
পানেই-মই আৰু আজিৰ পৰা বৰ দুখ কৰিও টকা-শিকা গোটাই
তোক নিম। তোক নাপালে মই এই জীৱনটোক নাৰাখোঁ।”

এই কথা-বতৰা হোৱাৰ পাছতো দুয়ো দুফাললৈ গুচি গল।
আকৌ মৰঙ ঘৰত বিহুত যোগ দিলেগৈ। এইবাৰ পানেই আৰু
জঙ্কি দুয়ো বেছি উত্সাহেৰে সৈতে নাচিব ধৰিলে। এইদৰে দিনৰ
পাছত বিহু ভাঙিল।

.....

তৃতীয় অধ্যায়ৰ মিৰি ভাষাৰ শব্দৰ ভাঙনি

(ক-খ) এইবিলাক বস্তু বহাগৰ বিহত উঠা ধনেৰে কিনি আনে।

(গ) মৰঙ ঘৰঃ এইটি সিহঁতৰ ৰাজহুৱা ধৰ্ম ঘৰ। প্ৰায় সকলো মিৰিয়েই চাঙ ঘৰত বাস কৰে। সিহঁতৰ মৰঙ ঘৰতো চাঙ আছে।

(ঘ) অসমত ৰাতি সেৱা বুলি এবিধ ধৰ্ম আছে। ই বৰ গুপ্ত ধৰ্ম। এই সম্প্ৰদায় মাহবিলাকক “পকাভকত” বোলে। ইয়াত সকলো জাতিৰে মানুহ আছে। ধৰ্মটোনো কি এতিয়াও কোনেও উলিয়াব পৰা নাই। ৰাতিয়েই সেৱা বহে-ৰাতিয়েই সেৱা ভাঙে। ইয়াত কেবাটাও বেলেগ বেলেগ ক্ৰিয়া থকা বুলি আমি শুনিছোঁ। গোপীধৰা, নগাকীৰ্ত্তন, ফুলকীৰ্ত্তন, দিগম্বৰী ইত্যাদি ক্ৰিয়াৰ নাম শুনিবলৈ পাইছোঁ। কিন্তু এই ক্ৰিয়াবিলাকতনো কি কৰে বাস্তবিকৈ আজিলৈকে কোনেও এই কথা উলিয়াব পৰা নাই। সকলো দেশতে এনেকুৱা একোটি “গুপ্তধৰ্ম” আছে বুলি শুনোঁ। শ্বিলং জৈন্তিয়াত ‘কিশোৰী ভজন’ নামেৰে এটা গুপ্তধৰ্মৰ কথা শুনিছোঁ। পশ্চিমৰ সভ্য জগততো ইউৰোপীয়ৰ মাজতো লজ বা ফ্ৰিমশ্যন নামেৰে এটা ক্ৰিয়া আছে। আজি ২০০০ বছৰেও এই ক্ৰিয়াৰ মূল কথা কি কোনেও উলিয়াব পৰা নাই। যি মানুহে জানিবৰ অভিপ্ৰায়ে এনেবিলাক দলত ভুক্ত হয় তেওঁ যদি হাজাৰ বিদ্বান বা ধনী-মালী মানুহ হয় তথাচ এবাৰ দীক্ষিত হলে আৰু অদীক্ষিত মানুহক আনকি নিজৰ লৰা-তিৰোতাকো নকয়। কিয় নকয়, কিয় ধৰ্মৰ বা জ্ঞানৰ পোহৰ সংসাৰত এটায়ে জানিব পৰাকৈ প্ৰচাৰ নকৰে ইয়াৰ একোকে বুজিব নোৱাৰি।

(ঙ) মিৰিহঁতে সিহঁতৰ পুৰোহিতক দেওধাই বা মিৰুঁয়া বোলে। ডালটন আৰু হন্টাৰ প্ৰভৃতি ইংৰাজ লেখকৰ পুথিবিলাকত দেওধাইনো কি আৰু কেনেকৈ হয় ইয়াৰ আচৰিত বিৱৰণ আছে। যিজন মানুহে দেওধাই হব তাৰ সৰুৰে পাৰ এটা বেলেগ চিন আছে। বয়সিয়াল আৰু উপযোগী হলে মিৰি দেওবিলাকে তেওঁবিলাকৰ অনুগ্ৰহৰ ভাজন হৈ মানুহটিক প্ৰথমেই এবাৰ লম্ভে। সি হাবিলৈ পলাই গুচি যায়। তাতে হেনো জকে। তাৰ পাছত দেৱতাসকলে সৈতে সাক্ষাত দেখাদেখি হৈ ঘৰলৈ উভতি আহে। সেইদিনাৰে পৰা তেওঁ দেওধাই বা মিৰুঁয়া নাম পায়।

(চ) এইটি ভকতীয়া পন্থৰ দেহ-বিচাৰ গীত।

(ছ) এইবিলাক মিৰিসকলৰ জাতীয় কীৰ্ত্তনৰ নাম। ইয়াৰ অৰ্থ আমি কি যেই সেই মিৰিয়েও কব নোৱাৰে। দেওধাইসকলেহে জানে।

(জ) এই দুফাকি পদৰ অৰ্থ-”হে মোক স্ৰজোতা দেৱতাসকল তোমালোকে এটাৰে”।

(ঝ) শিকাই দিয়া।

(ঞ) এই ফাকি “ঘোষা”। ইয়াৰো অৰ্থ আমি নাপাওঁ।

(ট) এইটি সাপমেলা অঘৰীহঁতৰ নিচিনা। মিৰিয়ে “নৰাছিগা” বিহুতহে এই বাঁহী বজায়।

(ঠ) পদে, ঘোষায়, নচায়-বগায় যিসকল ক্ৰিয়া সেই গোটেইবিলাকক “চাচদোপ” বা “দেওদোপ” ক্ৰিয়া বোলে। মিৰি, নগা ইত্যাদি প্ৰায় সকলো পৰ্ব্বতীয়া জাতিৰে এনে একোটি ক্ৰিয়া আছে। ই এটা মঙল চোৱা প্ৰণালী। আমাৰ অসমীয়াৰ মাজত জকি উঠা নিয়মৰ দৰে।

(ড) এই দুফাকিও ঘোষা। ইয়াৰো অৰ্থ কি আমি বুজিব নোৱাৰিলো-কিন্তু শুনাত শুনিছো মিৰিৰ ধৰ্ম-বিজ্ঞানত “ৰেগি ৰেগাম” নামেৰে এখন পৰ্বত আছে। এই পৰ্বততে সিহঁতৰ সকলোবিলাক দেও থাকে। ইহ জন্মত সত্ৰ ক্ৰিয়া কৰিলে মানুহ মৰি এই ৰেগি ৰেগাম পায়গৈ। হন্টাৰ চাহাবৰ ষ্টেটিচটিকেল একাউন্ট চোৱাঃ-”They have a region which is the abode of all their Gods and from whose bourn no traveller returns” দেওধায়ে ৰেগি ৰেগামৰ নাম লোৱাৰে পৰা এইটো অনুমান কৰিব পাৰি যে ৰেগি ৰেগামৰ পৰা “পাঙ্কেয়া” আৰু “পানেয়া” দেও আহি তাৰ গাত লঙ্ঘিলে। সি এই ঘোষা দুফাকিৰে এনেটো কথা বুজালে।

(ঢ) মতা আৰু মাইকী তৰাৰ দেৱতা।

(ণ) এইটি মিৰি জাতিৰ ৰাজহুৱা সবাহ। গোটেইখন গাঁও লগ লাগি ধন-বিত তুলি কৰে। এই পূজা নৰাছিগা বিহ উপলক্ষে আৰু কেতিয়াবা কেতিয়াবা গাঁৱত বসন্ত আৰু মহামাৰী হলে কৰে। ইয়াতো স্বভাৱৰ প্ৰধান প্ৰধান দেৱতাবিলাকক মদ, গাহৰি, কুকুৰা দি পূজে।

(ত) আৰাম বিৰিকৰে-হাৰাম বিৰিখৰে। লক্ষীমপুৰ চহৰৰ মিৰিহঁতে সাধাৰণতঃ বৰ বৰ হাবি ভাঙি আহ, সৰিয়হ ভুঁই কৰে; সেই মাটিত তিনি চাৰি বছৰেকলৈ ভাল খেতি হয়। তাৰ পাছত মাটি বেয়া হৈ পৰে। খেতি নহয়। তেতিয়া সিহঁতে সেই ভুঁই এৰি পেলায়। এনেকুৱা এৰা ভুঁইক মিৰিহঁতে “হাৰাম” বোলে। হাৰামত গজা গছ সাধাৰণতঃ কোমল। শুকাই জুই ধৰিবলৈকো ভাল।

চতুৰ্থ অধ্যায় :পানেইৰ ঘৰত

(ক) নৰাছিগা বিহু যাবৰ আজি দুমাহ হল। সেই ৰাতি জঙ্কিয়ে সৈতে কথা-বতৰা হবৰে পৰা পানেইৰ আৰু আগৰ ভাব, আগৰ কথা-বতৰাবিলাক নোহোৱাত পৰিল। তাইৰ মুখত আৰু আজি-কালি বৰ বেছিকৈ ৰং-ধেমালিৰ চিনবিলাকে নেথলে। বৰং মাজে মাজে তাই মুখ কলা ডাৱৰেহে ঢাকি ধৰে।

তাইৰ বাস্তৱিকতে তাহানি সৰুকালতে আহতলিত টঙি ৰখি থাকোঁতে ভালুকৰ ভয়ত পলাবৰ দিন ধৰি জঙ্কিলৈ কি এটা অভূতপূৰ্ণ ভাব হৈছিল। সেই ছোৱালী কালতো তাইৰ সদায় জঙ্কিক দেখিবলৈ ভাল লগাত পৰিছিল। জঙ্কিক লগত লৈ ধেমালি কৰিবলৈ নাপালে তাই একো ধেমালিয়েই ভাল নালাগিছিল। জঙ্কিলৈ তাইৰ কিয় এনেকুৱা এটা ভাব হৈছিল তাক তাই নিজেও কব নোৱাৰিছিল আৰু নিজৰ মনকো সুধি ঠিক কৰিব পৰা নাছিল। আঠ-নও বছৰ বয়সীয়া ছোৱালী এজনীয়ে প্ৰকৃততে কি ভালোপোৱাৰ মোল বুজিব পাৰে? তথাপি যে জঙ্কিলৈ তাইৰ এনেকুৱা এটা আগ্ৰহ হৈছিল ইয়াৰ কাৰণ কি? তাইও নাজানে আৰু পাঠক! আমিও এতিয়ালৈকে বিশেষকৈ ভূ নাপালোঁ। হঠাত্ প্ৰণয়? তাকো বুজিবলৈকেতো সিহঁত দুয়ো লৰা-ছোৱালী! তাই নও বছৰ বয়সীয়া-সি চৈধ্য বছৰীয়া, সিহঁতৰ ভিতৰত কেনেকৈ উপকথাত লেখা প্ৰণয়ৰ দৰে প্ৰণয় হ'ব পাৰে? জঙ্কিলৈ বাধ্যতা ভাব? সিটোও নহয়। মিৰি জাতি এতিয়াও ইমান উন্নত হোৱা নাই, আঠ-নও বছৰ বয়সীয়া ছোৱালী এজনীয়ে বাধ্য-বাধকতাৰ মোল পাব, তেন্তে কি? আমিও তাকেহে সোধোঁ-প্ৰকৃত কথাটোনো কি? অনেক বিচাৰি চালোঁ, নাপাই ইয়াকে মনত থিৰ কৰিছোঁ

যে অকল মাথোন বাল্য-স্বভাৱসুলভ ৰং-ধেমালিত সৰুৰে পৰা দুটা লৰা লগৰী হেল পৰস্পৰৰ ভিতৰত যি ভাব হয় সেই ভাবেই দুয়োৰো হৃদয়ত খেলিছিল। পানেই-জঙ্কিয়ে সদায় একেলগে গৰু ৰাখিছিল। সিহঁত দুয়ো একেলগে হাতত ধৰা-ধৰি কৰি সোৱণশিৰীৰ বালিত ধেমালি কৰি ফুৰিছিল। পানেই-জঙ্কি দুয়ো একেলগে নাও খেলি ফুৰিছিল। সিহঁত দুয়ো একেলগে মাঘ আৰু বহাগৰ বিহুত নাচিছিল গৈ। পানেই-জঙ্কি দুয়ো একেলগে নগৰলৈ গৈ বিহু পাতিছিল। এই যে লগে ফুৰা, লগে খোৱা ইত্যাদি কথাত দুইৰো ভিতৰত পৰস্পৰৰ পৰস্পৰলৈ সৰুৰে পৰা এটা ভাল পোৱা ভাব জন্মাইছিল।

যদি এনেকুৱা ভাব দৃঢ়ৰূপে স্থাপিত হোৱাৰ আগেয়ে পানেই-জঙ্কি দুয়ো আঁতৰা-আতৰি হৈ থাকিলেহঁতেন তেন্তে কিজানি দুয়ো দুয়োলৈকে পাহৰিলেহঁতেন। কিন্তু ঈশ্বৰে কি উদ্দেশ্যেনো সিহঁতক একেলগে ৰাখিল তাক আমি কব নোৱাৰিলো। কালক্ৰমত দুয়ো যৌৱনত ভৰি দিলে। কিন্তু দুয়োলৈকে দুইৰো ভাব আগৰ দৰেই থাকিল। যৌৱনত ভৰি দি উঠাৰ পাছতো পানেইৰ সৰুকালিৰ স্বভাৱ নগল। মুকলিমূৰীয়া পানেয়ে আজিকালিও তাইৰ সৰুকালিৰ লগৰী জঙ্কিৰ লগতহে ধেমালি কৰিব ধৰিলে। সিহঁত দুইৰো হৃদয়ত ইটোৰ সিটোলৈ সিটোৰ ইটোলৈ ভালপোৱা ভাব দৃঢ় ৰূপে বহিল। কিয় তাইৰ সেই গাভৰু বয়সতো জঙ্কিকে ভাল পাবলৈ ইচ্ছা যায়। আৰু জঙ্কি। জঙ্কিৰ হৃদয়তো তেনেবিলাক ভাবেই খেলিছিল। কিন্তু জঙ্কি মতা মানুহ। সি অৱশেষত তাৰ নিজৰ ভাব নৰাছিয়া বিহুৰ অলপ আগৰে পৰা বুজিব পাৰিছিল। যি মূৰ্ছাত ৰাতি নৰাছিয়া বিহুত জঙ্কিয়ে সোৱণশিৰীৰ পাৰত পানেইক নিজৰ মনৰ ভাব জনালে তেতিয়াই বহু দিনৰে পাৰ তুঁহজুইত জ্বলি থকা জুইৰ ফিৰিঙতি পানেইৰ বুকুত দপ্ দপ্

কৰি জ্বলিল। আজলী (নিলাজী?) মিৰি-জীয়ৰীয়ে সৰল প্ৰাণেৰে কাৰ্টিং কাৰ্টোনক সাথী কৰি জক্ষিক নিজৰ হৃদয়ত অতি যতনেৰে থাপিলে। তাক তাই কথা দিলে। আৰু সেইদিনাৰে পৰা জক্ষিলে তাইৰ ভালপোৱা আৰু বেছি হৰলৈ ধৰিলে। কেতিয়ানো তাই তাইৰ হৃদয়ৰ দেৱতাৰ লগত একেলগে মিলি পৰিব এই চিন্তাতে তাই ৰল।

জক্ষিয়েও তাৰ পিছদিনাৰে পৰা বৰ যতন কৰি খেতি-বাতি কৰিবলৈ ধৰিলে। আনবাৰ সি যদি এপুৰা মাটিৰ সৰিয়হ ভাঙিছিল সেইবাৰ সি তিনি পুৰা মাটি ভাঙিলে। প্ৰণয়ৰ এনে বল।

সেই নিশা জক্ষিয়ে সৈতে কথা-বতৰা হবৰে পৰা পানেয়ে মাক-বাপেকৰ কথা-বতৰা বেছিকৈ শুনাত পৰিল। মাক-বাপেকে যিহকে ভাল পায় তাই তাকে কৰে। বিহলৈ বৰকৈ নোযোৱাত পৰিল। যাতে তাই মাক-বাপেকক সন্তোষ দিব পাৰে ইয়াতে তাই যত্নৱতী হল।

পানেইৰ মাকৰ নাম “নিৰমা” আৰু বাপেকৰ নাম “তামেদ” আছিল। সিহঁত দুয়ো মিৰিৰ ভতৰত দুখীয়া। সিহঁতৰ আন লৰা-ছোৱালী নাই। অকল মুঠেই পানেই। সেইদেখি সৰুৰে পৰা সিহঁতে পানেইক বৰ মৰম কৰিছিল।

আজিকালি পানেইৰ স্বভাৱত মাক-বাপেক অলপ আচৰিত হব ধৰিলে। সিহঁতে বুজিব পাৰিলে যে পানেয়ে পূৰ্ণ যৌৱনত ভৰি দিলে আৰু তাইক বিয়া দিবৰ সময় হল।

ইয়াৰ আগেয়ে এদিন কমুদ বুলি সেই গাঁৱৰে এটা (খ) গামৰ লৰাই পানেইক বিয়া কৰাবৰ প্ৰস্তাৱ জনাইছিল। তামেদ আৰু নিৰমায়ে সেই কথাকে পেটে পেটে আলচিছিল; কিন্তু কোনো সমিধান দিয়া নাছিল। এতিয়া পানেইৰ মনৰ ভাববিলাক দেখি সিহঁতে এইটো থিৰ কৰিলে যে পানেইক বাস্তৱিকতে বিয়া দিবৰ সময় হল। এতদিনে তাই বিয়া নোহোৱাত থাকিহে বেজাৰ কৰিছে।

এইদৰে এদিন গধূলি বুঢ়া-বুঢ়ী দুয়ো চাঙত (গ) বহি জুইৰ কাষত কথা-পাতিছে। পানেয়ে তেতিয়া পানী আনিবলৈ ঘাটলৈ গৈছিল। নিৰমায়ে কলে:-

“আজিকালি পানেই ডাঙৰ হল। তাইক এঠাইত বিয়া দিবলৈ দিহা কৰিব লাগে।”

তামেদ-এৰা মইও সেই কথাকে মনে মনে আলচিছোঁ। পানেইক নো কাক দিম?

নিৰমা-কেলেই, সেই জঙ্কি বুলিবৰ লৰাটোক পানেইলৈ চপালে বাৰু নহয় জানো? তাৰ দেখোন কেৰে নাই।

তামেদ-তাৰ কেৰে নাই দেখিয়েইতো পানেইক মোৰ তালৈ দিব ইচ্ছা নাই। সেই টোকোনাটোক দিলেনো কি হৰ?

নিৰমা-কিয়? আমাৰ লৰা-ছোৱালী নাই, সিয়ে বেটা হৈ থাকিব।

তামেদ-বেটা হৈ থাকিলে (ঙ) জনো পেট ভৰিব?

নিৰমা-তেন্তেনো তই তাইক কালৈ দিবলৈ মন কৰিছ?

তামেদ-মোৰ বিবেচনাৰে তাইক সেই কমুদলৈকে দিয়া ভাল, সি নমেন গামৰ পুতেক। নমেন গামেও নিজে মোক এবাৰ কৈছিল। মই তালৈকে দিম।

নিৰমা-কিন্তু তালৈ দিবলৈ থিৰ কৰাৰ আগেয়ে আমি এবাৰ পানেইক সুধি-পুছি চোৱা জানো ভাল নহয়?

তামেদ-জীয়ৰীকনো কোনোৱাই কৰবাত সুধি বিয়া দিয়েনে? তাই কব মই এটা গাছি মিৰিলৈ যাম সেয়ে হৰ লাগিব নেকি? মই তাইক কমুদলৈকেহে দিম। তাই তালৈকে যাব লাগিব, মই কমুদৰ বাপেকক কথা দিছোঁ।

নিৰমা-বাবু তেন্তে। তাইক কমুদলৈকে দিয়া যাওঁক।

তামেদ-এৰা মোৰ মন সেইয়ে। তই আজিৰ পৰা মাজে মাজে পানেইৰ আগত কমুদৰ কথা কবলৈ ধৰ। আবু দুমাহৰ মূৰতে কমুদ জোঁৱাই খাটিবলৈ আহিব।

বুঢ়া তামেদে এই সিদ্ধান্ত শেষ কৰোঁতে নৌ-কৰোঁতেই পানেয়ে পানী লৈ ঘৰ পালে। কিন্তু ঘৰৰ ভিতৰত নৌ-সোমাওঁতেই বাপেকৰ মুখৰ পৰা আৰু দুমাহৰ মূৰতে কমুদ জোঁৱাই খাটিবলৈ আহিব-এই কথা ফাকি শুনিলে। তত্ক্ষণাত্ কথাৰ ঢাল বুজিব পাৰিলে। তেতিয়াই মোৰ আজলী মিৰি-জীয়ৰীৰ মূৰত এহেজাৰ বজ্ৰ পৰাৰ দৰে পৰিল। যাহক কিজানি কৈ-মেলি মাক-বাপেকক পোনাবলৈ পাৰে এই আশাকে মনত সাৰোগত কৰি মনে মনে থাকিল; কিন্তু এটা অফুট অব্যক্ত ভাবত পানেইৰ হৃদয় কঁপিল। তাইৰ হৃদয়ৰ অভ্যন্তৰে কান্দিলে।

.....

চতুৰ্থ অধ্যায়ৰ মিৰি ভাষাৰ শব্দৰ ভাঙনি

(ক) নৰাছিগা বিহু-আগৰ অধ্যায়ত যিবিলাক ক্ৰিয়াৰ বিৱৰণ দিয়া গৈছে সেই এটাইবিলাকক নৰাছিগা বিহু বোলে। মিৰিহঁতৰ নৰাছিগা বিহুৱেইহে ঘাই বিহু।

(খ) আমাৰ অসমীয়া মানুহৰ ভিতৰত চৌধাৰী বা মৌজাদাৰ যেনে মিৰিৰ ভিতৰত “গামো” তেনেকুৱা। মিৰিহঁতৰ খেলে খেলে একোটা “গাম” থাকে।

(গ) মিৰিহঁত চাঙ ঘৰত থাকে। মাটিত ঘৰ প্ৰায়ে নাসাজে;কিন্তু গোলাঘট, যোৰহাটৰ ফালে কেতবোৰ মিৰিয়ে আজিকালি চাঙঘ এৰিছে। একেবাৰে অসমীয়া হৈছে।

(ঘ) আমি আগেয়ে কৈছো মিৰি দুবিধ। এবিধ ভৈয়ামৰ, এবিধ পৰ্বতৰ। পৰ্বতৰ মিৰিহঁতক প্ৰায়ে সৰু আবৰ বোলে। আৰু আমাৰ ভৈয়ামৰ চায়েঙীয়া, অয়েঙীয়া, দামুকীয়াল, টীয়া, দৈতীয়াল, ময়েঙীয়া ইত্যাদি গোটেইবিলাক মিৰিয়ে বৰ বংশ বুলি পৰিচয় দিয়ে।

(ঙ) পাঠক সকলে এই পুথিত মিৰিহঁতৰ বিয়াৰ নিয়ম জানিব পাৰিব। মুঠতে এতিয়া এইটো কথা জনাওঁ যে মিৰিহঁতে জীয়াৰীৰ গা-ধন প্ৰায় তিনিকুৰিৰে পৰা দুই-তিনিশলৈকে লয়। ইয়াত বাদেও যালৈ দিব সেই মানুহটোৱে শত্ৰুৰেৰে ঘৰত দুবছৰ খাটি দিব লাগে। ইয়াকে জোঁৱাই খটা বোলে। মিকিৰৰ ভিতৰতো জোঁৱাই খটা নিয়ম আছে।

পঞ্চম অধ্যায় : সোৱণশিৰী নৈৰ বুকুত

“How richly glows the waters breast-
Before us, tinged with evening hues
While facing thus crimso west-
The boast her silent coursepursues
And see how dang baskward stream
A little moment past so smiling”-
-Wordsworth

বেলি প্ৰায় পাতত বহিছে। আকাশ সুন্দৰ নিৰ্মল। হেঙুলীয়া আকাশৰ ছাঁ সোৱণশিৰী নৈত পৰি সোৱণশিৰী নৈৰ পানীকো হেঙুলীয়া বৰণ কৰিছে। সোৱণশিৰী নৈৰ বুকুত মৃদু-মন্দ বতাহ বহিছে। ৰিপ্ ৰিপ্ সুৰে আই সোৱণশিৰী বব লাগিছে। ইফালে দূৰৈত মিৰি গাঁৱত জুই জ্বলিছে। দুই-এটিকৈ বিহু ঢোল মিৰি গাঁৱত বাজিছে।

এনেই সোৱণশিৰী নৈখন বহল। দুয়ো কাষে সবুজ ৰঙৰ ঘাঁহ, ঠায়ে ঠায়ে চিকুণ বালিৰ চৰ। মুঠতে পাঁচ মাইলমান দূৰৈতে পাহাৰৰ চিকুণ দৃশ্য; তাতে সন্ধিয়া কালত মৃদু-মন্দ বাতাহ। সিফালে পূবৰ ফালৰ পৰা বেলি লৌ মাৰ যাওঁতেই পূৰ্ণিমাৰ জোনটিয়ে দেখা দিছে। সোৱণশিৰী নৈখনে কেনে যে চিকুণ দৃশ্য এটি ধৰিছে তাক বৰ্ণই শেষ কৰিব নোৱাৰি আৰু আমাৰো সিমান শক্তি নাই। কোনোবাই যদি কেতিয়াবা এনে সময়তে ঠিক এনে দিনত নাৱৰে সোৱণশিৰীৰ “পথালি পাম” (ক) খণ্ডৰ

ওচৰত ফুৰিবলৈ পাইছে সেয়েই আমি বিৱৰণ দিয়া এই দৃশ্যটোনো কেনে তাক বুজিব পাৰি। আৰু কবিত্ব শক্তি থাকিলে তাকে বৰ্ণাই এখন পুথিও লেখিব পাৰিব। বাস্তৱিক পক্ষতে কাতি-আঘোণ মহীয়া এনেকুৱা সময়ত সোৱণশিৰীৰ বুকুত ফুৰিবলৈ বৰ চিকুণ। স্বভাৱৰ সৌন্দৰ্য্যত মন মোহিত হয়। আৰু কৰুণাৰ সাগৰ পৰমেশ্বৰৰ এনেবিলাক দৃশ্য দেখি তেওঁলৈ ভক্তিৰ সঞ্চাৰ হয়। নিতান্ত অভাবুকেও ভাব পায়।

এনেকুৱা সময়তে এনে মন মোহিত হোৱা কালতে এখন সৰু নাৱত পাঁচজনী মিৰি গাভৰু উঠি সোৱণশিৰীৰ ওপৰেদি নাও বাই বাই যাবলৈ ধৰিছে। পাঁচোজনী দেখিবলৈ ভাল, পাঁচোজনীৰ মুখতেই হাঁহি-ধেমালি। পাঁচোজনীৰ গাতে ভাল চাফ-চিকুণ ৰিহা-মেখেলা। সিহঁত উঠা নাওখন ইমান সৰু যে আনকি অইন এতৰপীয়া মানুহে পাঁচোটা দূৰৈতে থাকক তিনিটাও যাবলৈ টান পাব। কিন্তু আমি আগেয়ে কৈছোঁ সোৱণশিৰী আইৰ মিৰি জাতিৰ ওপৰতে চেনেহ বেছি। সেইদেখি মিৰি জাতি সকলোৱে আনকি সৰু তিনি-চাৰি বছৰ বয়সীয়া পৰ্য্যন্ত আইৰ বুকুত ইমান সৰু নাৱতে উঠি নিৰ্ভয় চিত্তে আহা-যোৱা কৰিব পাৰে। যি সময়, যেনে দৃশ্য আৰু মিৰি গাভৰু কেইজনীৰ যেনে গঢ় এটাইবিলাককে একেলগে দেখি এনেহে বোধ হয় যেন সৰগৰ ইন্দ্ৰৰ সভাৰ পৰা পাঁচজনী অপেশ্বৰী মৰ্ত্যলৈ ৰং কৰিবলৈ নামি আহিছে। অথবা পাঁজনী জলকুঁৱৰী পানীৰ পৰা ওলাই ধেমালি কৰিছে। অথবা আই সোৱণশিৰীৰ নিজৰ পেটেৰে পাঁচজনী জীয়ৰীৰ বাহিবলৈ আহি উমলিছে। দুজনী গাভৰুৱে দুই মূৰে বহি বঠা চলাইছে। তিনিজনীয়ে নাৱৰ বুকুতে থিয় হৈ গাইছে, তাৰে এজনীয়ে থিয়ৈ থিয়ৈ বিহু সুৰত গগনা (খ) বজাইছে। আহা! কি মধুৰ গগনাৰ সুৰ। ভেকুলী মাতৰ দৰে গোঁ গোঁ শব্দত চুটি

চুটি বিহু নাম উঠিছে। ধন্য মিৰি গাভৰুহঁতৰ এনে এটা সামান্য
সঙ্গীত যন্ত্ৰ উলিওৱা বুদ্ধিও।

৩।৪ বাৰ গগনা চলিল। এজনীয়ে গগনা বজাইছে, আন দুজনীয়ে
হাতত চাপৰি দিছে। পাঠক! গগনা বজোৱা সেই মিৰি-
জীয়ৰীজনী কোন চিনি পাইছেনে? তায়েই আমাৰ পানেই।
পাঁচোজনী গাভৰুৱেই নিজ হাতে(গ) কৰা ভুঁই ৰখিবলৈ গৈছিল
আৰু এতিয়া গধূলি হোৱাত ঘৰলৈ ফিৰি আহিছে।
গগনা বজাই বজাই সুখ নিমিটিল। তেতিয়া ৰকমী নামেৰে
এজনী গাভৰুৱে পানেইক কলে-”পানেই এটা নাম গা।” পানেয়ে
গালে:-

(১১)

উজায় নাৱে বোলে মোৰ দন চেনেঙ-

বামে লৰি মাৰে লেদেঙ-

চকুৰ পানীৰে গালে তিতি গলে-

গামত তিতি গলে কাপোৰ-

গীত গোৱা শেষ হল। তেতিয়া ৰকমীয়ে পানেইক কলে,-”পানেই
মই এটা গাওঁ শুনঃ”-

(১২)

“উজাই আয়িলে কোম্পানীৰ জাহাজ ঐ

পৃথিৱী টলেবলাই-

চপাই দে চপাই দে কলিকতা জাহাজ ঐ

মনেমতাৰ বাতৰি সোদোঁ।”

এই গীত গোৱা শেষ হ'লে পাঁচোজনী গাভৰুৱে কিৰিলি পাৰি
হাঁহিব ধৰিলে। তাৰ পাছত কিৰমায় নামেৰে আন এজনী
গাভৰুৱে কবলৈ ধৰিলে-

“হেৰ পানেই, হেৰ পানেই, তোৰ অলপতে বিয়া হব। কমুদে
জোঁৱাই খাটিবলৈ যাব নহয়?”

পানেই-জানো কব নোৱাৰোঁ।

কিৰমায়-তই বাৰু পোৱা নাইনে? তই আৰু অলপতে জীয়ৰী
ওঁচিৰি, লৰাৰ মাক হবি।

পানেই-কি ধেমালি কৰ কিৰমায়। মই কালেকো নাযাওঁ। বাৰু
গাঁও শুন।

(১৩)

“য়াতিয়ে যে পানী কায় ওলাকে ওলোকি
ময়ে যে পানী কায় কালত-
আমিও যে কনেও ঐ
কালেকো যে নেযাওঁ ঐ
য়দায় যে তাকিম গৰত।”

পানেয়ে নাম গোৱা শেষ হল। ৰকমীয়ে মাত লগালে-হয় পানেই-
তই কাইলৈকে ওচি যাবিগৈ, তেতিয়া আমাক পাহৰিবি হবলা।
তোৰ মুখৰ কথা মুখতেই থাকিল।

পানেয়ে ৰকমীৰ এই কথাৰ উত্তৰ দিবলৈ নৌ-পাওঁতেই দূৰৈত
আৰু এখন নাৱত স্পষ্ট মতা গলেৰে কোনোবাই গাব ধৰিলে।
পাঁচোজনী গাভৰুৱে কাণ পাতি শুনিব ধৰিলে।

(১৪)

“উজায় যাৱেঁগৈ মোৰে দন কনেঙা-
কেই দিনত আয়িমে ওৰি-
পৰমে কম্পালে যদি তাকো বালে-
তিনি দিনত আয়িমে ওৰি ঐ লায়ৰী-
তিনি দিনত আয়িমে ওৰি।”

কোনে এই নাম গালে। এই বিষয়ে মিৰি গাভৰুহঁতৰ ভিতৰত
আন্দোলন হ'ব ধৰিলে। কাৰ মাত এনেকুৱা! এই কথা এটোয়ে
ভাবিব ধৰিলে।

কিন্তু পানেয়ে এইবিলাক বিষয়ে একোকে নুলিয়ালে। প্ৰণয়িনীয়ে
প্ৰণয় তড়িত-শক্তিৰ বলত বুজিব পাৰিলে এই মাত আন কাৰো
নহয়-তাইৰ হৃদয়ৰ ধন চকুৰ মণি-জঙ্ঘিৰ; তাই হাঁহি হাঁহি সি
চাৰিজনী ছোৱালীক কলে-তহঁতে বুজা নাইনে? সেইটো জঙ্ঘিয়ে
গাইছে। তাৰে মাত হ'ব পায়।

তেতিয়া ৰকমীয়ে কলে, এৰা পানেই, তই জঙ্কিৰ মাতটো
বৰিহাকৈ বুজিলি, তাৰে মাত হয়। এই কখন-মখন হোৱাৰ
পাছতে পানেয়ে কলে-আমাৰ সেইবিলাক শূনিবৰ সকাম নাই-আহ
আমি গাওঁ।

(১৫)

“নৈৰ পানী যে বাঢ়িবৰ বেগি ঐ চেনেঙ ঐ-

নৈ পানী বাঢ়িবৰ বেগি।

আগৰটি দিলে ঐ নাচাবি চেনেঙ ঐ-

হবি দুৰগীয় মন।।”

পানেয়ে নাম গাই উঠিল মাথোন, আকৌ দূৰৈৰ পৰা সিহঁতে
শূনিব পালে:-

(১৬)

“তোকে যে কেনেকৈ ঐ-

পামে যে মোৰ কনেঙ ঐ-

তোকে যে কেনেকৈয়ে পাম

হঠাই যে এৰি ঐ-

পামে গৈ যে কনেঙ ঐ-

মনেমা যে নতুঁকা তঁই।”

এই নামৰ লগে লগে সিখন নাও আহি মিৰি গাভৰুহঁতৰ নাৱৰ
ওচৰ চাপিল। সেই নাৱত থকা মানুহটোৰ সৈতে কথা-বতৰা
নৌ হওঁতেই পানেয়ে আকৌ গালে।

(১৭)

“উলটি যে নাচাবি-

পালটি যে নাচাবি মোক
গৰা যে কুমলীয়া পিছলি যে পৰিবি
মোৰে গাত যে নিদিবি দোষ।।”

এইবাৰ পানেইৰ নাম গোৱাও শেষ হল, নাওখনো আহি সিহঁতৰ
নাৱৰ ওচৰ পালেহি। তেতিয়া এটাইকেইজনী গাভৰুৱে কলে, অ
তয়েহে?

জঙ্কি-এৰা ময়ে।

ৰকমী-তই কলৈ গৈছিলি?

জঙ্কি-তামেন্ গামৰ চুকলৈ।

ৰকমী-কেলেইনো গৈছিলি?

জঙ্কি-এটা মানুহৰ পৰা মোৰ ৰূপ দহ টকা পাবলগীয়া আছিল।
তাকে সাধিবলৈ।

পানেই-পালিনে?

জঙ্কি-আজি নাপালোঁ, কাইলৈ দিম বুলিছে।

পানেই-এতিয়া ঘৰলৈ যাবনে?

জঙ্কি-পানেই?

পানেই-কি কৰও জঙ্কি?

জঙ্কি-মই আৰু তিনিদিনৰ মূৰত ঘৃণাসুঁতিৰ গাঁৱলৈ যামগৈ

ভাদৈ-তই আৰু আমাৰ গাঁও এৰিলি।

জঙ্কি-এৰা ভাদে, কিন্তু মাজে মাজে তহঁতৰ গাঁৱলৈকো আহি থাকিব।

তুলাই-এৰা আহি থাকিব দেই। তই থকাত বৰ বাৰু আছিল। আমি বৰ ৰঙে-ধেমালিয়ে আছিলোঁহঁক।

জঙ্কি-কি কৰিম তুলাই। যাব লগাত পৰিলোঁ।

পানেই-জঙ্কি।

জঙ্কি- কি কৰ পানেই?

পানেই-তই যোৱাৰ আগেয়ে এদিন মোক লগ ধৰিব দেই। তোৰে সৈতে মোৰ এটা কিবা কথা কবলগীয়া আছে।

জঙ্কি-বাৰু পানেই।

এইদৰে কথা-বতৰা পাতোঁতে পাতোঁতে নাও দুখন পাৰ চাপিল।
তেতিয়া সকলো ঘৰা-ঘৰি গল।

.....

পঞ্চম অধ্যায়ৰ মিৰি ভাষাৰ শব্দৰ ভাঙনি

(ক) “পথালিপাম” এই নামেৰে লক্ষীমপুৰ মহকুমাত এখন ঠাই আছে, তাত আজিকালি এখন চাহ-বাগিচাও আছে।

(খ) “গগনা” মিৰি গাভৰুহঁতৰ এটি যন্ত্ৰ। সৰু এছাটি বাঁহৰ মূৰত এডাল মুগাৰ সূতাৰ ডোল বান্ধি লয়। বাঁহছটা মুখৰ ভিতৰতে সুমাই ডোলডাল টানিলে ভেকুলীৰ মাতৰ দৰে এটি শব্দ হয়। সেই শব্দতে মিৰি গাভৰুহঁতে বিহু তোলে। যেয়ে সেয়ে নিশিকাকৈ গগনা বজাব নোৱাৰে।

(গ) নিজ হাতে কৰা ভুঁই-মিৰি গাভৰুহঁতে পৰিয়ালটোৱে বঙা মাটিত বাজেও নিজে নিজে এহালিচা বা দুহালিচা মাটিত কোৰ মাৰি সৰিয়হ বয়। সেই সৰিয়হ বেচি যি ধন পায় সেই ধনেৰে তেল-সেন্দূৰ কিনি পিন্ধে।

ষষ্ঠ অধ্যায় : ভুঁইতুলিত আৰু ঘৰত

পিছদিনা ৰাতি পুৱাল। সেইদৰে যথা সময়ত পানেয়ে আকৌ ভুঁই ৰাখিবলৈ গল। জঙ্কিয়ে আগৰ দিনৰ কথা অনুসৰি আকৌ তাম্ৰেন গামৰ চুকলৈ বুলি সৰু নাও এখনি লৈ ওলাল। যাওঁতে বাটেতে পানেইৰ ভুঁই; পানেয়েনো কেলেই মাতিছিল এই কথাকে শুনি যাওঁ বুলি নাও ভুঁই থকা গড়াত লগাই থৈ জঙ্কি ওপৰলৈ উঠি গৈ পানেইক লগ ধৰিলে। উভয়ৰে কপাল ভাল। ওচৰত মানুহ-দুৰুহ নাছিল। সেই দেখি দুয়ো মনৰ হেঁপাহেৰে কথা-বতৰা পাতিবলৈ সুবিধা পালে।

পানেই-জঙ্কি। তই আৰু গুচি যাবিগৈ নহয়?

জঙ্কি-এৰা যামগৈ পানেই। কমুদে মোক ভাল নোপোৱাত পৰিছে। তাৰ ঘৰতে থাকোঁ দেখি সি মোক বেয়া মাতেৰে মাতি মনত দুখ দিয়ে।

পানেই-জঙ্কি! তই আৰু ইয়ালৈ নাহ?

জঙ্কি-মাজে মাজে আহি থাকিম। তোৰ বুজ লই থাকিম।

পানেই-এৰা আহিবি। তই গুচি গলে মোৰ মনটো শুদা শুদা লাগিব।

জঙ্কি-মইও শুদা মনেৰেহে থাকিব লাগিব কি কৰিম। বিধাতাই আমাৰ কপালত সুখ লেখা নাই হবলৈ।

পানেই-জঙ্কি তোৰ টকা-সিকা হৈছেনে?

জঙ্কি-মুঠেই দুকুৰি টকা গোটাইছোঁ! আৰু দুকুৰিমান ছমাহমানৰ মূৰতহে গোটাৰ পাৰিম। তাৰ পাছত আহি তোৰ বাপেৰে সৈতে কোৱা-মেলা কৰিম।

পানেই-জঙ্কি! তই এটা কথা শুনা নাইনে?

জঙ্কি-কি কথা পানেই? কচোন।

পানেই-আই-বোপায়ে মোক কমুদলৈ দিবলৈ মনে মনে আলচিছে।

জঙ্কি-দিলে জানো তই যাবি?

পানেই-কেতিয়াও নাযাওঁ। আমাৰ মিৰি কনেঙৰ কেতিয়াবা কথা লৰে নে?

জঙ্কি-তেন্তেনো কি কৰিবি?

পানেই-কই-মিলি আই-বোপাইক মোৰ ফালে ঘূৰাম।

জঙ্কি-যদি ঘোৰ নাথায়?

পানেই-সেইটো পিছ কথা। তই কিন্তু সদায় মোৰ বতৰা লৈ থাকিবি দেই। কেতিয়া কি হয় বুজ লৈ থাকিবি। নহলে তই নথকাত মোক যদি বল কৰি দিয়ে, তেন্তে মই বিহ খায়ে মৰিম।

জঙ্কি-বাৰু পানেই। মই সদায় তোৰ বুজ লম। আৰু মই নিজৰ জীৱনটোও তোৰ নিমিত্তে এৰি দিবলৈ ৰাজি আছোঁ। আৰু কিজানি পানেই তোক ঘৰত মাত লগাব নাপাওঁ-সেইদেখি ইয়াতে বিদায় ললোঁ। যাওঁ দেই-

পানেই-যাগৈ যা।

এই কথা-বতৰা হৈ দুয়ো আঁতৰা-আঁতৰি হল। শোকৰ আৱেগত

দুইৰো চকু চলচলীয়া পৰিল। পাছত লাহেকৈ জঙ্কিয়ে নাৰত উঠিলগৈ। আৰু নিজৰ উদ্দেশ্যলৈ লক্ষ্য ৰাখি তামেন্ গামৰ চুকলৈ বুলি নাও বাবলৈ ধৰিলে। কিছুমান পৰ গৈয়েই জঙ্কিয়ে দীঘল সুৰেৰে আই সোৱণশিৰীৰ বুকুত বৰ বেথা লগা মাতে গাবলৈ ধৰিলে:-

(১৮)

বতিয়াই যামকৈ মোৰে দন কনেঙ ঐ
কেতিয়ানো আয়িমে গুৰি
পৰমে কম্পালে যদি তাকোঁ বালে-
তিনি দিনত আয়িমে গুৰি ঐ লায়ৰী
তিনি দিনত আয়িমে গুৰি।

লাহে লাহে পানেই ৰ চকুৰ আগৰ পৰা নাওখন নেদেখাত পৰিল। শূন্য মনে কলামুখে পানেয়ে আকাশলৈ চাবলৈ ধৰিলে। আৰু আকৌ এধাৰ চকুলো টুকি নিজৰ কাৰ্যত মন দিলে। এইদৰে দিনটো ভুঁই ৰখি গধূলি হলত, পানেয়ে আকৌ নিয়মিত ৰূপে ঘৰলৈ উভতি গল। তাত গৈ দেখে যে মাক-বাপেকে চাওঘৰৰ মূখত বহি আছে। তেওঁৰ কাষতে কমুদৰ বাপেক নমেন্ গাম দুখন ভাৰে সৈতে বহি মাক-বাপেকৰ সৈতে কথা-বতৰা পাতিছে। মোৰ আজলী মিৰি-জীয়ৰীয়ে বুজিব পাৰিলে তাইৰ কপাল শুদা। কি কৰিব চকুৰ লো টুকি শুলে। সাজ লাগি যোৱাৰ পিছত নমেন্ গাম গুচি গলগৈ। তামেদ আৰু নিৰমাই ভিতৰলৈ সোমাই গৈ দুয়ো জুইৰ কাষত বহিল।

নিৰমায়ে পানেইক মাতিলে-”পানেই। এই সাজতে তোৰ টোপনি লাগিল নেকি? উঠি আহচোন।”

খোত-মোতকৈ পানেই উঠি আহি জুইৰ কাষত বহিল। তেতিয়া মাকে পানেইক কলে, “বাছা, তই বুজিব পাৰিছনে? তই কমুদলৈ যাব লাগিব। আজি তাৰ বাপেকে ভাৰ পেলালে।”

পানেই-”আই,মই কালৈকো নাযাওঁ। ঘৰত সদায় থাকিম।

নিৰমা-মুখতহে কৈছ। বাৰু বাছা কমুদ ভাল নহয়নে?

পানেই-আই, মই একো কব নোৱাৰো।

নিৰমা-ইহ্ হয়। তই কব নোৱাৰ? সি এটা গামৰ লৰা। তাৰ ধন-বিতো বহুত আছে। তই তাৰ ঘৰলৈ গলে বৰ সুখেৰে থাকিবি।

পানেই-আই, ধন-বিতো তইতৰ দৰা ভাল বেয়াৰ চিন হ'লনে?

নিৰমা-নহবনো কলেই? আজিকালি এটায়ে সুখীয়াত পৰিলেহে সুখ পায়।

পানেই-মই সইতে কৈছোঁ-মই কমুদলৈ নাযাওঁ।

নিৰমা-তেন্তেনো তই কালৈ যাবি?

পানেই-মই কালৈকো নাযাওঁ।

নিৰমা-তই কমুদলৈকেহে যাব লাগিব।

পানেই-মই তালৈ নাযাওঁ।

নিৰমা-তেন্তেনো তই কালৈ যাবি?

পানেই-মই ঘৰতে থাকিম।

পানেইৰ এনেবিলাক কথাত মাকৰ মনত সন্দেহ হল। বুঢ়া
তামেদৰ খং উঠিল।

সি কবলৈ ধৰিলে-নিৰমা মনে মনে থাক। তাইৰ সুখেই সুখ
হব।”

পানেই-বোপাই! মোক খং কৰিছ কেলেই?

তামেদ-তইনো কেলেই জীয়াৰী হৈ আমাৰ বাপেৰ-মাৰৰ কথা
নুশুনাত পৰিছ?

পানেই-মইনো কি কথা শুনা নাই?

তামেদ-মনে মনে থাক। কমুদলৈ তই যাব লাগিব।

পানেয়ে এই কথাৰ কোনো উত্তৰ দিবলৈ নাপালে। বুঢ়া তামেদৰ
খঙে চাং দপদপাব ধৰিলে।হৃদয়ৰ অভ্যন্তৰে সৈতে পানেয়ে কান্দি
শুই থাকিল।

এই ঘটনাৰ ছয়-সাত দিনমানৰ মূৰতে কমুদ ডেকা সাজি-কাছি
জোঁৱাই খাটিব আহিল। আৰু দস্তৰমতে ক্ৰিয়া-কলাপ কৰি
সেইদিনাৰে পৰা বুঢ়া তামেদৰ ঘৰত জোঁৱাই চাপিল।

সপ্তম অধ্যায় :মিৰি গাওঁ দুখনত

সেইদিনা ভুঁইতলিত পানেইৰ পৰা বিদায় লৈ জঙ্কিয়ে সেইখন মিৰি গাঁও এৰি ঘূণাসুঁতিৰ মিৰি গাঁৱলৈ গল। তাত মাৰীয়েকৰ ঘৰত আশ্ৰয় ললেগৈ। মিৰি ডেকাবিলাকৰ ভিতৰত জঙ্কি যতে-ততে এজন দেখনিয়াৰ মিৰি ডেকা আছিল। তাতে সি যি বিহুৰ পেঁপা বজায়,তাৰ শব্দ শুনিলেই মিৰি গাভৰু মাত্ৰেই উত্ৰাল নোহোৱাকৈ থাকিব নোৱাৰে। সেই দেখি ঘূণাসুঁতি গাঁৱতো সি অলপ দিনৰ ভিতৰত তাৰ ডেকা-গাভৰু দলৰ এজন ঘাই ডেকা হৈ পৰিছিল। বিহু হলেই জঙ্কিয়ে পেঁপা লৈ বিহুত উপস্থিত হব লাগে, তেহে গাভৰুহঁতৰ গা উঠে। দুই-চাৰিজনী গাভৰুৱে অলপ দিনৰ ভিতৰতে জঙ্কিক মৰম কৰা ভাবো দেখুৱাব ধৰিলে।

কিন্তু এনেকৈ ৰং-ধেমালি কৰি ফুৰিলেও জঙ্কিৰ যি পানেইলৈ হৃদয়ৰ মৰম নুগুচিল। সময়ে সময়ে তাৰ এনে বেজাৰো লাগে যে সি বিহুকে আদি কৰি কোনো আমোদলৈ নোযোৱাত পৰে। কিন্তু নগলেও আন আন ডেকা-গাভৰুৱে তাক বলেৰে টানি বিহুলৈ লৈ যায়।

সেই গাঁৱৰে গাভৰুবিলাকৰ ভিতৰত ডালিমী নামেৰে এজনী গাভৰু আছিল। তাইৰ বয়স প্ৰায় তেৰ-চৈধ্য বছৰ। তাই এজনী সেই গাঁৱৰে গামৰ জীয়ৰী। মিৰি গাভৰুবিলাকৰ ভিতৰত তায়েই এটাইতকৈ ভাল নাচনী। সেইদৰে আমাৰ জঙ্কিও এজন পেঁপাদাৰ ওস্তাদ। সেই দেখি ডালিমী গাভৰুৰ হৃদয়ত লাহে লাহেকৈ জঙ্কিলৈ এটি আকৰ্ষণ হব ধৰিলে। যিদিনা জঙ্কি বিহুত থাকে সেইদিনাই ডালিমীৰো নাচ-বাগৰ উত্সাহ বেছি হয়। যিদিনা জঙ্কি

সোৱণশিৰীৰ পাৰলৈ তাৰ হৃদয়ৰ দেৱী পানেইৰ বুজ লবলৈ যায়, সেইদিনা ডালিমীৰ মুখ কলা পৰে। কিন্তু জঙ্কিয়ে এইদৰেনো কলৈ কি সকামে আহা-যোৱা কৰে ডালিমীয়ে তাৰ তত ধৰিব নোৱাৰিলে। জঙ্কিৰ অভ্যন্তৰৰ কথা ডালিমীয়ে একোকে বুজিব নোৱাৰিলে। সেই বুলিয়েই যে ডালিমীয়ে জঙ্কিৰ হৃদয়ৰ অভ্যন্তৰৰ কথা জানিবলৈ ক্ৰটি কৰিব এনে নহয়।

এদিন জঙ্কিয়ে মনত দুখ কৰি নদীৰ ঘাটত এখন নাৱৰ ওপৰত বহি মনে মনে পানীলৈ চাই দুই-এবাৰকৈ চকুৰ লো টুকিব ধৰিলে। গাঁৱৰ ফালৰ পৰা ডালিমীয়ে কাষত কলহ লৈ নদীৰ ঘাটলৈ আহি জঙ্কিক পানীৰ ফাললৈ মুখ কৰি থকা দেখা পালে। ডালিমীয়ে চিত্তত মুকলিমূৰীয়া মিৰি-জীয়ৰীৰ স্বভাৱৰ এটি আমোদ কৰিবলৈ মন হল। লাহেকৈ কাষৰ কলহটো থৈ হাতত সাৰে ভৰিত সাৰে জঙ্কিৰ পাছফালে থিয় হলগৈ, আৰু ততালিকে জঙ্কিৰ চকুহাল মুদাই ধৰিলে। জঙ্কিয়ে হাত খেপিয়াব ধৰিলে। অতি চেষ্টা কৰিও কোন চিনি নাপালে। তেতিয়া ডালিমীয়ে হাত এৰি দি থিল থিল কৰে হাঁহিব ধৰিলে। জঙ্কিয়ে মুখ ফিৰাই চাই দেখে ডালিমী। ডালিমীয়ে জঙ্কিৰ চকুলৈ চালে। চাৰি চকুৰ মিল হল। কিন্তু আঃ! ডালিমীয়ে কি বেজাৰ লগা কথা দেখিবলৈ পালে। জঙ্কিৰ চকু দুটা ঔৰ ফুল যেন ৰঙা। অলপ আগেয়ে লো বোৱা চিন আছে। তাৰ দুখতে দুখী হৈ ডালিমীয়ে সুধিলে-

“জঙ্কি তই কান্দিছ দেখোন?”

জঙ্কি-কতনো কন্দা দেখিলি ডালিমী?

ডালিমী-হয়। তই মিছা মাতিছ। কচোন কেলেই কান্দিছ?

জক্ষি-মই কব নোৱাৰোঁ।

ডালিমী-অ তই মোক বিশ্বাস নকৰ। বাৰু আজিৰ পৰা আৰু মই তোৰ লগত বিহু নানাচোঁ। তই মাতিলেও নাযাওঁ।

জক্ষি-ডালিমী। বেজাৰ পালি নেকি? মোৰ কথা জানিলে নো তোৰ কি লাভ হব?

ডালিমী-এনেয়ে জানিম কচোন বাৰু?

জক্ষি-কবলৈ দুখ লাগে ডালিমী, তই জান নহয় নে মই আগেয়ে সোৱণশিৰী মিৰি গাঁৱত আছিলোঁ।

ডালিমী-এৰা জানো, তাৰ পিছত কি হল?

জক্ষি-তাতে মোক পানেই নামৰ এজনী গাভৰুৱে ভাল পাইছিল।

জক্ষিয়ে এই কথা কোৱা মাত্ৰেই ডালিমীৰ মুখ অলপ কলা পৰিল।
জক্ষিয়ে তাক তত ধৰিব নোৱাৰিলে। আকৌ ডালিমীয়ে সুধিলে-
তাৰ পিছত?

জক্ষি-তাৰ পিছত তাই মোক কৈছিল তাই হেনো মোলৈকে আহিব। তাই শপতো খাইছিল। কিন্তু এতিয়া মোক দুখীয়া দেখি কেও-কিছু নথকা দেখি তাইৰ মাক-বাপেকে কমুদ নামেৰে আন এটা জোঁৱাই লৰা চপালে। কিজানি মোৰ কপালখনত জুই লাগিল।

ডালিমী-তাইক যদি আন কোনোবাই নিয়ে তেন্তে তয়ো জানো এজনী নাপাবি?

জঙ্কি-তাই   সমান   মই   কাকো   নেদেথোঁ।

জঙ্কি! হোজা মিৰি ডেকা! তই কি সৰ্বনাশ কৰিলি। সৰল
প্ৰাণেৰে তই কেলেই তোৰ হৃদয়ৰ অৱস্থা কলি! তোৰ এই
আমাৰ কথাই আৰু এজনক যে মৰ্মভেদী দুখ দিলে বা দিব
পাৰে, তাক তই নুবুজিলি। কিন্তু কি কৰিম তই হোজা মিৰি
ডেকা। তই সংসাৰত শিক্ষিত মানুহৰ কৃত্ৰিমালি কথাৰ মোল
নাপাৰ। সৰল প্ৰাণত যিহকে আহে তাকে কৈ পলাৰ। যাহক, তই
যি অনিষ্ট কৰিব লাগে কৰিলি। এতিয়া আৰু তাৰ উপাই নাই।
জঙ্কিয়ে এই কথাফাকি কোৱা হ'লত ডালিমীয়ে জঙ্কিক কবলৈ
ধৰিলে-”জঙ্কি মই যাওঁ দেই-”

জঙ্কি-যাগৈ যা ডালিমী।

পাঠক! এতিয়া বলা, আমি এবাৰ চাওঁগৈ পানেয়েনো কি
কৰিছে।

কমুদক পানেইৰ মাক-বাপেকে জোৰ কৰি জোঁৱাই ৰাখিলে হয়,
কিন্তু পানেয়ে সেই জোঁৱাই লৰাক এফেৰাও চিত্ত নিদিলে। তাই
সদায় তাৰ পৰা আঁতৰত থাকে। নিমাতী পানেয়ো দন্দুৰী হ'ল।
মাক-বাপেকে সৈতে সদায় হাই-কাজিয়া হ'বলৈ ধৰিলে। মাক-
বাপেকেও অনেক সময়ত তাইক গালি-গালাজ, শিকনি-বুজনি,
লগ-সমনীয়াৰ হতুৱাই বুদ্ধি-ভৰসা ইত্যাদি দিওৱাত কম
নকৰিলে। কিন্তু আকৰী যি কথাত লাগে তাতে লগা আমাৰ
গাভৰুৰ মন ফিৰাবলৈ শক্তিবান নহ'ল। অনেক সময়ত মাক-

বাপেকে ইচ্ছা কৰি পানেইক আৰু কমুদকে অকলৈ এৰি যায়। কমুদে পানেই ওচৰ চপা দূৰৈতে থাকক কথা পাতিবলৈকো সাহ নকৰে। এইদৰে চাৰিটা প্ৰাণীৰে সুখ নোহোৱাত পৰিল। পানেইৰ একান্ত ইচ্ছা বৰং তাই চিৰ-কুমাৰী হৈয়ে থাকিব তেওঁ কমুদলৈ নাযায়, কিয়নো কমুদে তাইৰ চেনেহৰ বস্তু, ভালপোৱাৰ গৰাকী জঙ্কিক বেয়া মাত মাতি গাঁৱৰ পাৰ খেদি পঠাইছে। তাৰে ওপৰত আকৌ তাই “জঙ্কিলৈ যাম” বুলি সোৱণশিৰী বালিত কাৰ্টিং কাৰ্চানক সাফ্ৰী কৰিছিল।

কমুদো হটা বিধৰ মানুহ নহয়। তাৰ পেটত এনেকুৱা ভাবে খেলিছে যে, সি যদি এজনী গাভৰুকে তাৰ বশলৈ আনিব নোৱাৰে তেন্তে তাৰো ডেকা নাম ধৰাটো বৃথা। তাক সমনীয় ডেকাবিলাকে হাঁহিব।

পানেইৰ মাক-বাপেকৰ দৃঢ় সংকল্প পানেয়ে কমুদলৈকে যাব লাগিব। মিৰি জাতি হোজা-এক কুৰীয়া সেইদেখি যেয়ে যিহলৈ মন কৰে সি হঠাতে সেই কথা কেতিয়াও নেৰে। চৈধ্য ব্ৰহ্মাণ্ড গোটেইখন কথা কব কিন্তু ঘূৰি আকৌ নিজৰ মূল উদ্দেশ্যতেহে পৰিব।

পাঠক, বুজিবই পাৰিছে কমুদৰ জোঁৱাই খটা কথাফাকি কিমান সুখকৰ হৈছে। তাতে সি ওলালেই গাঁৱৰ গাভৰুহঁতে তাক বগা কাউৰী যেন দেখে। এনেয়ে বেইতাক ধৰি মিৰি গাভৰুৱে জোৰা নাম দিয়াত বৰ পকা, তাতে আকৌ কমুদে পানেইক বলে পৰা নাই। সি গাঁৱলৈ ওলালেই পানেই ৰকমীয়ে ধৰে:-

(১৯)

“বেইতালৈ নকৰোঁ বয় ঐ চেনেঙ ঐ
বেইতালৈ নকৰোঁ বয়-
কটাৰপো বেইতা টকাৰ যে গৰাকী
চেনেঙৰ গৰাকী মই।”

সিফালে কিৰমায়ে মাত লগায়:-

(২০)

“কোবাই দে বগৰি অৰক
নিচিনা দৰব ঐ আনিবি চেনেঙ ঐ-
বেইতাক কুয়ামে সাম।”

গাভৰুহঁতৰ এইবিলাক ঠাট্টা, পানেইৰ তুচ্ছ-তাচ্ছিল্য ইত্যাদি
কমুদৰ ভাল নলগাত পৰিল। অৱশেষত এদিন লগৰ এজন
ডেকাৰ হতুৱাই পানেইৰ মাক-বাপেকক খোলা-খুলিকৈ কোৱালে
যে তাৰ সেইদৰে জোঁৱাই খাটিলেনো কি হব। হেন জানি টকা-
সিকা ওভতাই দিয়ক, সি সকলো এৰি পেলাব। বুঢ়া তামেদ আৰু
নিৰমায়ে এই কথা শুনি মনত বৰ বেজাৰ পালে আৰু পানেইক
ওচৰলৈ মাতি নি কলে-

পানেই, “চাচোন তয়ে আমাৰ একেজনী জীয়ৰী, তই আমাক
এনেকৈনো দুখ দিব লাগেনে?”

পানেই-মই জানো তহঁতক দুখ দিছোঁ? তহঁতেহে মোক দুখ দিছ।
মই কেতিয়াও কমুদলৈ নাযাওঁ।

তামেদ-কালৈ যাৰি?

পানেই-দিয় যদি মই জঙ্কিলৈহে যাম। আৰু নহলে মই সদায় ঘৰতে থাকিম।

তামেদ-সেই খাবলৈ নোপোৱা কুকুৰটোলে?

পানেই-এৰা তালৈকে।

নিৰমা-পানেই। এতিয়া তোক শাপিম দেই। আমি মাৰ-বাপেৰৰ মনত দুখ দিলে তোৰ সুখ নহব।

পানেই-মই একো দুখ দিয়া নাই।

তামেদ-মোৰ জানিবা ছোৱালী নাই। অকল তয়েই আছিলি। তইও জানিবা মৰিলি।

পানেই-মই যদি মৰিলোঁৱেই তেনেহলেনো তহঁতে আকৌ কেলেই মৰা শৰটোকে বেচি খাব ওলাইছ?

নিৰমা-তই অলপতে নষ্ট যাৰি।

পানেই-দে শাও। পাৰ মানে দি থাক। কপালত যি আছে সেয়ে হব।

তামেদ-চুপতি নকৰ। আজি ৰাতিয়েই তোক মই ধৰি-বান্ধি কমুদলৈ দিম। জোৰ কৰি সি তোৰ ধৰ্ম নষ্ট কৰিলেতো যাৰি।

মিৰি চাংখন দপ-দপনিত আকৌ কঁপিব ধৰিলে। আজলী কিন্তু এতিয়া মাক-বাপেকৰ অবাধ্য। পানেয়ে উচুপি উচুপি কান্দিব ধৰিলে।

অষ্টম অধ্যায় :এন্ধাৰ নিশা

জঙ্কিয়ে সেই কথা কবৰ দিনাৰে পৰা ডালিমীৰ হৃদয়ত এডাল শেল বাজিল। তাই কেতিয়াও নাভাবিছিল যে জঙ্কিয়ে তাইক এনেকুৱা মৰ্মভেদী কথা কব। তাই কেতিয়াও নাভাবিছিল যে জঙ্কিয়ে তাইক ভাল নাপালেও তাই দেখিবলৈ বেয়া এনে এটা কথা বুজাব। যি ডালিমীয়ে আজি অত দিনে তাই নিজৰ মনতে মই দেখিবলৈ বাল আৰু মই ভালকৈ নাচিব জানো বুলি অলপ বালিকাসুলভ আত্ম-গোৰৱ কৰিছিল, সেই ডালিমীয়ে আজি জঙ্কিৰ এনেকুৱা চিধা কথাত তাই নিজকে সংসাৰৰ অতি নীচতকৈও নীচ ভাবিবলৈ ধৰিলে।

সেই দিনাৰে পাৰ ডালিমীয়ে জঙ্কিৰ লগত বিহু নাচিবলৈ এৰিলে। সেইদিনাৰে পৰা ডালিমীয়ে জঙ্কিৰে সৈতে মন খুলি কথা-বতৰা পাতিবলৈ এৰিলে।

অৱশ্যে ডালিমীয়ে যে জঙ্কিলৈ প্ৰাণৰ পৰা শত্ৰু ভাব কৰিলে এনে নহয়। বৰং তাৰ চিধা কথাত তাক শত্ৰু ভাব নকৰি সি যে এক খোলা চিত্তৰ মানুহ এইটোহে বুজিলে। আৰু যেতিয়াই তাই জানিব পাৰিলে যে জঙ্কিৰ চিত্তক আন এজনে অধিকাৰ কৰিছে, সেই ঠাই তাই দখল কৰিবলৈ নোৱাৰে, তেতিয়াই তাই নিজৰ সমস্ত আশা-ভৰসা এৰিলে আৰু জঙ্কিৰ সৈতে কুটুম্বতা ভাব ত্যাগ কৰি মুঠেই সচৰাচৰ বন্ধুত্ব ভাব ৰাখিলে।

তাই এইদৰে এদিন মনতে চিন্তা কৰি বহি আছে। ইফালৰ পৰা জঙ্কি সিহঁতৰ ঘৰলৈকে গল। সেইদিনা কিন্তু ডালিমী ঘৰত

অকলে আছিল। মাক-বাপেক ইত্যাদি সকলো দিহা-দিহি কৰবালৈ গৈছিল। জঙ্কিয়ে লাহেকৈ সিহঁতৰ চোতালৰ আগতে বহিলগৈ। আৰু ডালিমীক দেখা পাই সুধিলে-”ডালিমী, বাপেৰ কলৈ গল?”

ডালিমীয়ে উত্তৰ কৰিলে-”জঙ্কি সিহঁত আজি ঘৰত নাই। গধূলিহে আহিব; কেলেই বোপাই বিচাৰিছ জঙ্কি?”

জঙ্কি-ডালিমী! মোৰ এটা কথা আছিল। কাইলৈ মই সোৱণশিৰীলৈ যাওঁ বুলিছিলো।

ডালিমী-কিয়নো যাব?

জঙ্কি-ডালিমী! তোক মই এনেকৈ মোৰ সকলো কথা কলো। তই মোক এফেৰা উপকাৰ কৰিবিনে?

ডালিমী-কি উপকাৰ জঙ্কি?

জঙ্কি-তোৰ বাপেৰৰ তিনি-চাৰিখন নাও আছে। কাইলৈ মই সোৱণশিৰীলৈ যাওঁ বুলিছিলো, এখন নাও লাগিছিল।

ডালিমী-মোক কচোন নাওনো কেলেই?

জঙ্কি-তোক মই ভনীৰ দৰে চেনেহ কৰো। তোৰ আগত মই সকলো কথা ভাঙি কওঁচোন শুন।

ডালিমী-কি বাৰু?

জঙ্কি-পানেইক মাক-বাপেকে বল কৰি কমুদলৈ দিব খুজিছে। তাই মোলৈ বাতৰি দিছে বোলে মই হেনো তাইক পলুৱাই আনিব লাগে। ডালিমী, মোৰ যদি জীৱটোও যায় তথাপি তাইক নেৰোঁ। বাপেৰকো আহি মই কম, তইও দিবলৈ কবিনে?

ডালিমী-(মুখ ফিৰাই) বাৰু কম দে।

জঙ্কি-(ডালিমীৰ হাতত ধৰি) ডালিমী। তই প্রকৃততে মোক
ভনীৰ দৰে চেনেহ কৰ। ডালিমী যাওঁ দেই।

ডালিমী-(মুখ ফিৰাই) যাগৈনা জঙ্কি।

জঙ্কি-ডালিমী। তই দেখোন কান্দিছ। কিয় কান্দিছ ডালিমী?

ডালিমী-পানেইৰ দুখৰ কথা শুনি।

এই কথা কোৱাৰ পিছতে জঙ্কি উঠি গল। কিন্তু তাৰ হৃদয়ত
আজি ডালিমীৰ চকুলো দেখি অলপ সন্দেহৰ ভাবে খেলিবলৈ
ধৰিলে। কিন্তু যি কি নহওক সি মনে মনে এইটোকে ভাবিলে যে
ডালিমী প্রকৃততে বৰ সহৃদয়া। ডালিমী প্রকৃততে তাৰ বৰ
উপকাৰী ভনীয়েকৰ দৰে।

আৰু ডালিমী। পাঠক! ডালিমীৰ প্রকৃত অৱস্থা কি বুজিব
পাৰিছেনে? তাইনো কেলেই কান্দিছে? তাই বুজিব পাৰিছে যে
জঙ্কিৰ চেনেহ দৃঢ় ৰূপে পানেইলৈহে বহিছে। সেই চেনেহৰ সোঁত
আন কোনো ফালে নবয়। সেইদেখি তাই হৃদয়ত মৰ্মান্তক বেদনা
পালে। সেই বেদনা তাই চেষ্টা কৰিও দমাব নোৱাৰিলে;
আপোনা-আপুনি তাইৰ হৃদয়ৰ নিজৰা ফুটি এবাৰ বেগেৰে পানী
ওলাল-ডালিমীয়ে কান্দি পেলালে। কিন্তু তাই এনেকুৱা মৰ্মান্তিক
বেদনা পালেও তাইৰ প্রণয়ত স্বার্থ নোসোমাল। তাই মনে মনে
চিন্তা কৰিলে যে যদি নাওখন দিয়াৰ পাৰিলেই জঙ্কি সুখী হয়
তেনেহলেনো তাই জঙ্কিৰ এই এফেৰা উপকাৰ কৰি বাল পোৱাৰ
বাজন নহব কেলেই? অন্ততঃ জঙ্কিয়েতো তাই উপকাৰী বুলি
ভাবিব।

আৰু পানেই-পানেইৰ নো কি হল! বাপেকে তাইক বল কৰি দিওঁ বুলিছিল; কিন্তু ঈশ্বৰৰ ইচ্ছাত যিদিনা সেই কাম কৰোঁ বুলি প্ৰতিজ্ঞা কৰিছিল, সেই কাম সিদ্ধি নহল। কমুদ সেইদিনা পথালিপামৰ ফালে এটা সকামত যাবলগীয়াত পৰিছিল। এই দুদিনৰ ভিতৰত পানেয়ে মনতে থিৰ কৰিলে যে তাই মাক-বাপেককো এৰিব। তাই লগ সমনীয়াৰ নিন্দাৰ ভাজন হৈয়ো তাই তাইৰ ভাল পোৱা বস্তুৰ লগ লাগিব। হাতী, মহ, বাঘ ইত্যাদিকো ভয় নকৰি তাই পলাব।

সেই সুযোগ মিলিল। ৰকমীৰ সহায়ত জঙ্কিলৈ খবৰ পঠিয়ালে। জঙ্কিয়ে একাৰ নিশা নাও এখন লৈ ঘাটত উপস্থিত হল। পানেয়ে শৌচ কৰিবলৈ যাওঁ বুলি ফাঁকি দি নাৱত উঠিলগৈ। তেতিয়াই সেই নাও দ্ৰুত বেগেৰে আই সোৱণশিৰীৰ ধাৰত আৰু বলিষ্ঠ জঙ্কিৰ বঠাৰ চাবত ৰাতা-ৰাতি ভটিয়াব ধৰিলে। তাইৰ অহাত পলম হোৱা দেখি বুঢ়া তামেদে আৰু বুঢ়ী নিৰমানে বিচাৰি গল। গাঁৱত তেনেই তোল-পাৰ লাগিল। দিহা-দিহি মানুহে বিচাৰিব ধৰিলে। কিন্তু পানেইক নাপালে।

নৱম অধ্যায় : হাবিৰ মাজত

সোৱণশিৰী নৈৰ পাৰত হাবি। সেই হাবি বৰ ডাঠ। আনকি অহা-যোৱা কৰাই কষ্টকৰ। সেই হাবিৰ মাজতে এযুৰি পঁজা। এই পঁজাৰ ভিতৰত এহাল মানুহ। এটা মতা, এজনী মাইকী; অথবা এটা ডেকা, এজনী গাভৰু। পাঠক ইহঁত কোন চিনি পাইছেনে? ডেকাজন “জঙ্কি”, গাভৰুজনী “পানেই”।

সেই নিশা জঙ্কি আৰু পানেই নাৱত উঠি পলোৱা মাত্ৰেই মিৰিবিলাকে পিনাপিনকৈ গাঁৱৰ ওচৰে-সামৰে বিচাৰিব ধৰিলে। নিশাটো বৰ আন্ধাৰ আছিল। সেইদেখি অলপ বিচাৰি মিৰিহঁত ফ্ৰান্ত হল। পাছদিনা ৰাতিপুৱা সোৱণশিৰী মিৰি গাঁৱৰ মিৰিহঁতে পূবে, পশ্চিমে, উত্তৰে, দক্ষিণে দিহা-দিহি পানেইক বিচাৰিব ধৰিলে। পানেই-জঙ্কিয়ে জানিলে যে নাৱেৰে গৈ থাকিলে সিহঁতৰ বিপদ আছে। সেইদেখি ৰাতিপুৱাতে নাওখন বঠা দুপাটে সৈতে সোৱণশিৰীত উটুৱাই দি হাবিৰ মাজত সোমাল। আৰু দিনৰ দিনটো হাবিৰ মাজত ফুৰি গধূলি হওঁ হওঁ হওঁতেই ঘূণাসুঁতিৰ ওচৰতে হাবিত ঠাই ললে। পূৰ্বৰ বন্দৱস্ত নাওখন ভটিয়াই গল। ডালিমীৰ বাপেকে ধৰি ৰাখিলে।

সোৱণশিৰীৰ মিৰিহঁতে ঘূণাসুঁতি গাঁও আৰু আন আন মিৰি গাঁৱতো পানেইৰ বুজ ললে। কোনেও কতো সিহঁতক পানেইৰ কথা কব নোৱাৰিলে। কিন্তু সিহঁতে এইটো ঠাৱৰ কৰিব পাৰিলে যে জঙ্কিও ঘূণাসুঁতিৰ গাঁৱত নাই। সেইদেখি এইটো থিৰ হল যে, জঙ্কিয়েই এনে ফাঁকি কাম কৰিলে। সাত-আঠ দিন বিচাৰি নেপাই সিহঁতে পানেইৰ আশা এৰি দিলে।

জক্ষিয়ে গধূলি গধূলি সহৃদয়া ডালিমীৰ সহায়ত সি গোটোৱা টকাৰে সৈতে গাঁৱৰ পৰা চাউল, লোণ, তেল ইত্যাদি কিনি নি হাবিৰ ভিতৰত পানেইৰে সৈতে থাই-বই এমাহ সময় কটালে। পানেই-জক্ষি ইহঁত দুয়ো জানিলে বিধাতাই সিহঁতৰ দুইকেহে যোৰা বান্ধিছে আৰু সিহঁতেও কাৰ্টিং-কাৰ্টানক সাক্ষী কৰি প্ৰণয় প্ৰতিজ্ঞাত আবদ্ধ হৈছে। মাক-বাপেকে নিদিলেও পানেয়ে ঠিক কৰি জানিলে-জক্ষিয়েইহে তাইৰ প্ৰকৃত গিৰিয়েক। জক্ষিয়েইহে তাই প্ৰকৃত চেনেহৰ বস্তু। সেইদেখি পানেয়ে সৰল প্ৰাণেৰে হোজা মনেৰে জক্ষিক হৃদয়ত ঠাই দিলে। মোৰ আকৰী মিৰি-জীয়ৰীয়ে জক্ষিৰ ভৰি দুখনত মন-প্ৰাণ সমৰ্পণ কৰিলে। এইদৰে এমাহ সময় গল।

জক্ষিয়ে-পানেয়ে আলচিলে সিহঁতে এতিয়া ওলাই হয় মাজুলিৰ কোনো মিৰি গাঁৱত নহয় খেৰকটিয়াত, নহয় মাছখোৱা অঞ্চললৈ গৈ দেখাদেখিকৈ বসতি কৰিব। এই সংকল্প কৰি এদিন দুইও প্ৰণয়-প্ৰণময়িনী জুইৰ কাষত বহিছে। আৰু দুয়ো মিলি বাত ৰাখিছে। এনে সময়তে সিফালৰ হাবিৰ মাজত অলপ খুচ মুচ কৰিলে। দুইৰো মনত অলপ সন্দেহ হল। কিন্তু সাজু হবলৈ নৌপাওঁতেই হুৰুম কৰি প্ৰায় পোন্ধৰটামান মিৰি আগতে কমুদে সৈতে ওলালহি। বুঢ়া তামেদে তত্ক্ষণাত জীয়েকৰ হাতত ধৰিলে আৰু কমুদে পানেই জক্ষিক “কুকুৰ! নিলাজ! চোৰ” বুলি ঘোচা এটা মাৰিলে।

আমাৰ জক্ষিও কাপুৰুষ নহয়। সিও মিৰিৰ লৰা। সিও বলিষ্ঠ। আগ-গুৰি পৰিণাম নাভাবি সিংহ বিক্ৰমেৰে কমুদৰ গলত টোপা

মাৰি ধৰিলে। দুয়োৰো দবৰা-দবৰি লাগিল। জঙ্কিয়ে কমুদক জোৰেৰে মাটিত আচাৰ মাৰি পেলাই লৈ বুকুত বহি দুই-তিনি কিল মাৰিবলৈ ধৰিছে এথোন, এনেতে আনবিলাক মিৰিয়ে তাক ধৰি বগৰাই পেলালে আৰু ই চৰ, সি ভুকু ইত্যাদি মাৰিবলৈ ধৰিলে। জঙ্কিয়েও প্ৰাণপণে যুঁজিলে। পানেয়ে আই ঔ চেনেঙক মাৰিলে বুলি বুকুত ভুকুৰাবলৈ ধৰিলে। চিঞৰত গগন ফাটি গল। তাই কেঁচু-কুমতিৰ দৰে দেহটো আঁজুৰিবলৈ ধৰিলে।

যা হক জঙ্কিক বেছি কৰি মাৰিবলৈ নোপাওঁতেই সিফালৰ পৰা ডালিমীৰ বাপেকে কলে,-”এইবিলাক কিলোৱা-কিলি কিহৰ? যদি দোষ হৈছে, দোষ কৰিছে, তেন্তে তহঁতে দস্তুৰমতে গোচৰলৈ যা। মাৰ-কিলোৱা কিহৰ।” ডালিমীৰ বাবেকৰ এই কথাত মাৰ-কিল বন্ধ হল।

তেতিয়া পানেইক হাতত ধৰি কমুদে টানিব ধৰাত জঙ্কিয়ে আকৌ বজ্ৰ-গম্ভীৰ স্বৰে কলে-”কমুদ জীয়াই থাকিব খোজ যদি মোৰ পানেইৰ হাতত তই নধৰিবি। বাপেকে ধৰক।”

তাই এই কথাত ডালিমীৰ বাপেকেও মত দিলে। তেতিয়া জাকে সৈতে সকলো মিৰি হাবিৰ পৰা ওলাই আহি ঘূণাসুঁতিৰ মিৰি গাঁৱত মেলত বহিলগৈ। ডালিমীয়ে জঙ্কিৰ গালখন অলপ উথহা দেখি এধাৰ চকুলো টুকিলে; কিন্তু ততক্ষণাত তাই নিজৰ কৰ্তব্য বুজি পানেইক ভিতৰলৈ নি খাবলৈ-ববলৈ দিলে। ঘূণাসুঁতিৰ মিৰিহঁতৰ গাঁৱত বেবেৰিবাং মেল বহিল, কিন্তু মেল নিছিগিল।

দশম অধ্যায় :লক্ষীমপুৰ নগৰত

লক্ষীমপুৰ নগৰত ৰাতিপুৱা প্ৰায় বেলি আঠ-ন মান বাজিছে। দুই-এজন আমোলা ৰাতিপুৱাই কাছাৰিলৈ গৈছে। কেইজনমানে ৰাতিপুৱাই দল বান্ধি ডাক-ঘৰলৈ মুখ কৰি ফুৰিবলৈ গৈছে। দুই-এজনে আকৌ এক বাবুৰ ঘৰত বিহ কথা বতৰা পাতি আমোদ কৰিছে। দুই-এজনে কাতিমহীয়া শাকতলিত সোমাই শাক খুচৰিছে। এইদৰে ৰাতিপুৱাৰ সময় গল, বেলি আঠ-ন বাজিল। সকলোৱে লৰালৰিকৈ গা-পা ধুই খাই-বই দহোটা বজাত কাছাৰি পালেগৈ।

লক্ষীমপুৰৰ কাছাৰি ঘৰটো সৰু; কিন্তু সেয়ে পৰিস্কাৰ-পৰিচ্ছন্নৰূপে সজোৱা। আমোলাসকলৰ পৰিশ্ৰমতে সকলো চাফ-চিকুণ; দেখিলে মন হৰ্ষিত হয়। বেলি দহোটা বাজিল। সকলো আমোলা চাপিলগৈ। সকলোৱে লাহে লাহে গৈ চিত্তৰ তুষ্টিৰে থূপ খাই গল্প আৰম্ভ কৰিবলৈ ধৰিলে। ধীৰ, গহীন প্ৰকৃতিৰ এজন ডাঙৰীয়াই ধীৰে ধীৰে লাহে লাহেকৈ দুই-এটি নিৰ্দোষ আমোদ লগা কথা পাতিছে। লগে লগে এখন-দুখন তামোলো দিছে। ডাঙৰীয়া নিতান্ত সৰল প্ৰকৃতিৰ হোজা বিধৰ মানুহ, বৰ দয়ালু আৰু ধৰ্মভীৰু। বয়সিয়াল হলেও তেওঁৰ কথাত সদায় ৰস, সদায় অমিয়া বচন। মাজে মাজে দুই-একোটি ফুচুৰি গল্প পাতিবলৈকো জানে। তাৰ পাছতে আৰু এজন ডাঙৰীয়াই এবাৰ গৈ কামত বহিছে, এবাৰ উঠি আহি মাজতে কথা এটা উলিয়াই হাঁহিছে আৰু মাজে মাজে দুই-এক আশাৰ হাঁহি উঠা কথা পাতিছে। তাৰ পাছত এজনা বিদ্বান বয়সিয়াল উকীল ডাঙৰীয়াই এটি-দুটি কথা-বতৰা পাতিছে। মাজে মাজে দুই-এখনি তামোল দিছে। বুঢ়া

আমোলা এজনাই কপালত চিকুণ ফোঁট মাৰি গলত এধাৰ মালাৰে সৈতে চকীত বহি বহি মূৰ পুতি কাম কৰিছে; মাজে মাজে উকীল ডাঙৰীয়াসকলৰ কথাও শুনিছে। মেল প্ৰায় পূৰ্ণ হবলৈ ধৰিছে।

এনেতে সিফালৰ পৰা এজন আমাৰ মুছলমান আমোলা ওলালহি। তেওঁ আহি পোৱা মাত্ৰেই ভৰকিয়াল গাৰে এই মেলৰ মূল কৰ্তাগৰাকী আৰু তেওঁৰ পালি-স্বৰূপ আৰু এজনা কোট,ঠেঙা পিন্ধা বাবুৱে মাত লগালে, “আহ ভাই আহ, তই অহা নাই দেখিহে আমাৰ মেল পূৰ্ণ হোৱা নাই।”

তত্ক্ষণাত্ মুছলমান আমোলাজনে মিচিককৈ হাঁহি এটা মাৰি বহিল। সেইবাৰ মেলো পূৰ্ণ হৈ গল। এইদৰে কাছাৰি বহাৰ অলপ আগলৈকে কেৰাণী আমোলা এটোয়ে ইষ্ট-আলাপ কৰিবলৈ ধৰিলে।

লক্ষীমপুৰৰ কাছাৰিৰ সকলো আমোলাই সুখী, পৰস্পৰ পৰস্পৰে এনে সদ্ভাৱ যে, দেখিলে বোধ হয় অসমৰ আন কোনো ঠাইতে এনে প্ৰীতি, এনে মিল কতো নাই। কিন্তু সেইবুলি চৰকাৰী কামৰ কিবা ব্যাঘাত হৈছেনে সেইটো নহয়। চৰকাৰী কাম বৰং লক্ষীমপুৰত যেনে সুবন্দৰস্থ চলিছে, বোধকৰোঁ অতি অলপ ঠাইতেহে এনে সুবন্দৰস্থ আছে।

বেলা চাৰে দহোটা বাজিল। চহৰৰ ঘাইগৰাকী ধৰ্মৰ অৱতাৰ স্বৰূপ, ন্যায়ৰ আধাৰ স্বৰূপ, মাজিষ্ট্ৰেট উপস্থিত হল। এজলাচত

বহিল গৈ, ততক্ষণাত্ সকলো আমোলা, উকীল-মুক্তিয়াৰ থিয়
হলগৈ আৰু এটোয়ে সেই আগৰ দিনৰ হোজা নিয়মে চেলাম
দিলে। সহৃদয় মাজিষ্ট্ৰেট জনাইও হাঁহি হাঁহি এটাইৰে চেলাম গ্ৰহণ
কৰিলে। পাঠক! এনে এজন হাকিম পোৱা বৰ টান আৰু
প্ৰকৃততে হাকিমৰ মৰমত সকলোৱে সন্তোষ্ট। তেওঁৰ হাতত
বিচাৰৰ বিভ্ৰাট নাই, তেওঁ কতো দহা-পৰা নকৰে। দুষ্টৰ যম,
শান্তৰ বন্ধু, দুখীয়া প্ৰজাবৰ্গৰ মৰম বুজা, জিলাৰ সকলো কামতে
নিজে চকু ৰখা, সকলো কাম নিজহাতে কৰা এনে এজন হাকিম
নাই। এওঁৰ ভয়ত সকলোৱে প্ৰকৃততে কঁপিও থাকে; কিন্তু
সেইবুলি যে দুখীয়া আমোলাবৰ্গক জৰিমনা কৰাত চোকা এনে
নহয়, সকলোৰে মৰম বুজে। গুণীৰ গুণ স্বীকাৰ কৰে। যি
পৰিশ্ৰম কৰে তাৰ কাম নিজ চকুৰে চাই তাক নিজৰ লৰা-
ছোৱালী যেন বিবেচনা কৰে, মৰমো কৰে। পৰ্বতৰ দফলা আৰু
মিৰিজাকৰ সকলো দা-দস্তৰ জানে। কিন্তু এই হাকিমজনাৰ যে
এনেবিলাক আচৰণ এইবিলাক হাকিমৰ নিজ গুণে কিছু হলেও
সৰহ বাগ লক্ষীমপুৰৰ হোজা, সৰল ভাবৰ মানুহবিলাকৰ গুণেহে
হৈছে।

আমাৰ দেশৰ হাকিমবিলাক যে বেয়া এনে নহয়। কিন্তু ঠায়ে
ঠায়ে আমাৰ মানুহৰ ব্যৱহাৰে, আমাৰ স্বভাৱে-চৰিত্ৰেহে বহু
ঠাইত ভাল হাকিমকো বেয়া কৰে।

হাকিম এজলাচত বহিলেই পোনেই ৰেভিনিউ দেৱানী ইত্যাদিৰ
কাগজ-পত্ৰবিলাক চাই-মেলি হুকুম দি খতম কৰি ফৌজদাৰী
কাগজ চাবলৈ ধৰিছে মাথোন, এনেতে কুৰিজনমান মিৰি, চাৰি-
পাঁচজনীমান গাভৰু আৰু বুঢ়ীয়ে সৈতে কাছাৰিত হাজিৰ হল।

সেই মিৰি-গাভৰুজাকৰ ভিতৰত এজনী গাভৰুৱে চিঞৰি বুকুত ভুকুৱাই আহিছে। এটা মানুহে তাইক জোৰ কৰি টানি আনিছে। এই দেহটো আঁজুৰিব লাগিছে ইয়াৰ কাৰণ কি, কাছাৰিৰ আমোলাবৰ্গ কৌতুকিত হৈ চাবলৈ ধৰিলে।

পোনেই এজন বাবুৱে মাত লগালে-“তইতৰ কি হৈছে?”

এনেতে আন এজন বাবুৱে কবলৈ ধৰিলে-“অ এই গাভৰুজনী গল বছৰ আমাৰ জিলালৈ আহি বিহু নাচিছিল নহয়?”

এজন বাবুৱে মাত লগালে-“অ এইটো দেখোন সেই পেঁপা বজোৱা মিৰিটো। তইতৰ কি হৈছে?”

মিৰিহঁতৰ ভিতৰত এটাই কলে,-“তাইক ফুচুলিয়াই পলুৱাই নিছিল।”

ততক্ষণাত আন এটাই মাত দিলে,-“তাই নিজে গৈছিল।”

পাঠক! ইহঁত কোন চিনি পাইছেনে? ইহঁতেই সেই কমুদ,তামেদ, জঙ্কি, ডালিমীৰ বাপেক, পানেই, ডালিমী ইত্যাদি মিৰি জাক। আচলতে ইহঁতৰ মেল নিছিগিল, কাছাৰিত আহি হাজিৰ হল। কুট বুদ্ধিৰ তৰণীৰ লেখাৰ জোৰত জঙ্কিৰ ওপৰত অপহৰণ মোকদ্দমা পৰিল। হাকিমে বিচাৰ কৰিবলৈ ধৰিলে।

পাঠক! ইহঁতৰ বেবেৰিবাং জবানবন্দী নিজ নিজ মতলবে সাক্ষী দিয়া-দিয়ি হল-কোনেও নিজৰ কোবটো নেৰে। আমি আগেয়ে কৈছোঁ মিৰি জাতিটো একুৰীয়া। পেটত এটা কথা ৰাখি মুখেৰে চৈধ্য ব্ৰহ্মাণ্ড ঘূৰিব, কেতিয়াও হঠাতে সঁচা কবলৈ আগ

নাবাঢ়িবা। সকলোৱে নিজৰ মূল উদ্দেশ্য ৰাখিহে কথা কব, সেইদেখি কমুদ-তামেদৰ তৰফৰ পৰা চুৰি, অপহৰণ, ফুচুলিওৱা, পলুৱা ইত্যাদি কথা বৰ্ষণ হবলৈ ধৰিলে। আৰু জক্ষিৰ তৰফৰ পৰা তাই নিজে গৈছে ইত্যাদি প্ৰমাণ হবলৈ ধৰিলে। হাকিম বেবেৰিবাং মেলত পৰিল। সঁচা কোনটো, মিছা কোনটো ঠিক কৰিব নোৱাৰাত পৰিল। অৱশেষত ছোৱালীজনীৰ জবানবন্দী মতে হাকিমে প্ৰায় একৰকম জক্ষিৰ তৰফেই হুকুম দিলে। হুকুম হল-”মোকদ্দমা ফৌজদাৰিত চলিব নোৱাৰে। অপহৰণৰ প্ৰমাণ নাই। দেওৱানী হৰ পাৰে আৰু যি পৰ্য্যন্ত দেওৱানী নিষ্পত্তি নহয় সেই পৰ্য্যন্ত পানেই বাপেকৰ লগত থাকিব। জক্ষি কি, কমুদ কি, মাক-বাপেক কোনেও তাইক বিৰক্ত নকৰিব।”

পানেইৰ মাক-বাপেকে “হজুৰ আমি মেল কৰি নিষ্পত্তি কৰিম” বুলি হাকিমৰ আগত ভালৰি বোলাই গল। বুঢ়া তামেদে পানেইক হাতত ধৰি টানি নিলে। তাই কান্দি কান্দি বুকুত ভুকুৱাই গল, বাপেকে বাটে বাটে গৰ্জি যাবলৈ ধৰিলে।

আমোলাবৰ্গৰ দুই-চাৰিজন ডেকা তৰফৰ বাবুৱে মত প্ৰকাশ কৰিলে- “সিহঁত দুই ভাল মিলিছিল, মাক-বাপেকে কেলেই বিঘিনি পাতিছে।” বুঢ়া কেইজনমানে কলে,- “মিৰিয়ে নিজ দস্তুৰমতেহে কাম কৰিব। মাক-বাপেকে যতে দিয়ে তাই তালৈকে যাব লাগিছিল।”

একাদশ অধ্যায় :আকৌ সোৱনশিৰী নৈৰ বুকুত

মিৰিহঁত হাকিমৰ এই হুকুমমতে দিহাদিহি গল। প্ৰেমিক-প্ৰেমিকা হালৰ বিচ্ছেদ হল। জঙ্কি ঘূণাসুঁতিৰে মাহীয়েকৰ ঘৰলৈ গল, পানেয়ে নিজৰ ঘৰ পালেগৈ আৰু আকৌ সৰুৰে পৰা তুলি-তালি ডাঙৰ কৰা মাক-বাপেকৰ আশ্ৰয়তে থাকিল।

তাই যিদিনা আকৌ ঘৰলৈ গল, তাইৰ ওচৰলৈ আগৰ লগৰ সমনীয়াবিলাক আহিল। ৰকমী ভাৱেয়ে আহি তাইৰ গলত সাৰটি ধৰি কবলৈ ধৰিলেগৈ-”পানেই তই কেলেই গুচি গৈছিলি? আমাকো পাহৰিছিলিনে?”

ৰকমীয়ে হাঁহি হাঁহি মাত লগালে,-”পানেই তই দেখোন কৈছিলি কালেকো নেয়াওঁ, এতিয়া জঙ্কিৰ লগতনো কেনেকৈ হাবিয়ে হাবিয়ে আজি এমাহ ফুৰিলি?” ইত্যাদি ভাল-বেয়া এটায়ে তাইক কবলৈ ধৰিলে।

গাঁৱৰ বুঢ়া-মেথা মাইকীবিলাকে কলে,-”আই তই কেলেই অমুৰি কৰিছিলি? মাৰ-বাপেৰৰ কথা কিয় অবাধ্য হৈছিলি? আমাৰ মিৰিৰ জীয়ৰীয়ে জানো মাক-বাপেকৰ হাক-বচন নুশুনাকৈ থাকিব লাগে? আই তয়েই এটাইৰে নাক কাটিলি, সকলোলৈকে বেয়া কৰিলি। মাৰ-বাপেৰৰ মনত কষ্ট লাগিব, আই! দেহি! লাহৰি ঐ! এতিয়া মাৰ-বাপেৰৰ কথা শুন।”

পানেয়ে বুজিব পাৰিলে তাই আকৌ যমৰ যন্ত্ৰণাত পৰিলহি। তাই

বুজিলে, তাই তাইৰ চেনেহৰ বস্তু জঙ্কিলৈ যোৱা কথাটো মিছা হ'ল। মাক-বাপেকে তাইক আকৌ কমুদলৈ দিব; কিন্তু তাই আকৌ আগৰ দৰে সংকল্প কৰিলে যে হয় তাই জঙ্কিলৈকে যাব, নহয় তাই সদায় ঘৰতে চিৰকুমাৰী হৈয়ে থাকিব, নহয় তাই বিষ খাইয়ে মৰি যাব।

বুঢ়া তামেদ আৰু নিৰমানে ভাবিলে যেতিয়া মেজিষ্ট্ৰেটে হুকুম দিছে তেতিয়া সিহঁতে পানেইক আকৌ কেইটামান দিনলৈ খেজালত কৰা উচিত নহয়। সিহঁতৰ দেওৱানী মামলা-মোকদ্দমালৈ যাবলৈ ইচ্ছা নাই। ছোৱালীৰ কিজানি মন ফিৰে, কিজানি এতিয়াও কমুদলৈকে যায়, এই কথা ভাবি মনে মনে থাকিল। পানেইক মৰা-ধৰা বিশেষকৈ গালি-গালাজ নকৰিলে।

ইফালে কমুদে কি কৰিছে? কমুদ জাক ডেকাৰ ভিতৰত লজ্জিত, অপমানিত হৈছে। সি পেটে পেটে ভাবিলে সিনো কি কুক্ষণত পানেইলৈ জোঁৱাই চাপিছিল? ঈশ্বৰে তাকনো কেলেই জঙ্কিৰ নিচিনা গুণবন্ত নকৰিলে? ঈশ্বৰে তাকনো কেলেই লাজ দিলে? সি এইবিলাক কথা ভাবি-চিন্তি অস্থিৰ হ'ল। নমেন গামে প্ৰতিজ্ঞা কৰিলে হয় সি টকা ফিৰাই লব, নহলে পানেইক তাৰ পুতেকলৈ আনিব। গাঁৱৰ গাভৰুবিলাকৰ কেতবোৰ (অধিকাংশই) পানেইৰ ফলীয়া হ'ল, তাইৰ দুখত দুখ কৰিবলৈ ধৰিলে, তাইৰ মাক-বাপেকক নিন্দিলে। কেতবোৰে আকৌ পানেইকে দুষিলে। ৰকমীয়ে কিন্তু কমুদক ঠাট্টা কৰিবলৈ নেৰিলে। তাক দেখিলেই তাই গায়:-

বেইতালৈ নকৰো বয় ঐ চেনেঙ ঐ
বেইতালৈ নকৰো বয়।
কটাৰপো বেইতা টকাৰ যে গৰাকী
চেনেঙৰ গৰাকী মই।।

ইফালে জঙ্কিয়ে কি কৰিছে? পাঠক! তাকো এবাৰ চাওঁগৈ বলা।
সি উলটি ঘূণাসুঁতি গাঁৱলৈ আহি ভাবিবলৈ ধৰিলে তাৰ কপালত
বিধাতাই সুখ লেখা নাই। সি আৰু আকৌ পানেইক নেপায়। যদি
দেওৱানী গোচৰ পত্ৰ হয় তেনেহলেনো সি দুই-তিনিশ টকা কৰ
পৰা দিব, সিমান টকা কত পাব? ভাবি-চিন্তি সি অস্থিৰ হল।
কিন্তু যাহক পানেয়ে যে তাক হৃদয়ৰে সৈতে ভাল পায় আৰু এই
ভালপোৱাৰ নিমিত্তে পানেয়ে অতি পুৰুষাৰ্থ কৰিও তালৈকে
আহিবলৈ যত্ন কৰিব এই বিবেচনাতে সি নিজকে প্ৰবোধ দি মনে
মনে থাকিল।

ইফালে ডালিমীয়ে সিহঁতৰ এই অৱস্থা দেখি পেটেৰে সৈতে দুখ
পালে। জঙ্কিক সুখী নেদেখি তাইৰ মনত অলপ আশাৰ ভাবেও
খেলিব ধৰিলে। তাই ভাবিলে কিজানি ঈশ্বৰে তাইৰ সৈতেহে
জঙ্কিৰ জোৰা বান্ধিছে। কিজানি ঈশ্বৰে তাইকহে জঙ্কিলৈ স্ৰজন
কৰিছে। এনেকুৱাবিলাক খুঁহ ধুঁহ চিন্তাতে তাই ৰল। এদিন
যেতিয়া জঙ্কিক তাই অকলৈ লগ পালে, তাই তাক কলে,-
“জঙ্কি, যেতিয়া ঘূণাসুঁতিৰ মিৰিহঁতে হাবিলৈ যায় তেতিয়া মই
সিহঁতক যোৱা যেন দেখি বোপাইৰ আগত কলো, বোপায়ে সেই
কথা শুনা মাত্ৰেই কিনো হৈছে বুলি মানুহ-দুৰুহ চপাই লৈ গল।”

তাইৰ এই কথাত জঙ্কিয়ে সোজা কথাৰে কলে-
“ডালিমী। তই নেজান তই মোৰ কিমান উপকাৰ কৰিলি। তই
নাজন তোৰ বাপেৰ নোযোৱা হলে সিহঁতে মোক মাৰি
পেলালেহঁতেন।” ডালিমীয়ে জঙ্কিয়ে এইদৰে কোৱাত অন্তৰেৰে
সৈতে আনন্দ লাভিলে।

এইদৰে এমাহ সময় গল।

এই এমাহে তামেদ আৰু নিৰমানে পানেইৰ মন ফিৰাবলৈ নিজেও
আৰু আন আন লগৰ সমনীয়া ছোৱালীবিলাকৰ হতুৱাই শিকনি-
বুজনি দিয়াত কম নকৰিলে। কিন্তু মোৰ আকৰী জীয়েকৰ মন
কোনোমতে ফিৰাব নোৱাৰিলে। তাইৰ সংকল্প এফেৰাও লৰচৰ
নহল।

নিৰমানে মাজে মাজে পানেইক কবলৈ ধৰিলে-“বাছা চাচোন
তোক তুলি-তালি ডাঙৰ-দীঘল কৰিলোঁ। তইনো আমাৰ মনত
কষ্ট দিব পাৰনে? তই কমুদলৈ যা আই! মোৰ লাহৰি।”

বুঢ়া তামেদে মাজে মাজে কয়-“পানেইৰ তই নিচেই অজলা। তই
কমুদৰ গুণ নাজান। বাছা তোক তালৈকে দিওঁ তই যা। ক
মোৰ বাছা ‘মই যাম’ বুলি মই কাইলৈকে বিয়া পাতো।”

পানেইৰ কিন্তু সকলো কথাৰে উত্তৰ মুঠেই একেটা। তাই কয়-
“আই! বোপাই! মোলৈ যদি তহঁতৰ মৰম আছে মোক জঙ্কিলৈকে

দে। কমুদে যি টকা-সিকা খৰচ কৰিছে তাক জঙ্কিয়ে দিব পাৰিব। তাৰ পাছত তাৰ কোনো নাই, সি তহঁতৰ ঘৰতে বেটা স্বৰূপে থাকি আৰ্জি কুৰ্জিও খুৱাব। তেওঁ যদি নিদিয় তেন্তে মই সদায় তহঁতৰ ঘৰতে থাকিম। কালৈকো নেযাওঁ। মোক বেজাৰ নিদিবি দেই।”

পাঠক! আমি আগেয়ে কৈছোঁ মিৰি একুৰীয়া, কোনেও নিজ নিজ মতলব নেৰে। এই একুৰীয়া হোৱাৰ গুণে এই স্বভাৱৰ অজলা মিৰি মানুহৰ ঘৰতো কিমান যে অসুখ-অশান্তি হৈ থাকে তাৰ লেখ-জোখ নাই। অথচ মিৰিহঁতে কথা নেৰে। অনেক ডেকা-গাভৰুৰ এনে দশা ঘটে। যতে শুদ্ধ প্ৰণয়, ততে এই কাণ্ড। যতে মিৰি গাবৰু অসতী অৰ্থাত্ এটাৰে সৈতে প্ৰথমতে হাত-বাত কৰোতে আপত্তি নাই, আৰু মাক-বাপেকক সুধিলে আন এজনলৈ শেষত দিলেও আপত্তি নকৰে, ততে জানিবা মামলা-মোকদ্দমা নোহোৱাকৈ সকলো কথাৰ ওৰ পৰে। কাচিৎ কেতিয়াবাহে গাভৰুৰ নিজ মনে আৰু মাক-বাপেকৰ পছন্দই মিলে। যতে এইটি হয়, ততে মিৰি জাতিৰ ডেকা-গাভৰুৰে স্বৰ্গীয় সুখ পায়। এইদৰে অসুখ-অশান্তিয়ে দিন পাত হবলৈ ধৰিলে। শেষত বুঢ়া তামেদ আৰু নিৰমায়ে কমুদ আৰু তাৰ বাপেকৰ পৰামৰ্শমতে পানেইক জোৰ কৰি হাত-ভৰি বান্ধি কমুদৰ ঘৰলৈ বিয়া নোহোৱাকৈয়ে দিয়াৰ আলচ কৰিলে। চতুৰী পানেয়ে সেই কথাৰ টেৰ পাই এনিশা আকৌ ৰাতা-ৰাতি পলাল।

দ্বাদশ অধ্যায় :ঘূণাসুঁতি গাঁৱত

Thine am I my faithful fair
Thine my lovely Nancy-
Every purpose along my veins
To the bosom lay my heart
There to throb and languish-
Though despair had wrung its core
that would heal its anguish

Robert Burns

পিছদিনা ৰাতি পুৱালত আকৌ মিৰি গাঁৱত হুলস্থূল লাগি পৰিল, কিয়নো পানেই পলাল। আকৌ দিহাদিহি মানুহ ছুটিল। কিন্তু কতো পানেইৰ খবৰ নোলাল। লৰি এযোৰা মানুহ ঘূণাসুঁতিলৈ গল। গৈ জঙ্কিৰ মাহীয়েকৰ ঘৰত ওলালগৈ, তাতে দেখে যে জঙ্কি ঘৰতে আছে। সিহঁতে অকাই-পকাই জঙ্কিক ধৰিলেগৈ-”তয়েই এইবিলাক অনৰ্থৰ মূল। কচোন আকৌ পানেইক কত পলুৱালি?”

এই কথাত জঙ্কিৰ বৰ খং উঠিল। সি কবলৈ ধৰিলে, “তহঁতে আকৌ কেলেই মোক ধৰিছ? সকলো অনিষ্টৰ মূল পানেইৰ মাক-বাপেক। এইবাৰ মই আজি মাহেকটো ঘৰতে আছোঁ, কলৈকো যোৱা নাই, জানো পানেই কলৈ গল, মই কেনেকৈ কম। তাই কিজানি মাক-বাপেকৰ দৌৰাত্ম্যত কৰবাত বিহ খায়েই মৰিল। মাক-বাপেকেই তাইৰ দোষৰ ভাগী হ'ল। এইবুলি জঙ্কিয়ে কপালত চাপৰ মাৰি মোৰ এইখন কপাল, মই কি কুখণ্ডত

জন্মিছিলোঁ।” এই বুলি কান্দিব ধৰিলে। জঙ্কিৰ এই কথা মিৰিহঁত আচৰিত হল। গাঁৱৰ জঙ্কিৰ মানুহ-দুৰ্নুহবিলাকেও জঙ্কি এইবাৰ কলৈকো যোৱা নাই এই কথাষাৰৰ সাক্ষী দিলে। দুখিত মনেৰে সোৱণশিৰীৰ মিৰিজাক গুচি গল।

পানেই আকৌ পলাইছে-এই বাতৰি ক্ৰমে ডালিমীৰ কাণতো পৰিল। ডালিমীৰ হৃদয়ত আকৌ দুটি ভাবে খেলিব ধৰিলে। তাই জানিলে যে জঙ্কিয়ে আকৌ তাৰ প্ৰণয়িনীক গৈ বিচাৰি উলিয়াব। জঙ্কিয়ে মিৰিহঁত গুচি গলত তাৰ হাতত যি টকা-সিকা আছিল সমস্তুকে লৈ কিবা এটা মন কৰি ওলাল। যাবৰ পৰত ডালিমীক মাত দি যোৱাটো উচিত বিবেচনা কৰি ডালিমীক লগ ধৰিলেগৈ।

সি গৈ পোৱা মাত্ৰকে ডালিমীয়ে সুধিলে-”জঙ্কি! মই শুনিলোঁ পানেই বোলে আকৌ পলাল।”

জঙ্কিয়ে কলে-”হয় ডালিমী। তই যি কৈছ ময়ো তাকে শুনিছো।”

ডালিমী-”এতিয়ানো তই কি কৰিবি জঙ্কি?”

জঙ্কি-”ডালিমী! মই মনে মনে এটা কথা থিৰ কৰিছোঁ। তাইক বিচাৰি যাওঁ। ঈশ্বৰে যদি মোৰ কপালত লেখিছে মই তাইক বিচাৰি এইবাৰ একেবাৰে আনিমগৈ। আৰু ডালিমী (চকু চলচলীয়া কৰি) যদি তাইক নেপাওঁ তেন্তে মই ইয়ালৈ উলটি নাহোঁ। এই দেশ এৰি যতে পাওঁ ততে থাকিম। নহলে কৰবাত মৰিমগৈয়ে।”

জঙ্কিৰ এই কথাত ডালিমীয়ে মৰ্মান্তিক বেদনা পালে, আৰু কলে-
”জঙ্কি বাৰু বিচাৰিবলৈ যা। ঈশ্বৰে তাইক তোক মিলাই দিব।
যদি নাপাৰ তেনেহলে আকৌ ফিৰি আহিবি। তই গলে আমাৰ
গাঁওখন সুদা হৈ পৰিব। জঙ্কি! তই নহাকৈ নাথাকিবি দেই।”

জঙ্কি-”ডালিমী! তোক মই মোৰ হৃদয়ৰ সকলো কথা ভাঙি কওঁ
শুনচোন। ঈশ্বৰে মোৰ কপালত কি লেখিলে কব নোৱাৰোঁ। মোৰ
সবুতে আই-বোপাই মৰিল। সংসাৰত মোৰ কেৱেই নাই। অকল
পানেয়েই মোক মৰম কৰিছিল; আৰু ডালিমী। তইও মোক
ভনীৰ দৰে মৰম কৰিছিলি। মই গুটি গলে মাজে মাজে তহঁতৰ
লগত ৰং-ধেমালি কৰি মোলৈ মনত কৰিবি দেই ডালিমী। আজি
এতেদিনে ফুৰিছিলোঁ, কেতিয়াবা তহঁতৰ মনত বেজাৰ দিছিলোঁ,
সকলো খেমিবি দেই। উভতি আহি পাওঁ যদি ডালিমী। আকৌ
তহঁতৰ লগতে ভাই-ভনীৰ দৰে ফুৰিম।”

ডালিমী-(চকু চলচলীয়া কৰি) “জঙ্কি! তই আজি এনেবিলাক
কথা কেলেই কৈছে? ভালে ভালে পানেইক লগত লৈ আহিবি
যা।”

এইদৰে দুয়ো সম্ভাষণ কৰিলে; তাৰ পিছত জঙ্কি গুটি গল।
জঙ্কিয়ে পাছ দিওঁতেই প্ৰেমৰ পুতলি মোৰ মিৰি-জীয়ৰীয়েও অন্তৰে
সৈতে কান্দিবলৈ ধৰিলে। আৰু সেইদিনাৰ পৰা তাই আৰু গহীন
হল। তাইৰ হৃদয়ৰ আশালতা উচ্ছেদ হল।

এইবাৰ পানেই পলাওঁতে তাইৰ মাক-বাপেক প্ৰকৃততে দুখিত হল।
নিৰমায়ে বুঢ়া তামেদক কব ধৰিলে- “তয়ে এইখন কৰিলি,

মোৰ বাছাৰ মন নুবুজি ধনলৈহে চালি। মোৰ বাছা পানেই কলৈ গলি। বাছা উলটি আহ। তোক এইবাৰ বেজাৰ নিদিওঁ। তোৰ হৃদয়ৰ ধন তোৰ চেনেঙকে দিম। তোৰ চেনেঙকে চপাম। পানেই বাছা-কত আছ আহ।”

বুঢ়া তামেদৰ শিল-সম হৃদয়তো এইবাৰ দুখ লাগিল। সিও অন্তৰে সৈতে প্ৰতিজ্ঞা কৰিলে যে পানেইক পালে জঙ্কিলৈকে দিব। দুই তিনি দিনৰ মূৰত জঙ্কিয়ে সকলো লাজ, সকলো অপমান কাতি কৰি থৈও বুঢ়া তামেদ-নিৰমাৰ ঘৰলৈ আহিল। আৰু বুঢ়া-বুঢ়ীক সেৱা কৰি কবলৈ ধৰিলে- “বোপাই মই দোষী নহওঁ। তহঁতৰ জীয়ৰীয়েও মোক সৰুৰে পৰা ভাল পালে, তহঁতে মোক যদি চপাই ললিহেতেন তেন্তে এটোয়ে সুখে থাকিলোঁহেঁতেন।”

তামেদ-“জঙ্কি মোৰ এনেয়ে মনত বেজাৰ, তাতে তই দুখ দিবলৈ কেলেই আহিলি? কৰবাত তাইক লুকুৱাই থৈছ যদি লৈ আহ, মই আজি তোৰ আগতে কাৰ্চিং কাৰ্টোনক সাথী কৰি শপত কৰিলোঁ তোকে তাইক দিম।”

নিৰমা- “এৰা বোপাই! কত থৈছ মোৰ বাছাক লৈ আহ। তাইক তোকে দিম।” তামেদ আৰু নিৰমাৰ কথাত জঙ্কিয়ে এইবাৰ আনন্দ লভিলে। সি জানিলে ঈশ্বৰ তালৈ প্ৰসন্ন হল। সি কবলৈ ধৰিলে- “আই-বোপাই! মই এইবাৰ পানেইক পলুওৱা নাই, যদি কৰবাত আছে মই বিচাৰি আনি তহঁতকে দিমহি। দিয় দিবি মোক নিদিয় নাই। আৰু বোপাই । যদিহে তাইক নেপাওঁ, তাই কৰবাত মৰিছে, তেন্তে নিশ্চয় জানিবি জঙ্কিৰো

নাম নুমাল; যলৈকে পাওঁ তলৈকে উজানে-ভাটিয়ে গুচি যাম।”
এইবুলি মনতে সংকল্প কৰি জঙ্কি পথালিপামৰ ফাললৈ মুখ কৰি
ৰাওনা হল।

ত্ৰয়োদশ অধ্যায় :পানেই

সেই নিশা পানেই গাঁৱৰ ওচৰৰ হাবিৰ মাজতে থাকে। ৰাতি পুৱালত তাই হাবি ফালি উত্তৰ ফাললৈ মুখ কৰি যাবলৈ ধৰিলে। বাঘ, বালুক ইত্যাদিৰ ভয়ত তাই আঁঠুকি আঁঠুকি দৌৰিবলৈ ধৰিলে। তাই কলৈনো যাব কিনো কৰিব ইয়াৰ একোকে খিৰ কৰিব নোৱাৰিলে। তথাচ তাই যাবলৈকে ধৰিলে। দিনটো গৈ গৈ ভাগৰ লাগিল। ৰাতি হল, এজোপা গছৰ তলতে প্ৰাণৰ মায়া এৰিও পৰি থাকিল। পিছদিনা ৰাতিপুৱাই তাই আকৌ যাবলৈ ধৰিলে। আৰু এইদৰে তিনিসাজ লঘোণ খাতি গধূলি এখন হিন্দুৰ গাঁও পালেগৈ। তাত হাবিৰ পৰা ওলাই সেই গাঁৱৰে এঘৰ মানুহৰ ঘৰত চাপিল আৰু আতুৰ মাতৰে পানী এটোপা খুজি খাই নিশাটো তাতে থাকিবলৈ মন কৰিলে।

যি মানুহৰ ঘৰত পানেই চাপিছিল গাঁৱৰ ভিতৰত সেই মানুহঘৰেই চহকী। সেইঘৰৰ দুই-তিনিটা ডেকা আছিল। ডেকাকেইজনে অলপ অলপ লেখা-পঢ়াও জানিছিল। এজনে ছাত্ৰবৃত্তি পৰীক্ষাও পাছ কৰিছিল। এই ডেকাটোৰ বয়স প্ৰায় পঁচিশ বছৰ। সি পানেইক দেখিলে যে তাই মিৰিয়নী হলেও দেখিবলৈ শুৱনি। তাইনো কৰ, কৰ পৰা আহিছে, কিয়নো এনেকৈ হাবিৰ মাজে মাজে ফুৰিছে, এইবিলাক কথা তাৰ জানিবলৈ ইচ্ছা হল।

ডেকাজনে যে গাঁৱৰ একেবাৰে চহা বিধৰ মানুহ সেইটি নহয়। তেওঁৰ ভৰিত সদায় জোতা। মূৰটিও সদায় চিকুণে মেলোৱা। আৰু এইবিলাকৰ লগে লগে তেওঁৰ গাত বাবুৱনিৰ আন আন

চিনবিলাকো আছিল। তেওঁ গাঁৱত থাকিয়েই ইংৰাজী সুৰাও খাবলৈ শিকিছিল। আনকি সভ্য সমাজত ঠায়ে ঠায়ে গন্যও হৈ ফুৰিছিল।

পানেইক পানী-দুনী খুৱাই অলপ ঠাণ্ডা কৰি গধূলি হৈ আহিলত ডেকাজনে লাহে লাহে হাতত এটা বটল, গিলাচ এটাৰে সৈতে লৈ চৰা-ঘৰত বহি তেওঁ চাকৰক ধঁপাত খুজিলে। চাকৰে ধঁপাত আনি দিলে। তেতিয়া তেওঁ ধঁপাত খাই খাই পানেইক সুধিলে-

“তই দম্পাত কৰনে?”

পানেই-“কাওঁ।”

তেতিয়া ডেকাটোৱে আগহেৰে সৈতে পানেইক চিলিমটো দিলে। পানেয়েও ধঁপাত খাব ধৰিলে। তেতিয়া ডেকাটোৱে বটলৰ পৰা গিলাচত সুৰা ঢালি পানেইক আকৌ সুধিলে, “তই আপং (ক) কৰনে?”

পানেয়ে এই কথাত পেটে পেটে ভাবিলে যে তাই আজি তিনিদিন অনাহাৰ। শৰীৰত বৰ ভাগৰ লাগিছে। সদায় খাই-বই থকা এটুপি আপং পালে তাইৰ শুকান গললৈ ৰস আহে। ভাগৰ লগা দেহটোত অলপ বল হব ইত্যাদি ভাবি-চিন্তি তাই ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰিলে। তেতিয়া আমাৰ এই ডেকাজনে গিলাচে গিলাচে পানেইক মদ দিবলৈ ধৰিলে। আৰু নিজেও খাবলৈ ধৰিলে। পানেয়ে তিনি-চাৰি গিলাচ মদ পেটত পেলালে, তেও তাই অখিৰ বা মতলীয়া নহল। কিন্তু ডেকাজন নিতান্ত অখিৰ হৈ উঠিল। তাৰ প্ৰথমেই

ভাব হল পানেই গাভৰু; তাৰ পাছত ধুলো ধুলো চকু দুটাৰে চাবলৈ ধৰিলে। দেখিলে পানেই শুৱনি। তেতিয়া সি কবলৈ ধৰিলে-“তই দেখিবলৈ বাৰু অ’।”

পানেই-“জানো। অলে অব পাৰোঁ।”

ডেকা-“য়য় আৰু নয়য়নো কলেই।”

পানেই-“অলুয়েই বা কিনো অল।”

ডেকা-“একো নাই যোয়াতো। তোৰ নামটোনো কি?”

পানেই-“পানেই।”

ডেকা-“তোৰ নামটোও বাৰু।”

পানেই-“এৰা মোৰ অকলো বাৰু।”

ডেকাজনে এই কেইফাকি কথা-বতৰা হৈয়েই উত্ৰাল হল। পাঠক! কবলৈ লাজ লাগে-ডেকাজনে অত্যাচাৰ কৰিব মনেৰে পানেইৰ সৈতে দবৰা-দবৰি লগালে। কিন্তু ধন্য মোৰ মিৰি জীয়ৰীৰ বল। তাইক সি বলে নোৱাৰিলে, সি তাইৰ সতীত্ব নষ্ট কৰিবলৈ পাৰগ নহল। শেহত অতি নৈৰাশ মনেৰে সি পানেইক কলে-

“পানেই মই বৰ বেয়া পালোঁ।”

পানেই-“ছিঃ তই এনেবোৰ লাজ লগা কথা বৰ। এইবিলাক পাপ।”

ডেকা-”মই তোক পালে সকলো পাপকে কৰিব পাৰো। মই যাওঁ যাম নৰকলৈ। কিন্তু পানে। তই মোৰ আশা ছেদ কৰিব নালাগিছিল।”

পানেই-”ছিঃ তই বাল মানু য়ে আমাৰ মিৰিয়নীতো চকু দিয়। আমি তয়ঁতৰ বেটীৰ জোৰৰো নয়ঁও।”

ডেকা-”পানেই তই যদি বেটী ছোৱালীও হলিহেঁতেন, তথাচ তোক মই নেৰিলোহেঁতেন। পানেই মোৰ প্ৰাণ শীতল কৰ।”

এইবুলি ডেকাজনে আকৌ জাঁপ মাৰি, পানেইক ধৰিলে। কিন্তু ধন্য মিৰি জীয়ৰী মোৰ। তাই লক্ষ্যভ্ৰষ্ট নহল। নিজৰ সতীত্ব ৰক্ষা কৰিলে, অথচ চিঞৰ-বাখৰ নকৰিলে। ডেকাটো ভাগৰি আঁতৰ হ'লতে তাই কবলৈ ধৰিলে-

“চাচোন? মই কত দুখ পাই আই-বোপাইকো এৰি পলাইছোঁ। এতিয়া নিশা তয়ঁতৰ গৰতে চাপিলোঁ, কি জানি এই দুককৰ অংয়াৰতো মই এপেৰা নিকা চাইদাৰ জিৰাবলৈকো পাওঁ। কিন্তু তই মোৰ আশ্ৰয়দাতা হৈয়ো মোক অইনায় কৰিবলৈ বিচাৰিলি। যেন জানি বাগে থাওক বালুকে থাওক মই যাওঁগৈ” এই বুলিয়েই উচাট মাৰি তাই ওলাই গল।

পাঠক! আমাৰ এই ডেকাটোও নিতান্ত চিওহীন নহয়। তাৰ নিচা এৰিলত পানেইৰ তেজোনয় শেষৰ কথা কেইফাকিয়েই তাৰ জ্ঞানচকু মুকলি কৰিলে। সি জানিব পাৰিলে প্ৰকৃততে সি বৰ গৰ্হিত কাম কৰিছে। নিজৰ মনটো দুখিত হল আৰু মনে মনে প্ৰতিজ্ঞা কৰিলে যে সি আৰু এনেকুৱা কাম নকৰে।

দুখিত অন্তঃকৰণেৰে সৈতে সি পানেইক কবলৈ ধৰিলে-”পানেই
তই নাযাবি। আজি নিশা ইয়াতে থাই-বই থাক। তোক আৰু
মই বেজাৰ নিদিওঁ। যিমান পাৰোঁ তোক সহায়হে কৰিম।”

ডেকাটোৰ এই কেইফাকি কথাত পানেই উলটিল। আৰু চিত্তেৰে
সৈতে ডেকাটোক শলাগিলে। ৰাতি সিহঁতৰ ঘৰতে থাই-বই পৰি
থাকিল। কিন্তু ৰাতি পূৱাওঁ পূৱাওঁ হওঁতেই তাই সিহঁতৰ ঘৰ এৰি
আকৌ হাবিলৈ পলাল।

.....
ত্ৰয়োদশ অধ্যায়ৰ মিৰি ভাষাৰ শব্দৰ ভাঙনি
(ক) আপং-মদ।

চতুৰ্দশ অধ্যায় : জঙ্কি

জঙ্কিয়ে আজি চাৰিদিনে পানেইক বিচাৰিবলৈ কম নকৰিলে। দিনে-ৰাতিয়ে লঘোণ-ভোক খাটিও হাবিয়ে-বননিয়ে, গাঁৱে-ভুঁইয়ে তাইক বিচাৰিলে; কিন্তু কতো তাইৰ বাতৰি নাপালে। হাবি পালেই সি একো একোবাৰ আলচিব ধৰিলে যে সি নিজৰ দেহটো এৰাই ভাল; কিন্তু তেতিয়া তাৰ মৰিবলৈকো ইচ্ছা নহল; পানেইৰনো কি হল এই কথাফাকি জানিহে তাৰো এক দফা কৰা উচিত সি এইটো বিবেচনা কৰিবলৈ ধৰিলে।

এই বিবেচনাকে মনত সাৰোগত কৰি সি বিচাৰিবলৈকে ধৰিলে। অৱশেষত কি তড়িত শক্তিৰ বলতনো পানেই নিশা যি মানুহৰ ঘৰত আছিল তাতে সিও চাপিলগৈ। আৰু গৈয়েই খবৰ পালে যে সি যেনেকুৱা বিৱৰণ দিছে তেনেকুৱা বিধৰ এজনী গাভৰু সি পোৱাৰ দুদিনৰ আগেয়ে তালৈকে গৈছিল। নিশা সিহঁতৰ ঘৰতে আছিল। তাৰ পাছতনো কলৈ গল সিহঁতে কব নোৱাৰে। সিহঁতৰ এই কথাত জঙ্কিৰ পানেইক পাবৰ আশা অলপ বলৱতী হল। সিও ৰাতি চাৰিবাৰ সেই মানুহৰ ঘৰতে থাকিল আৰু ৰাতি পুৱালতে উত্তৰ ফাললৈ মুখ কৰি ভেবেলিচুকৰ (ক) ফাললৈ গল। গোগা-মুখলৈ যাবলৈ মন কৰি ভেবেলিচুকৰ হাবি সোমাইছে মাথোন, এনেতে কৰ পৰা কেনেকৈ পাঁচোটা গাছি মিৰিয়ে তাক বেটি পেলালে। মুখত সোপা দি কঁকালত ডোল লগাই টানি লৈ গল। দিনৰ দিনটো সিহঁতে তাক হাবিৰ মাজে মাজে আৰু সুৰসুৰীয়া বাটেৰে লৈ যাব ধৰিলে। পাঠক। এইবাৰ যে তাৰ মনত কেনে লাগিল তাক বৰ্ণাই এটাৰ নোৱাৰি। সি ভাবিলে-সি নো কি জগৰ লগালে যে পৰ্বতীয়া গাছি মিৰিহঁতে তাক এনেকৈ

ধৰিলে। ৰাতি হল, এজোপা গছৰ তলত গাছিহঁত নিশা থাকিল
আৰু সিহঁতে ওৰে নিশাটো জঙ্কিক বেটি থাকিল। তাৰ হাতত যি
টকা-কাড়ি আছিল তাকো আত্মসাত কৰিলে।

পিছদিনা গাছি মিৰিহঁতে তাক পৰ্বতৰ ওপৰলৈ তুলিলে। দুৰ্গম
দুৰ্গম বাটেৰে নিবলৈ ধৰিলে। ঠায়ে ঠায়ে অসংখ্য নিজৰা বেতৰ
সাঁকোৰে পাৰ কৰালে। তাৰ পাছত পৰ্বতৰ ওপৰে ওপৰে পশ্চিম
ফাললৈ লৈ গল। এইদৰে তিনি দিন তিনি নিশা অনাহাৰে গৈ
চতুৰ্থ দিনা পৰ্বতৰ ওপৰত এখন গাওঁ দেখিলে। সি অনুমানতে
বুজিব পাৰিলে সেইখন গাছি মিৰিৰ দেশ। সেই মানুহ পাঁচজনে
তেতিয়া জঙ্কিৰ হাতৰ বান্ধ মোকোলাই দিলে। তাৰ পিছত এটাই
তাক হাত বাও দি তাৰ ঘৰলৈ লৈ গল। প্ৰাণৰ আশাঙ্কাত সিও
পাছে পাছে গল। সেই পৰ্বতীয়া মিৰিটোৱে তাক নি নিজৰ
চাংঘৰত তুলিলে আৰু বিৰিং বাৰাং মাতেৰে সেই মানুহ ঘৰৰ
আন আন মানুহবিলাকে সৈতে কখন-মখন কৰি তাক বহিবলৈ
ইঙ্গিত কৰিলে। সি বহিল। তাৰ পাছত কেতখিনি সিজুৱা আলু-
কচু, কেডোখৰমান শুকান মঙ্গহেৰে সৈতে তাৰ আগত দিলে।

মনত বৰ দুখ থাকিলেও পেটৰ পোৰণিত অখিৰ হৈ তাৰে
কেতখিনি আলু-কচু খাই পৰি থাকিল। গোটেই নিশা তাৰ চকুলৈ
টোপনি নাছিল। সি তাৰ আগৰ অৱস্থা, এতিয়াৰ অৱস্থা গুণিব
ধৰিলে। তাৰ লগে লগে পানেইনো কত আছে, সিনো কি মন্দ
ভাগ্যত পৰ্বতীয়া মিৰিৰ দেশ পালেহি এইবিলাক চিন্তি আকুল
হল। একো একোবাৰ ভাবিবলৈ ধৰিলে যে তাৰ মৰাই বাল কিন্তু
পানেইৰনো কি হল ইয়াৰ শেষ কথা নজনাকৈ মৰিবৰো ইচ্ছা
নহল। কান্দি কান্দি এই দুৰ্ভগীয়া মিৰি ডেকা পৰি থাকিল।

পেটে পেটে আলচিলে যে সুযোগ পালেই সি পলাব।
পিছদিনা ৰাতি পুৱাল; সেই পৰ্বতীয়া মিৰিঘৰে তাৰ কানি-
কাপোৰবিলাক কাটি নিলে আৰু তাক সিহঁতৰ দৰেই এটা বেতৰ
টুপী, একোছা বেতৰ কোধাৰি, এটা কপালত শলা পিন্ধিবলৈ
দিলে। কপাল মূৰ খুকি সিও তাকে পিন্ধিলে। তেতিয়া সি আৰু
আন আন কথাৰ পৰা বুজিব পাৰিলে যে সেই মিৰিঘৰে তাক
সিহঁতৰ বন্দী বা চাকৰ কৰিলে। আৰু এইদৰে তাৰ চাৰিমাহ
সময় গল। কপাল মূৰ খুকি পৰ্বতীয়া মিৰিঘৰে দাসত্ব কৰি দিন
নিয়াৰ ধৰিলে; কিন্তু সিহঁতৰ চকুৰ আগৰ পৰা পলাবলৈ সুবিধা
কৰিব নোৱাৰিলে।

জঙ্কিয়ে এইদৰে গাছি মিৰিঘৰ বেষ ধৰি এদিন পৰ্বতৰ ওপৰত
তাৰ গিৰিহঁতৰ ঘৰৰ মানুহ এটাৰে সৈতে আলু খেতিত কোৰ
মাৰি আছে। এনেতে দেখে যে সিফালৰ পৰা এজাক মিৰিয়ে
সিহঁতৰ মাজত তিনি চাৰিজনীমান মিৰিয়নী ধৰি বন্দী কৰি
আনিছে। সি দেখি বুজিব পাৰিলে যে সেই মিৰিয়নীবিলাকক
গাছিহঁতে আন এখন পৰ্বতীয়া মিৰি গাঁৱৰ পাৰ চুৰ কৰি বা
ডকা দি আনিচে। অলপ কৌতুকিত হৈ সিহঁতলৈ চাব ধৰিলে।
দেখে যে সেই পৰ্বতীয়া মিৰিহঁতৰ ভিতৰত তাৰ নিজা পানেইও
আছে। তাৰ হৰ্ষ-বিষাদ সমান হল। যি পানেইক সি ভৈয়ামত
চিকুণ চিকুণ ৰিহা-মেখেলাৰে সজ্জিত দেখি চকুৰ তৃপ্তি লভিছিল
সেই পানেইৰ গাত আজি গাছি মিৰিয়নীৰ সাজ। লগত কেতবোৰ
পৰ্বতীয়া মণি, কঁকালত মুঠেই এহাতমান বহল এডুখৰি কাপোৰ।

পানেয়েও জঙ্কিক সেইদৰে গাছি মিৰিঘৰ সাজ পিন্ধা দেখি মনে
মনে দুখিত হল। তাইৰ চকুৰ পৰা আপোনা আপুনি লো বলে।

কিন্তু যাহক চাৰি চকুৰ মিল হোৱাত দুয়ো মনতে আনন্দ লভিলে। জক্ষিয়ে পেটে সৈতে পানেইক মাতো মাতো বুলি আন্দাজ কৰিলে। চতুৰী পানেয়ে তেনেকুৱা ভাব দেখি চকুৰ ঠাৰেৰে তাক হাক দিলে। সিও মনে মনে থাকিল। কিন্তু আলেখ-লেখ ৰাখিলে সিহঁতনো কলৈ যায়। যেতিয়া সি দেখিলে যে সি থকা গাঁৱলৈকে পানেয়ো আহিছে আৰু সদায় সেই গাঁৱতে থাকিব তেতিয়া তাৰ মনত বৰ ৰং লাগিল। সি পেটে সমন্বিতে ভাবিলে ঈশ্বৰ কিজানি এতেদিনে সিহঁতলৈ প্ৰসন্ন হল। মনতে সেই নজনা জনক ধন্যবাদ দিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু পানেয়ে সৈতে কথা-বতৰা পাতিবৰ একো সুবিধা কৰিব নোৱাৰিলে। যাহক সদায় সি আৰু পানেয়ে চল চাবলৈ কম নকৰিলে।

.....

চতুৰ্দশ অধ্যায়ৰ মিৰি ভাষাৰ শব্দৰ ভাঙনি
(ক) এই নামেৰে লক্ষীমপুৰ বৰদলনী মৌজাৰ উত্তৰ ফালে
এডোখৰ ঠাই আছে।

পঞ্চদশ অধ্যায় :পৰ্বতৰ ওপৰত

এইদৰে পৰ্বতৰ ওপৰত প্ৰণয়ী যুগলৰ দুমাহ সময় অতীত হৈ গল। এই দুমাহৰ ভিতৰত মুঠেই এদিন জঙ্কিয়ে পানেইৰে সৈতে কথা-বতৰা পাতিবলৈ সুবিধা পালে। পানেয়ে জঙ্কিক কলে-”জঙ্কি মোক ভেবেলিচুকৰ পৰা চিলি মিৰিয়ে ধৰি নিয়ে। সেই চিলি মিৰিৰ দেশত চাৰি মাহ থাকোঁ। তাৰ পিছত মই যি ঘৰত আছিলোঁ সেই মানুহ ঘৰক ইহঁতে কাটি-মাৰি আমাক বন্দী কৰি আনিছে। তইনো এইখিনি কেনেকৈ পালিহি?”

এই কথাত জঙ্কিয়ে কলে-”পানেই, মোকো তোক বিচাৰি ফুৰোঁতে এই গাছি মিৰিহঁতে ধৰি আনে। বাৰু এতিয়া আমি পলাবৰ দিহা কৰিব নোৱাৰোঁনে?”

পানেয়ে কলে-”এই গাছি মিৰিহঁতে সদায় আমাৰ ওপৰত চকু ৰাখে। পলোৱা বৰ টান। যাহক তই চল চাই এনিশা আহিবি। হাতত সাৰে ভৰিত সাৰে বেৰত টিলিকি মাৰিবি। মই ওলাই আহিম, দুয়ো পলাম।”

এই দুমাহৰ ভিতৰত জঙ্কিয়ে পানেই সৈতে মুঠেই এইকেইশাৰ কথাহে কবলৈ পালে; কিন্তু দুয়ো পলাবলৈ চল চোৱাৰ কম নকৰিলে। দুয়োৰে একে অৱস্থা, দুইকো দুঘৰ পৰ্বতীয়া মিৰিয়ে বন্দী কৰি ৰাখিছে। এই দুমাহৰ ভিতৰত পানেই যি মিৰি ঘৰত আছিল সেই মিৰি ঘৰৰ ৰেবাং নামেৰে এটা ডেকাই পানেইক তাৰ পৰ্বতীয়া দস্তৰ মতে প্ৰণয়ো জনাইছিল আৰু তাইক তাৰ

তিৰোতা কৰিবলৈকো বিচাৰিছিল; কিন্তু মোৰ চতুৰী মিৰি-জীয়ৰীয়ে এইবাৰো অনেক বুদ্ধি-কৌশল কৰি তাইৰ সতীত্ব ৰক্ষা কৰিছিল।

তাই এইদৰে এনিশা শুই আছে; মনতে নিজৰ অৱস্থা গুণিছে, মাক-বাপেকলৈ মনত পৰি মোৰ আজলী মিৰি জীয়ৰীৰ চকুৰ লো ওলাল। কান্দোতে কান্দোতে মূৰ-শিতান তিতি গল। লাহেকৈ আই নিদ্ৰাদেৱীয়ে তাইৰ চকু আকৰ্ষণ কৰিলে। চকু মুদোতেই তাই এটি সামাজিক দেখিলে। তাই দেখিলে-তাই যেন তাইৰ চেনেঙে সৈতে একেলগে হাতত ধৰাধৰি কৰি ফুৰিছে। তাই দেখিলে যেন তাইৰ “চেনেঙে” সৈতে আকৌ আহতলিত ভুঁই ৰখিছে, একেলগে নাও খেলিছে আৰু একেলগে বিহত নাচিছো। এনেতে যেন সিহঁতৰ গাঁৱৰে এজন বুঢ়া বয়সিয়াল মিৰিয়ে সিহঁত দুইকো মাতি আনি কোলাত ললে আৰু সঘনে দুইৰো মুখত চুমা খাই কব ধৰিলে-”বাছাইঁত তহঁতে বৰ দুখ পালি। বাছা তঁহত আৰু এইবাৰ আঁতৰা-আঁতৰি হৈ থাকিব নালাগে। তহঁতৰ সকলো দুখৰে ওৰ পৰিল।” এই বুলি যেন সেই মৰমিয়াল বুঢ়াজনে আকৌ সিহঁত দুইকো দুটা চুমা খালে। তাইও যেন তাইৰ চেনেঙক লগতে দেখি মহা আনন্দ লভিল। এনেতে যেন সিফালৰ পৰা চিকণ বিহু হল। এইদৰে সপোনটি দেখি থাকোঁতেই তাৰ সাৰ পালে। সাৰ পাই চকু-মুখ মোহাৰি দেখে যে তাইৰ চেনেঙ ওচৰতে। গলত সাবট মাৰি ধৰি ফুচ ফুচ কৰি কব ধৰিলে-”জঙ্কি! কেনেকৈ আহিলি?”

জঙ্কিয়ে কলে-”পানেই মই যাৰ ঘৰত আছো সিহঁতৰ টোপনি যাওঁতে মই হাতত সাৰে ভৰিত সাৰে উঠি আহিছোঁ। পানেই!

মোৰ কনেঙ! আমি এতিয়া পলাব পাৰিলে হয়। আহোঁতে মই মাৰ-বাপেৰক দেখা কৰিছিলোঁ। মাৰ-বাপেৰেও শপত খাইছে এইবাৰ হোনো তোক মই লৈ গলে আমাৰ দুইকো বিয়া দিব। তোৰ বাপেৰে মোক জোঁৱাই চপাই লব। মোক পো কৰি ৰাখিব লাহৰি ঐ। পলাওঁ বল। পিছতো আৰু অনেক কথা-বতৰা হম পাৰিম।” পানেয়ে জঙ্কিৰ এই কথাত আকৌ কান্দিব ধৰিলে। পেটে পেটে ভাবিলে তাই কেনে অন্যায় কাম কৰিছে, তাই যদি পলাই ঘূণাসুঁতিৰ ফালে গৈ জঙ্কিৰ লগত লগ লাগিলহেঁতেন, তেন্তে এতেদিনে কিজানি মাক-বাপেকে তাইক ক্ষমা কৰি জঙ্কিলৈকে দিলেহেঁতেন। যাহক এতিয়া আৰু কান্দিবৰ সময় নাই। লৰালৰিকৈ পলাবই লাগে।

এইবুলি চকু-মুখ মটি বিছনাৰ ওপৰৰ পৰা গাটো দাঙি যাবলৈ মন কৰিছে মাথোন, জঙ্কিয়ে থিয় হৈ ইফালে সিফালে চাইছে মাথোন, এনেতে কৰ পৰা কেনেকৈ তত্ক্ষণাত্ চকুৰ নিমিষতে ৰেবাং, কেদিং, তামেং, লাইপুং ইত্যাদি চাৰিটা পৰ্বতীয়া মিৰিয়ে সিহঁতক বেড়ি ধৰিলে আৰু হাতে-ভৰিয়ে বান্ধি পেলালে। পানেই-জঙ্কি দুইও কপালত চপৰিয়াব ধৰিলে। সিহঁতৰ ডেডনিয়ে গগন উধালে। পৰ্বতীয়া মিৰিকেইটাই সিহঁতক হাতে-ভৰিয়ে বান্ধি পেলাই থলে।

হে জগদীশ্বৰ! প্ৰভু! মোৰ নো এই আজলা-আজলী মিৰি ডেকা-গাভৰুহাতে তোমাৰ চৰণত কি পাপ কৰিছিল? সিহঁতেনো কেলেই ইমান কষ্ট পালে? জগদীশ্বৰ! তুমি সিহঁতক প্ৰায় সুখৰ বাটলৈ আনিছিল; কিন্তু হঠাতে নো আকৌ কেলেই এনে বিসঙ্গতি ঘটলা? প্ৰভু! তোমাৰ মহিমা বুজা বৰ টান!

ষষ্ঠদশ অধ্যায় :বাৰেগামৰ পাল

আজি পৰ্বতীয়া মিৰি গাঁৱত বৰ মেল। গাছিহঁতৰ প্ৰায় তিনিকুৰিমান মানুহ চাপিছে। মূৰত বেতৰ টুপী, কঁকালত বেতৰ কোধাৰি, হাতত দা, মুখত একোটা বাঁহ, পিতল বা আধতুৱাৰ ধঁপাত খোৱা নল। অসভ্যহঁতে একোটা নলত কেতখিনিমান গছৰ পাত ভৰাই তাতে জুই দি হুপিছে। দুটা গাহৰি পেলাই লৈ দুডাল শেল পোকৰেৰে বিন্ধি মুখেৰে উলিয়াই গাহৰি হাল বধিলে। তাৰ পাছত গাহৰি দুটাক গোটে গোটে জুইত সেক দি তেজ-কুৰ বই থাকোঁতে থাকোঁতেই ডোখৰে ডোখৰে কাটি খাবলৈ ধৰিলে। ৰাফ্‌সহঁতৰ পেট ভৰিল। তেতিয়া একোটি সাফ্ফাত বনৰ পশুৰ দৰে হাত সাবটি ভৰি মেলি মেলি বহিল।

সিহঁতৰ আজি বৰ মেল। বাৰেগাম চাপিছে। কিবা এটা কতা হেনো বিচাৰ কৰিব। পশুহঁতৰ আজি জানিবা চেচন আদালত বহিল।

ক্ৰমে বেলি দুপৰ হ'ল। সিহঁত এইদৰে বহিয়েই আছে। প্ৰত্যেকৰে হাতত চোকা চোকা তৰোৱাল, তীৰ, ধনু ইত্যাদি। সিফালে সিহঁতৰ এটা দেওধায়ে দুটা কুকুৰা কনী লৈ হুঃ হুঃ হাঃ হাঃ ইত্যাদি শব্দ কৰি মঙল চাইছে।

এনেতে ৰেবাং, কেদিং, তামেং, লাইপুং ইত্যাদিকে প্ৰমুখ্য কৰি এজাক মিৰিয়ে পানেই আৰু জঙ্কিক আনি উপস্থিত কৰিলে। হতভাগা-হতভাগিনী দুয়ো থকথক কৰি কঁপিবলৈ ধৰিলে। বুজিলে

যে আজি সিহঁতৰ এই নৃশংসহঁতে কিবা এটা কৰিব। দুয়োটাৰে কঁকালত দুডাল জৰী। সেই জৰী দুডাল আকৌ যোৰা লগা। অৰ্থাত্‌ দুইকো একোডাল ডোলেৰে বন্ধা। সিহঁতে আহি আঁঠু লৈ বাৰেগামৰ আগত পৰিল। তেতিয়াই পৰ্বতীয়া মিৰিবিলাকৰ ভিতৰত বেবেৰিবাং তৰ্ক-বিতৰ্ক হ'ব ধৰিলে। তাৰ অৰ্থ মোৰ ডেকা-গাভৰুৰে ভালকৈ বুজিব নোৱাৰিলে। সেই বাৰেগামৰ এটা বয়সিয়াল মিৰিয়ে সিহঁতে বুজি পোৱাকৈ সুধিলে-

“তহঁত চোৰ-চুৰুণী হয়নে নহয়?”

জঙ্কি-“কেতিয়াও নহয়।”

তেতিয়া সেই বুঢ়া গামটোৱে ৰেবাং, তেবাং ইত্যাদিক মাতিলে। সিহঁত আহি উপস্থিত হল। তেতিয়া সিহঁতক সুধিলে-

“তহঁতে এহেঁত হালক কত পাইছিলি?”

ৰেবাং-“দুইকো একেলগে নিশা মোৰ ঘৰতে ধৰিছোঁ।”

বাৰেগাম-“এতিয়া চোৰ-চুৰুণী তহঁতে কি কৰ?”

জঙ্কি-“একেলগে থাকিলেই যে আমি পাপ কৰিছিলো সেইটো নহয়। আমি একে গাঁৱৰে মানুহ, সৰুৰে পৰা একেলগে আছিলো। সেই বাবে দুইকো দেখা হৈ মুঠেই কথা-বতৰা পাতিছিলোঁ।”

ৰেবাং-“তই মোৰ ঘৰত ৰাতি দুভাগতহে কথা পাতিবলৈ পাৰিছিলি?” তাৰ পাছত সি বাৰেগামলৈ চাই কলে-

“বাৰেগাম! এই অপৰাধীহালক শাস্তি দিবই লাগে। ইহঁতে (বাৰেগামলৈ চাই) পাপো কৰিছে আৰু এতিয়া বাৰেগামৰ আগত আকৌ মিছাও মাতিছে।”

বাৰেগাম-”ৰবি; তহঁত আৰু অলপ পৰ ৰ।”

সেই অলপ পৰৰ ভিতৰতে সিহঁতৰ দেওধালে কুকুৰা কণী দুটা লৈ হাজিৰ হল। কিন্তু বাৰেগামৰ ফাললৈ চাই কথা নৌ-কওঁতেই সি আমাৰ ডেকা-গাভৰুলৈ এবাৰ চালে। ডেকা-গাভৰু হালক দেখি এই দেওধাইটোৰ হৃদয়তো কৰুণাৰ উদ্ৰেক হল। কিন্তু ততক্ষণাত আকৌ বেবাণ্ডৰ চকু তাৰ চকুৰে চকুৰে পৰিল। ততক্ষণাত দেওধায়ে মনতে কোচ খাই কলে-

“বাৰেগাম-ইহঁত দোষী। মঙ্গলে কৈছে।”

বাৰেগাম-”চোৰ-চুৰুণী এতিয়া তহঁতে কি কৰ?”

এইবাৰ পানেই জঙ্কিয়ে একোকে উত্তৰ কৰিব নোৱাৰিলে। সিহঁতে জানিলে যে সেই পিশাচহঁতৰ পৰা সিহঁতে কেতিয়াও উচিত বিচাৰ নাপায়। নিৰাশ মনেৰে ৰল। কিন্তু সিহঁতে তেতিয়াও নাজানিছিল সিহঁতকনো কি কৰিব।

তাৰ পিছত বাৰেগামে জঙ্কিলৈ চাই কব ধৰিলে-

“চোৰ। তই যে বেবাঙৰ ঘৰত চুৰ কৰিছিলি তই আমাৰ বাৰেগামৰ দস্তৰমতে বাৰেগামক গাহৰি, মেথোন, মদ, ভাত ইত্যাদি দিব পাৰিবিনে? এই চুৰুণীক “দেওমণি” (ক) “দেওঘটি” (খ) দি নিব পাৰিবিনে?”

জঙ্কিয়ে জানিলে যে তাৰ টকা-কাড়ি যি আছিল তাকো আগেয়েই মিৰিহঁতে কাটি নিছে। এতিয়া সি পৰৰ ঘৰত আছে। কত টকা পাব। উত্তৰ কৰিলে-“কত পাম?”

বাৰেগাম-“কত পাম? যদি নাপাৰয়েই তেন্তেনো তই কুকুৰে কলেই বেবাঙৰ ঘৰত চুৰ কৰিছিলি?”

জঙ্কি-“মই চুৰ কৰা নাই। যদি কৰিছোঁও আমাৰ ভৈয়ামৰ মানুহকহে কৰিছোঁ। বেবাঙৰ নিজা মানুহ কাকো চুৰ কৰা নাই।”

বাৰেগাম-আমাৰ বাৰেগামৰ দেশত সকলো সমান কথা। তেতিয়া বাৰেগামহঁতে বিং বিং বাং বাং কৰি অলপ পৰ নিজৰ ভিতৰতে মেল পাতিব ধৰিলে। অৱশেষত হুকুম দিলে।

.....

ষষ্ঠদশ অধ্যায়ৰ মিৰি ভাষাৰ শব্দৰ ভাঙনি

(ক) তিব্বতৰ ফালৰ পৰা পৰ্বতীয়া মিৰি আৰু ডফলাহঁতে কিছুমান ডাঙৰ ডাঙৰ মাৰবলৰ মণি আনে। তাৰে এজাতক দেওমণি বোলে। দেওমণিৰ দাম বৰ বেছি।

(খ) দেওঘাটিঃএইটি আধতুৱাৰ। আমাৰ গোসাঁই পূজাৰ ঘণ্টাৰ দৰে। ইও তিব্বতৰ পৰা আহে। আমাৰ চকুত ইয়াৰ এটকি দাম হলেই যথেষ্ট। কিন্তু মিৰি আৰু ডফলাই সিহঁতৰ দেওঘাটিক বৰ মূল্যবান বুলি ভাবে। আমাৰ সোণৰ খাৰুৰ যি দাম সিহঁতৰ মনত দেওঘাটিৰো সেই দামেই। বস্তুটো দেখিবলৈ আপচু তগ্ৰাচ ইহঁতে একোটা দেওঘাটি দুই তিনিশ টকা দিও কিলে। দেওঘাটিৰ নিমিত্তে পৰ্বতীয়া মিৰি-ডফলাৰ সদায় কটাকটি হৈ থাকে। দেওঘাটি যাৰ ঘৰত থাকে সি তাক পুতি থয়। যাতে কত আছে সেই কথা কোনেও নাজানে।

সপ্তদশ অধ্যায় :

চোৰ-চুৰুনীয়ে পাপ কৰিছে । ইঁহতক নৈৰ পাৰলৈ লৈ যাব লাগে।

তত্ক্ষণাৎ নৃশংস, দয়া-মায়া নোহোৱা পশুতকৈও অধম চাৰিটা মিৰিয়ে পানেই-জঙ্ঘি দুয়োকে একেডাল ডোলেৰে আকৌ টানকৈ বান্ধিল।

হতভাগা-হতভাগিনীৰ ডেডনিয়ৈ গগন উধালে। জঙ্ঘিয়ে নিজৰ গা নিজে কামুৰিবলৈ ধৰিলে। হাতযোৰ কৰি আঁঠু লৈ বাৰেগামৰ আগত বিনাই কব ধৰিলে-

“বাৰেগাম মোক মাৰ। এই আজলী মোৰ কনেঙক নামাৰিবি। আই ওঁ! কনেঙ ওঁ! মই তোৰ দোষৰ ভাগী হলো। আই ওঁ! মোৰ কাৰ্টান ওঁ ৰক্ষা কৰ। বাৰেগাম! তাইৰ পেটত এটা সন্তান আছে। বাৰেগাম। আমি ভৈয়ামত থাকোতে অশেষ কষ্ট পাইছো। বাৰেগাম! তাই মোৰ তিৰোতা। বাৰেগাম। তাইক নামাৰিবি, বাৰেগাম। তাই মাক-বাপেককো এৰি মোলৈকে বুলি পলাইছিল। বাৰেগাম! সোৱণশিৰীৰ বালিত থিয় হৈ দুয়ো কাৰ্টিং-কাৰ্টানক সাক্ষী কৰি আমি বিয়া কৰিছোঁ বাৰেগাম। তাইৰ পেটৰ লৰাটোৰ বধৰ ভাগী নহবি। বাৰেগাম। আমাক মাৰি তইঁতৰ লাভ নহয়। বাৰেগাম! মোৰ এই কনেঙক বধা পাপে তইঁতক পাব। বাৰেগাম! তাইক এৰি দো।”

বাৰেগামৰ চিত্ত অটল। যি নৃশংসহঁতে বিনা দোষে বিনা কাৰণে মানুহ মাৰিবলৈ কুণ্ঠিত নহয়, যি নৃশংসহঁতে ই গাঁৱে সি গাঁৱে সামান্য এটা মেথোন বা গাহৰি বা দেওঘাটিৰ নিমিত্তে কাজিয়া লাগিলে নিশা চোৰৰ দৰে গৈ এখন গাঁৱে আন এখন গাঁৱৰ মানুহক কাটি-ছিঙি লৰা-তিৰোতাক বন্দী কৰি অনাই ধৰ্ম, সিহঁতক কি জঙ্ঘি আৰু পানেইৰ আৰ্তনাদে গলাব পাৰে?

বাৰেগামে উত্তৰ কৰিলে-

বাৰেগামৰ হুকুমৰ লৰচৰ নাই

তেতিয়া সিহঁত দুয়োকে হাতত থিলি মাৰি আঠোটা নৰ পিচাচে টানি লৈ গল। বাটে বাটে জঙ্ঘিয়ে কবলৈ ধৰিলে-”পানেই, তই মোৰ নিমিত্তে মাৰ-বাপেকো এৰি আহি মৰিলি; ময়ে তোৰ দোষৰ ভাগী হোঁ।” এইবুলি জঙ্ঘিৰ চকুৰ পৰা গিৰ গিৰ কৰি পানী ওলাবলৈ ধৰিলে। মোৰ আজলী আঁকৰী মিৰি-জীয়ৰীৰ চকুৰেও ধাৰাসাৰ লো বলে। হাতভাগিনীয়ে বুজিলে আৰু অলপ পৰৰ মূৰতেই সিহঁতে এই সোণৰ সংসাৰ দেখিবলৈ নাপায়।

কান্দি কান্দি বিনাই মোৰ জুই-লাগি কপালীয়ে গাবলৈ ধৰিলে-

“নকৰিবি বয়ে ঐ

নাকান্দিবি চেনেঙ ঐ

মনলৈ যে নানিবি শোক

ইপুৰি যে এৰি ঐ
পামেগৈ যে বেগাম ঐ
দুখৰে যে পৰিব ওৰ।”

পাঠক! ক্ষমা কৰিব। আমি আৰু সেই ভীষণ দৃশ্য চাবলৈ পানেই
আৰু জঙ্কিৰ পাছে পাছে যাব নোৱাৰোঁ।

সামৰণি : আকৌ সোৱণশিৰী নৈৰ বুকুত

পানেই পলাবৰ আৰু জঙ্কিয়ে তাইক বিচাৰি যাবৰ ছমাহ হল। এই ছমাহে সিহঁতৰ একো খৱৰ নোলাল। পানেইৰ মাক-বাপেক পানেইৰ শোকত দিনে দিনে ক্ষীণাই যাব ধৰিলে। নিৰমায়ৈ মাজে মাজে বুকুত ভুকুৱাই কান্দিব ধৰিলে। দুবাৰ এবাৰ বুঢ়া তামেদকো গালি-গালাজ কৰিবলৈ নেৰিলে। ইফালে কমুদে টকা-সিকাও নাপালে, পানেইকো নাপালে। সি তামেদৰ ওপৰত গোচৰ লগালে। পাঠক, আমি এবাৰ ডালিমীক চাওঁগৈ বলা। ডালিমীয়ে জঙ্কিক ফিৰি অহা নেদেখি সদায় পুৱা-গধূলি একোবাৰ নৈৰ ঘাটলৈ যাব ধৰিলে আৰু আই সোৱণশিৰীৰ ফাললৈ চাই চাই মাজে মাজে দুই-একোটা দীঘল হুমুনিয়াহ কাঢ়িব ধৰিলে। এইদৰে দুয়োখন গাঁৱতে চাৰিটা প্ৰাণীয়ে কষ্ট পালে।

এদিন বুঢ়ী নিৰমাই শুই আছে। এনেতে সপোন দেখিলে যেন তাইৰ পানেই আৰু জঙ্কি দুয়ো আগতকৈও বৰ ধুনীয়া হৈ চিকুণ সাজেৰে তাইৰ আগত দেখা দিছে। তাই যেন হাত বাও দি দি দুয়োটাকে মাতিলে। সিহঁত যেন এটা পৰ্বতৰ ওপৰত দুয়ো হাতত ধৰাধৰিকৈ ফুৰিছে। নিৰমায়ৈ দুয়োটাকে মাতিলে “বাছা তহঁত আহ।” সিহঁত দুয়ো উত্তৰ কৰিলে-”আই যাব নোৱাৰোঁ, ইয়াৰ পৰা নামিব নোৱাৰোঁ।” বুঢ়ীয়ে ফেঁকুৰি ফেঁকুৰি কান্দিব ধৰিলে। টোপনি ভাগিল। কান্দি কান্দি চকু-মুখ মোহাৰি দেখে যে ৰাতি পুৱাইছে। ৰঙা ৰদে দেখা দিছে। হাতে কাষে কলহ লৈ বুঢ়ী সোৱণশিৰীৰ ঘাটলৈ পানী আনিবলৈ গল। তাত গৈ দেখে দ পানীত কিবা দুটা ভাঁহি আছে। পানী লৈ বুঢ়ী উভতি আহিল। মনতে খুঁহ-ধুঁহ কৰি কথাটো তামেদক কলে। তামেদে গাঁৱৰ

মানুহ-দুনাহ লৈ গল। লগতে নিৰমা আৰু সোৱণশিৰীৰ পাৰৰ এটি অতি বয়সিয়াল বুঢ়া সোণাৰীও গল।

চাৰি বৰ্ষাৰে সেই বস্তু দুটা খুচি-বিন্ধি চাই দেখে যে দুটা শৰ। পাৰলৈ চপাই আনি দেখে যে দুয়ো যোৰা লগা। ইটোৰ ওপৰত সিটো তলে-ওপৰে বন্ধা। সিহঁত দুইৰো গলেদি এডাল শাল। দুই হাতত দুডাল শাল। দুই ভৰিত দুডাল শাল। বুকুত এডাল, কঁকালত এডাল।

বুঢ়া সোণাৰীয়ে ততক্ষণাত কব ধৰিলে-”এইটো গাছি মিৰিৰ কাম?”

শৰ দুটা বালকৈ ওলটাই লাৰি-চাৰি চাই দেখে যে সেই দুটা “পানেই” আৰু “জঙ্কি”ৰ। আচাৰ খাই বুঢ়া-বুঢ়ী মাটিত পৰিল। সাবট মাৰি শৰ দুটা ধৰিলেগৈ। গাঁৱৰ আন আন মানুহ, ৰকমী, ভাদৈ ইত্যাদিয়ো চাপিল। সকলোৱে কান্দিব ধৰিলে। কান্দি কান্দি চকুৰ লো টুকি ৰকমী ভাদৈয়ে সিহঁত দুইওটাৰ গালৈকে ফুল ছটিয়াব ধৰিলে। শৰ দুটি গাঁৱৰ মানুহে লৈ গল। আৰু মিৰিৰ দা-দস্তুৰ মতে তুলি নি ক্ৰিয়াকলাপ কৰিলে।

আৰু পাঠক! ডালিমী। ডালিমীয়েও এই বাতৰি শুনিলে। মানুহৰ আঁৰে আঁৰে তাই কান্দি। তাই সোৱণশিৰীৰ পাৰলৈ গৈ এবাৰ পানীলৈ, এবাৰ আকাশলৈ, এবাৰ মিৰি ডফলাৰ পৰ্বতলালীৰ ফাললৈ চাব ধৰিলে-এইবাৰ হৃদয়ৰ আশালতা একেবাৰে উচ্ছেদ হল।

পানেই-জঙ্ঘিৰ প্ৰণয়ৰ বিষময় ফল ফলিল। টকাৰ লোভে কি
কৰে-ইয়াকো বুঢ়া তামেদে ভাল শিক্ষা পালে। আমাৰ হতভাগিনী
মিৰি-জীয়াৰীৰ দুখ লগা কাহিনী খতম কৰিলোঁ। আশাকৰো
ইয়াতে এতিয়াৰ পৰা মিৰিৰ ঘৰে ঘৰে সুফল ফলিব।